

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXX

1

IANUARIE—IUNIE

1985

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

CONSILIUL DE CONDUCERE

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

ROMULUS TODORAN — *redactor-șef adjuncț*

VASILE BREBAN

ILEANA CÂMPEAN — *membru al Colegiului de redacție*

DUMITRU D. DRAȘOVEANU

DIMITRIE MACREA

ION MĂRII

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

CARMEN VLAD

MIRCEA ZDRENGHEA

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție;*
membru al Colegiului de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137, telex 11226, 79517 București, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „Cercetări de lingvistică”.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules au abonnements) sera adressée à „ROMPRESFILATELIA”, Sectorul Export—Import Presă, P.O. Box 12—201, télex 10376, prsfir, 78104 Bucarest, 64—66, Calea Griviței, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de \$ 54 par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés en échange, ainsi que toute correspondance seront envoyés au Conseil de Direction de la revue « Cercetări de lingvistică ».

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI

3400 Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță nr. 21
telefon 3.62.05

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXX, nr. 1

1985

ianuarie — iunie

SUMAR

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI GEORGE GIUGLEA ȘI AL. PROCOPOVICI

MIRCEA HOMORODEAN, George Giuglea	3
Bibliografie cronologică a lucrărilor lui George Giuglea, Completări	7
EUGEN PAVEL, Al. Procopovici și vechiul scris românesc	10
Bibliografia lucrărilor lui Alexe Procopovici. 1906—1984	14

LEXICOLOGIE

D. BEJAN, Etimologii populare la nume de plante	21
DUMITRU LOȘONȚI, <i>Pie</i> și derivatele sale	28
I. MĂRII, ALR — Din însemnările unui redactor (II)	34
FELICIA ȘERBAN, Cuvinte regionale în primele traduceri românești ale <i>Cîntării cîntărilor</i>	43

GRAMATICĂ

G. GRUIȚĂ, Numele proprii în sintagme explicate și implicite	50
--	----

STILISTICĂ ȘI POETICĂ

MIORIȚA BACIU, Metafora argotică	58
EM. VASILIU, Judecări „de opinie” și „referențului” discursului poetic	67

LIMBI ÎN CONTACT

SIGISMUND BODZEI, Calcul și regimul limbii secundare în procesul bilingvismului	73
---	----

DISCUȚII

IOAN PĂTRUȚ, Apelative și antroponime	82
---	----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

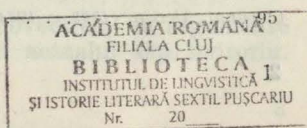
<i>Palia de la Orăștie, 1582—1982, Studii și cercetări de istorie a limbii și literaturii române, București, 1984 (Coman Lupu)</i>	84
ANGELA BIDU-VRÂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, <i>Modele de structurare semantică, Timișoara, 1984 (Ileana Mureșanu)</i>	85
IOAN ZOBA DIN VINȚ, <i>Șierul de aur, București, 1984 (Romulus Todoran)</i>	86
„Anuar de etnologie, artă, istorie, lingvistică”, Timișoara, 1982 (Eugen Beltechi)	87
RODICA BOGZA IRIMIE, <i>Sistemul supranamelor la românii din Ungaria, Budapesta, 1979 (Ion Roșianu)</i>	88
GEORG RENATUS SOLTA, <i>Einführung in die Balkanlinguistik, Darmstadt, 1980 (C. Săleanu)</i>	89
SEYMOUR CHATMAN, <i>Story and Discourse, Ithaca and London, 1980 (Carmen Vlad)</i>	91
V. D. BONDALETOV, <i>Russkaja onomastika, Moscova, 1983 (Onufrie Vințeler)</i>	92

CRONICĂ

Al XV-lea Congres Internațional de Științe Onomastice (Ioan Pătruț)	94
---	----

IN MEMORIAM

Giovanni Alessio (1909—1984) (Romulus Todoran)	
--	--

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXX, n° 1

1985

janvier — juin

SOMMAIRE

100 ANS DEPUIS LA NAISSANCE DE GEORGE GIUGLEA ET A. PROCOPOVICI

MIRCEA HOMORODEAN, George Giuglea	3
Bibliographie chronologique des œuvres de George Giuglea, Compléments	7
EUGEN PAVEL, A. Procopovici et l'ancienne littérature roumaine	10
Bibliographie des œuvres de Alexe Procopovici. 1906—1984	14

LEXICOLOGIE

D. BEJAN, Étymologies populaires de noms de plantes	21
DUMITRU LOȘONȚI, <i>Ple</i> et ses dérivés	28
I. MĂRII, ALR — Notes d'un rédacteur (II)	34
FELICIA ȘERBAN, Termes d'usage régional dans les premières traductions roumaines du <i>Cantique des Cantiques</i>	43

GRAMMAIRE

G. GRUIȚĂ, Les noms propres dans les syntagmes explicites et implicites	50
---	----

STYLISTIQUE ET POÉTIQUE

MIORIȚA BACIU, La métaphore argotique	58
EM. VASILIU, Jugements d'« opinion » et le « référent » du discours poétique	67

LANGUES EN CONTACT

SIGISMUND BODZEI, Le calque linguistique et le régime de la seconde langue dans le processus du bilinguisme	73
--	----

DISCUSSIONS

IOAN PĂTRUȚ, Appellatifs et anthroponymes	82
---	----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

<i>Palia de la Orăștie, 1582—1982. Studii și cercetări de istorie a limbii și literaturii române,</i> București, 1984 (Coman Lupu)	84
ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, <i>Modele de structurare semantică,</i> Timișoara, 1984 (Ileana Mureșanu)	85
IOAN ZOBA DIN VINȚ, <i>Sierul de aur,</i> București, 1984 (Romulus Todoran)	86
„Anuar de etnologie, artă, istorie, lingvistică”, Timișoara, 1982 (Eugen Beltechi)	87
RODICA BOGZA IRIMIE, <i>Sistemul supranumelor la românii din Ungaria,</i> Budapesta, 1979 (Ion Roșianu)	88
GEORG RENATUS SOLTA, <i>Einführung in die Balkanlinguistik,</i> Darmstadt, 1980 (C. Săleanu)	89
SEYMOUR CHATMAN, <i>Story and Discourse, Ithaca and London,</i> 1980 (Carmen Vlad)	91
V. D. BONDALETOV, <i>Russkaja onomaslika,</i> Moscova, 1983 (Onufrie Vințeler)	92

CHRONIQUE

Le XV ^e Congrès International des Sciences Onomastiques (Ioan Pătruț)	94
--	----

IN MEMORIAM

Giovanni Alessio (1909 — 1984) (Romulus Todoran)	95
--	----

GEORGE GIUGLEA

MIRCEA HOMORODEAN

George Giuglea s-a născut la 29 ianuarie 1884, în localitatea Satulung (azi Săcele), din preajma Brașovului. După ce își face studiile medii în acest oraș, urmează cursurile Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București, unde are ca profesori, printre alții, pe Nicolae Iorga și Ovid Densusianu. După obținerea licenței, funcționează cîțiva ani ca profesor de liceu. Își completează apoi studiile de lingvistică romanică la Paris, unde, între 1913 și 1914 este lector de română la Sorbona, apoi în Italia (1920—1921), la Torino și Florența, avînd ca profesori pe M. Bartoli și E. O. Parodi, și în Spania, prin mai multe călătorii de studii, între 1930 și 1937.

Din 1919 și pînă la pensionare (1947), a ocupat catedra de Filologie romanică a Facultății de Litere și Filozofie, îndeplinind și funcția de decan al acestei facultăți (1929—1930).

Activitatea sa didactică se împletește cu o intensă și îndelungată muncă pe tărîmul științei. Desfășurată de-a lungul a peste o jumătate de veac, această muncă este în bună parte legată de activitatea fostului Muzeu al Limbii Române, George Giuglea făcînd parte printre primii din grupul entuziaștilor membri ai acestui institut.

În ultimii săi ani, în ciuda vîrstei înaintate și cu toate că își pierduse aproape complet vederea, nu a încetat să fie preocupat de temele majore care l-au absorbit întotdeauna. Înconjurîndu-se de colaboratori mai tineri, majoritatea profesori și cercetători din Cluj și Timișoara, a continuat să lucreze pînă în ultima lună a vieții, publicînd articole care, adesea, valorificau materiale și idei adunate în tot cursul activității sale.

Se stinge, după o îndelungată suferință, la București, la 7 aprilie 1967¹.

Descinzînd dintr-o familie de oieri, George Giuglea a cunoscut îndeaproape viața populară și în special păstoritul, mediu și ocupație cărora le-a păstrat tot timpul un viu atașament. Fondul concretei sale inițieri în acest mod de viață tradițional al poporului nostru avea să-l îmbogățească, încă de pe băncile universității, prin studiul aprofundat al etnografiei și folclorului. Pe de altă parte, prin cultura sa de specialitate a ajuns să posede vaste cunoștințe privind limbile și civilizațiile antice și moderne, în primul rînd ale celor romane.

Întreagă această formație spirituală l-a determinat să se consacre, cu rară pasiune, cercetării unora din cele mai importante și mai controversate probleme ale istoriei limbii (în special a lexicului) și poporului român.

Una din preocupările sale de bază a fost dovedirea, cu argumente lingvistice, a continuității poporului român pe actualul său teritoriu.

Un loc de seamă îl ocupă în acest sens lucrarea *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache* (Sibiu, 1944), unde se scoate în evidență un număr de 400 de cuvinte de origine latină, păstrate numai în dacoromână.

Plecînd, pe de altă parte, de la împrejurările particulare ale formării limbii și poporului nostru, de la condițiile de dezvoltare ale acestui popor în perioada mai îndepărtată a istoriei sale, George Giuglea era convins că „pentru o mie de ani de lipsă de documente scrise, cultura poporului român câtă să fie descifrată în cea mai mare parte prin limbă, care păstrează, în chip firesc, urme din elementele spiritului nostru străvechi” (*Cuvinte românești* ..., p. 184).

Conștient de strinsa legătură dintre istoria cuvintelor, de pe o parte, și cea a obiectelor și noțiunilor, pe de altă parte, el a devenit, în teorie și practică, unul din cei mai fervenți adepți ai metodei „cuvînt și lucru” (*Wort und Sache*). Între altele, semnificative în acest sens sînt studiile *Cuvinte și lucruri* (în *Cuvinte românești* ..., p. 41—111), *Crîmpeie de limbă și viață străveche românească* (*ibidem*, p. 119—172), *Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și poporului român* (*ibidem*, p. 191—199) ș.a.

Întrucît explicarea prin lexic a istoriei unui element de civilizație și cultură românească găsește un sprijin firesc în confruntarea unor fapte identice sau similare din alte domenii romanice, în cercetările sale George Giuglea a recurs pe larg la procedeele comparării limbii române cu „limbile surori”. Pe de altă parte, receptiv la orientările noi apărute în lingvistică, nu a ezitat să aplice și preceptele geografiei lingvistice. „În absența textelor medievale — scria el — trebuie să recurgem la procedeele metodei comparative, metodă ajutată de geografia lingvistică. Astfel, [...] aplicînd normele impuse de ariile geografice, ajungem să fixăm punctul de plecare al faptelor lingvistice studiate” (*Cuvinte românești* ..., p. 260—261).

Se înțelege că primul pas în cercetarea lexicologică îl constituie precizarea etimologiei cuvintelor. După George Giuglea, etimologia nu trebuie însă să aibă un scop în sine: „preocuparea lingvistului nu trebuie să se oprească [...] numai la stabilirea etimologiei propriu-zise, oricît de importantă și de grea ar fi aceasta, ci să caute toate legăturile ce le poate avea un cuvînt cu viața popoarelor” (*ibidem*, p. 109). În ceea ce privește însăși stabilirea etimologiei, este necesar să se acorde atenția cuvenită faptelor semantice, în special metaforei: „toți lingviștii sînt convinși astăzi că istoria multor cuvinte se creează prin metafore; astfel că etimologia trebuie să recurgă cît mai des la acest instrument pentru a lămuri semantismul unui cuvînt. În acest efort, cele mai mici nuanțe de sens pot produce scînteii care să lumineze legăturile devenite obscure între diverse fapte ale evoluției de sens a cuvintelor” (*ibidem*, p. 237).

O deosebită valoare practică are preceptul după care cuvintele studiate prin aplicarea metodei „cuvînt și lucru” nu trebuie cercetate izolat, ci „pe compartimente etnolingvistice”, adică în contextul sferelor semantice, context determinat de însăși realitatea etnologică la care ele se referă (cf. *ibidem*, p. 197). Iar aceste compartimente lingvistice, a căror cercetare George Giuglea nu numai că o preconiza, ci, în bună parte, a și efectuat-o de-a lungul întregii sale vieți, sînt deosebit de variate. Se poate spune că, practic, ele vizează aproape întregul univers al vieții tradiționale a poporului nostru: de la corpul și spiritul („sufletul și mintea”)

uman, la casă și familie, de la floră și faună la vechile și variatele ocupații (agricultură, păstorit, morărit, puiărit și dogărit, vinătoare și pescuit, apicultură, industrie casnică, minerit și metalurgie etc.) și pînă la tradiții și obiceiuri.

Numeroasele cuvinte dacoromânești de care s-a ocupat, urmărind să le precizeze etimologia și semnificația istorico-socială, aparțin elementului latin, autohton, preroman, vechi grecesc și germanic. O mare parte a acestor cuvinte, considerate în general obscure, pun probleme deosebit de dificile în stabilirea etimologiei lor. Nu e de mirare, deci, dacă o serie de astfel de etimologii n-au putut fi unanim acceptate. De altfel, însuși George Giuglea spunea, cu modestia caracteristică adevăratului om de știință: „în multe cazuri este imposibil să afirmăm că am găsit calea justă, dar ajungem totuși la confruntări de fapte care vor servi la cercetări viitoare” (LL, II, 1943, p. 20). Pe de altă parte, dacă este adevărat că nu toate etimologiile propuse de George Giuglea au fost acceptate, tot pe atît de adevărat este că, pînă astăzi, pentru multe dintre aceste cuvinte n-au fost găsite altele, mai sigure. Oricum, meritul lui de netăgăduit este de a fi avut curajul să abordeze problema originii unor atare cuvinte. În acest sens, cercetările sale reprezintă o contribuție reală, ele deschizînd calea discuțiilor și, implicit, perspectiva altor soluții (cf. și S. Pușcariu, în DR, III, 1923, p. 774—775).

Din suma de etimologii și, implicit, de interpretări istorico-sociale, juste după părerea noastră, menționăm doar cîteva.

Cuvinte de origine latină:

finaf (*fineafă*) este același cu gasconul (Arren, în Pirinei) *hèassa* și francezul dialectal (Anjou) *fenasse* (< lat. **fenacium*, respectiv **fena-cia*). Cuvîntul lipsește la aromâni, care au practicat transhumanța și păstoritul local (*Cuvinte românești* ..., p. 270—271);

strecura prezintă un interesant semantism pastoral. Avînd ca sens primordial pe cel de „a curăța laptele de impurități”, el provine din lat. **stercorare* (< *stercus* „gunoi ; balegă”) (*ibidem*, p. 37—39);

o serie de termeni și de nume de locuri privesc problema permanenței din antichitate a morii de apă, ca element de civilizație la poporul român și, în general, la popoarele romanice: cf. forma arhaică a numelui *Rî de Moare* (oficial *Rîu de Mori*), sat în Țara Hațegului, la origine nume al *Rîușorului*, afluent al Riului Mare (FD, V, 1963, p. 41 și urm.). Aceste argumente lingvistice coincid, de altfel, cu cele formulate de unii istorici români și străini (cf. C. C. Giurescu și F. Benoit);

un alt grup de termeni se leagă de vechinea mineritului (și metalurgiei) la noi și, implicit, de permanența poporului nostru în regiuni distinct delimitate, de la nordul Dunării. George Giuglea ajunge la o atare concluzie observînd originea latină a numelor principalelor metale (unele, ca *aur* și *argint*, păstrate numai în dacoromână), ca și a altor termeni, ca *lamură* „metal curățit de impurități” (< lat. **lamula*), de unde și *lămuri* = „a face metalul curat”, apoi „a limpezi, a clarifica”, sau ca termenul *scoare* „zgură” (< lat. *scoria*), păstrat numai în Munții Apuseni, și *păcură* (< lat. *picula*), de asemenea inexistent la aromâni (cf. *Cuvinte românești* ..., p. 324—325).

Dintre cuvintele de origine autohtonă, *brîndușă* și *brînză* fac parte din cele mai discutate sub raport etimologic. Soluțiile propuse de G. Giuglea (din radicalul i.-e. **gurendh* — „a se umfla”, cu referire la bulbul plantei,

respectiv la fermentarea caşului), par a fi dintre cele mai verosimile (cf. I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Bucureşti, 1981, p. 269—273).

Cu privire la **cuvintele de origine germanică**, ne limităm la a arăta, succint, că unele explicații etimologice propuse de G. Giuglea au fost considerate ca foarte probabile de către cercetători ca S. Puşcariu (în legătură cu *nasture* < v. germ. (gotic) *nastilo*) sau V. Bogrea (despre *băga* < v. germ. (longobard) **bauga* „belciug”, **baugare* „a pune, a băga pe cineva în lanțuri”).

Cît despre *fară* „(Țara Hațegului) neam (rău de oameni)”, cunoscut și în dialectul aromân, ca și în franceză, italiană, greacă, bulgară și albaneză, George Giuglea înclină să creadă că e un cuvînt vechi germanic (longobard) pătruns direct la dacoromâni (și nu adus de vreo colonie de aromâni, cum presupunea O. Densusianu). Faptul că *fară* nu poate fi un aromânism, ci un cuvînt vechi în dacoromână a fost arătat, de altfel, și de Th. Capidan (*Limba și cultură*, București, 1943, p. 327).

Încheind, am vrea să subliniem că, prin întreaga sa activitate, George Giuglea a fost deopotrivă un mărinimos dascăl și un erudit om de știință, care a știut să aplice cu consecvență și pasiune o metodă complexă — doar în aparență mai puțin riguroasă — cea a cuvîntului și lucrului.

NOTĂ

¹Vezi expunerea mai pe larg a vieții sale în introducerea la George Giuglea, *Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie și toponimie*. (Ediție îngrijită, introducere, bibliografie, note și indice de Florența Sădeanu), București, 1983, p. 5—9 (în continuare : *Cuvinte românești* ...).

Ianuarie 1984

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie, str. Horea, 31*

BIBLIOGRAFIE CRONOLOGICĂ A LUCRĂRILOR LUI GEORGE GIUGLEA. COMPLETĂRI*

- 1907 *Parler de Săcele*, în „Buletinul Societății Filologice”, III, 1907, nr. 1, p. 15–16*.
- 1909 *Cercetări lexicografice*
Recenzii: H. V., în „Revista idealistă”, VII, 1909, nr. 5–6, p. 237.
P. [apacostea, Cezar], în „Convorbiri literare”, XLIII, 1909, nr. 11, p. 1240–1241.
Nesemnată, în „Vieța nouă”, V, 1909, nr. 19, p. 395.
- 1910 *O scrisoare a lui Petru Maior*, în „Convorbiri literare”, XLIV, 1910, nr. 3, p. 329–335
și în nr. 5, p. 558–564.
Schifă din toponimia românească
Recenzii: Nesemnată, în „Vieța nouă”, VI, 1910, nr. 12, p. 240.
Psaltirea Voronefeană. I. Text cu chirilice, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XI, 1910, p. 444.
- 1911 *Psaltirea Voronefeană. I. Text cu chirilice*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XII, 1911, partea I, p. 194–209 și în partea a II-a, p. 475.
Cuvinte rare, în „Convorbiri literare”, XLV, 1911, nr. 10, p. 1180.
- 1913 *De la românii din Serbia*
Recenzii: N. Cartoian, în „Convorbiri literare”, XLVII, 1913, nr. 5, p. 559–565.
N. Iorga, *Cîntecele românilor din Serbia*, în „Ilustrațiunea națională”, 1913, p. 2–3*.
P., în „Ion Creangă”, VI, 1913, nr. 6, p. 191.
S. [Mehedinți], în „Convorbiri literare”, XLVII, 1913, nr. 2, p. 208.
- 1921 *Paolo Savy-Lopez (1876–1919)*, în „Dacoromania”, I (1920–1921), Cluj, 1921, p. 551.
Recenzie:
Karl Bartsch, *Chrestomathie de l'ancien français (VIIIe – XVe siècles) accompagnée d'une grammaire et d'un glossaire. Douzième édition, entièrement revue et corrigée par Leo Wiese, professeur à l'université de Münster* I. W. Leipzig, Verlag von F. C. Vogel, 1920, în „Dacoromania”, I (1920–1921), Cluj, 1921, p. 489–490.
- 1922 *Cuvinte și lucruri*
Recenzii: I. Borbély, în „Erdelyi irodalmi szemle”, 1923–1927, p. 395–401*.
O. Densusianu, în „Grai și suflet”. I. 1923–1924, p. 161–165.
M. [Mehedinți S.], în „Convorbiri literare”, LV, 1923, nr. 4, p. 421.
W. Meyer-Lübke, în „Zeitschrift für Romanische Philologie”, XLIII, 1923, p. 230.
Adolf Zauner, în „Literaturblatt Germanische und Romanische Philologie”, XLV, 1924, nr. 10–12, p. 338–339.
- Recenzie*:
Adolf Zauner, *Altspanisches Elementarbuch*, zweite umgearbeitete Auflage, Heidelberg, 1921, p. XII + 192; Dr. Karl Voretzsch, *Altfranzösisches Lesebuch*, zur Erläuterung der altfranzösischen Literaturgeschichte. Halle, 1921, p. XII + 210, în „Dacoromania”, II (1921–1922), Cluj, 1922, p. 830.
- 1926 *Românii din Serbia*, în „Societatea de mline”, III, 1926, nr. 9, p. 164.
- 1928 *Elemente străvechi în limba română*, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 49–65.
Recenzie:
1934 „Anuarul arhivei de folclor”, II, Cluj, 1933, publicat de Ion Mușlea în „Gînd românesc”, II, 1934, nr. 3, p. 168–169.
- 1935 *Coresi face cea dintîi apropiere între „romani” și „rumâni”*, în „Biserica ortodoxă română”, LIII, 1935, nr. 5–6, p. 226–228.

* De Elisabeta Faiciuc. Continuă bibliografia întocmită de Florența Sădeanu, în George Giuglea, *Cuvinte românești și romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 12–15. Trimiterile bibliografice însoțite de* n-au fost verificate.

Recenzii:

„Grai și suflet” vol. VI, fasc. 1 - 2, 1934, in „Gînd românesc”, III, 1935, nr. 7-8, p.363-366.

- 1936 *Călătoriile călugărului Chiriac de la Mănăstirea Secul*, in „Biserica ortodoxă română”, LIV, 1936, nr. 3-4, p. 153-182; nr. 5-6, p. 305-336; nr. 7-8, p. 433-464; nr. 9-10, p. 577-608; nr. 11-12, p. 697-720.

Recenzie: C. D. Fort.[unescu], in „Arhivele Olteniei”, XVII, 1938, p. 149-150.

- 1937 *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*

Recenzii: J. B.[ourciez], in „Revue de langues romanes”, LXIX (1940-1945), p. 97.

D. Macrea, in „Dacoromania”, IX (1936-1938), București, 1938, p. 378-379.

Nesemnată, in „Arhivele Olteniei”, XVII, 1938, nr. 97-100, p. 424.

- 1938 *Știri vechi și mai recente despre bogăția și pescuitul păstrăvilor în Carpați*, in „Carpații”, VI, 1938, nr. 7, p. 213.

Recenzii:

„Carpații”, revistă de vinătoare, pescuit, chinologie, an. V, 1937, N° 12. Număr special: Bourul-Zimbrul, in „Gînd românesc”, VI, 1938, nr. 1-2, p. 104-106.

- 1939 *În amintirea lui O. Densusianu*, in „Preocupări literare”, IV, 1939, p. 182-183.

José Maria de Pereda, *O vîntătoare de urși în munții din Spania nordică*. Traducere din limba spaniolă de G. Giuglea, in „Carpații”, VII, 1939, nr. 4, p. 16.

O vîntătoare de urși în munții din Spania, in „Preocupări literare”, IV, 1939, nr. 6, p. 288.

- 1940 *Limba vîntorească*, in „Carpații”, VIII, 1940, nr. 12, p. 312-313.

- 1941 *Coincidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes. I*

Recenzii: J. B.[ourciez], in „Revue des langues romanes”, LXIX, 1947, p. 362.

Al. Procopovici, in „Dacoromania”, X/2, 1941, p. 515-516.

Elemente vechi grecești în limba română

Recenzii: C. Daicovicu, in „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, IV, 1941-1943, Sibiu, 1944, p. 312-315.

G. R.[ohlf], in „Archiv für das Studium der neueren Sprachen”, Jg. 99, 1944, Bd. 184. II. 3-4, p. 143.

Éléments préromains en rhétoroman et en roumain

Recenzii: J. B.[ourciez], in „Revue des langues romanes”, LXIX, 1947, p. 362.

Al. Procopovici, in „Dacoromania”, X/2, 1941, p. 515-516.

Recenzii:

Traian Gherman, *Tovărășiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, in „Dacoromania” X, 1941, p. 103-104.

- 1942 *Din latinitatea și frumusețea graiului și cîntecului timocean*, in „Timocul”, IX, 1942, 2, p. 54-56.

Vîntătoare de jaguar în Columbia. Traducere din limba spaniolă de G. Giuglea, in „Carpații”, X, 1942, nr. 12-15, p. 345-348.

- 1943 *De la românii din Serbia*, in „Timocul”, X, 1943, 1, p. 23-26.

Românii din Serbia. (Vechime. Stratificări etnice), in *Românii din Timoc*. Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția. I. București, 1943, p. 161-173.

- 1944 *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie*

Recenzie: N. Bănescu, in „Revista istorică”, XXX, 1944, nr. 1-12, p. 152-153.

Uralte Schichten und Entwicklungstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache

Recenzii: J. Bourciez, in „Revue des langues romanes”, LXIX, 1947, p. 361-362.

Th. Capidan, in „Langue et littérature”, III, 1946, nr. 1-2, p. 227-234.

Dan M. P., in „Revue de Transylvanie”, X, 1944, nr. 1-2, p. 150-151.

- 1945 *Pentru o istorie a vinatului și pescuitului în Transilvania*, in „Carpații”, XIII, 1945, nr. 5-6, p. 89-90.

- 1947 *Ce ne spun numirile de pești*, in „Carpații”, XV, 1947, nr. 7-8, p. 130-136.

- 1948 *Matteo Bartoli*, in „Langue et littérature”, IV, 1948, nr. 1-2, p. 234-237.

- 1961 [În colab. cu N. Orghidan] *Note de toponimie*, in „Cercetări de lingvistică”, VI, 1961, nr. 1, p. 191-192.

Recenzii:

[În colab. cu I. Stan] Giovanni Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*. Estratto dagli „Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia”, vol. I, Bari, 1954, 53 p., in „Cercetări de lingvistică”, VI, 1961, nr. 1, p. 205-209.

[În colab. cu I. Stan] Ramón Menéndez Pidal, *Poema de Yúsuf. Materiales por su estudio*. Colección filológica de la Universidad de Granada, vol. I, 1952, 150 p. + XVII facs., in „Cercetări de lingvistică”, VI, 1961, nr. 1, p. 202-205.

- 1962 *Probleme semantice. Expresii cu dublete lexicale*, în „Cercetări de lingvistică”, VII, 1962, nr. 1, p. 149–154.
[În colab. cu I. Stan] *Pe marginea Atlasului lingvistic al Andorrei*, în „Fonetică și dialectologie”, IV, 1962, p. 303–306.
- 1963 [În colab. cu Fl. Sădeanu] *Pe marginea unui dicționar etimologic al limbii spaniole*. Referințe: Sp.[erantia], E., *Un dicționar monumental*, în „Steaua”, XV, 1964, nr. 1, p. 129.
- 1964 *Recenzie*
[În colab. cu L. Ghergariu] N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei R. P. R., 1963, LXXVII + 469 p., în „Cercetări de lingvistică”, IX, 1964, nr. 2, p. 333–335.

[Despre George Giuglea]

- G. Pascu, *Etimologiile lui G. Giuglea*, în „Revista critică”, II, 1928, p. 128–129.
- I. E. Torouțiu, *Problema traducerilor. G. Giuglea – Umberto Cianciolo*, în „Convorbiri literare”, LXXVI, 1943, nr. 9–10, p. 694–698.
- V. Frățiță, *George Giuglea (1884–1967)*, în „Revue roumaine de linguistique”, XII, 1967, nr. 4, p. 383–385 și în „Analele Universității din Timișoara”, V, 1967, p. 304–309.
- Constant Maneca, *Gheorghe Giuglea [1884–1967]*, în „Limba română”, XVI, 1967, nr. 6, p. 543–544.
- Eugen Tănase, *G. Giuglea*, în „Orizont”, XVIII, 1967, nr. 6, p. 82.
- R. Todoran, *George Giuglea (1884–1967)*, în „Cercetări de lingvistică”, XII, 1967, nr. 2, p. 319–321.
- G. Țepelea, *Un cercetător de seamă: George Giuglea*, în „Argeș”, II, 1967, nr. 5, p. 15.
- Nesemnată, *Gheorghe Giuglea*, în „Argeș”, II, 1967, nr. 4, p. 17.
- Mircea Homorodean, *George Giuglea (1884–1967)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, XIII, 1968, fasc. 1, p. 143–145.
- Iorgu Iordan, *Lingvistica românească în perioada 1918–1944*, în *Istoria științelor în România. Lingvistica*, București, Editura Academiei R. S. România, 1975, p. 92–93.
- Sextil Pușcariu, în *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 539.
- Alte informații despre activitatea lui George Giuglea, în „Anuarul Universității din Cluj”, I (1919–20), p. 30; 1922/23, p. 115; 1923/24, p. 127, 131, 133, 143; 1924–1925, p. 99, 106; 1925–1927, p. 144, 169; 1927/28, p. 141, 142, 162, 171; 1928–1929, p. 136, 161; 1929/30, p. 156, 160, 184; 1930/1931, p. 156, 160, 191; 1931/32, p. 184, 210; 1932/33, p. 178; 1933–34, p. 190, 217, 233; 1934–1935, p. 232, 263; 1935–36, p. 166–167, 195; 1936–37, p. 299, 329–330, 348; 1937–38, p. 191, 223; 1938–39, p. 211, 242, 261; 1941–42, p. 480, 508–509, 527.

AL. PROCOPOVICI ȘI VECHIUL SCRIS ROMÂNESC

EUGEN PAVEL

Dacă ar fi să alcătuim o galerie a figurilor controversate din istoria unei culturi, în ea va trebui să figureze, negreșit, și numele lui Alexe Procopovici (1884—1946). Poate numai pe G. Bogdan-Duică, cu al cărui destin se interferează în parte, maliția unor contemporani l-a mai ținut cu aceeași causticitate, pe cât de debordantă, pe atât de injustă. Față de zelul contestatar al lui Eugen Lovinescu, care a făcut să se perpetueze imaginea denaturată a „omului care n-a scris nimic”, restabilirea adevăratei fețe a lucrurilor este mai mult decît oportună. Iată de ce, împlinirea unui secol de la nașterea lui Al. Procopovici¹ ne oferă prilejul de a recom-pune încă o fațetă a personalității sale, aceea a filologului, a harnicului explorator în teritoriul atât de imprevizibil al vechilor texte literare.

Cel ce avea să se integreze rapid în strălucita pleiadă a „muzeiștilor” clujeni, chiar fără a-i egala prin contribuțiile sale pe un Sextil Pușcariu, Vasile Bogrea sau Nicolae Drăganu, manifestă, concomitent cu preocupările de fonetică istorică, de lingvistică generală sau de istorie a limbii române², un interes constant pentru filologie. Fie prin intermediul unor sinteze și studii temeinic concepute, a unor ample și documentate recenzii, în maniera încetățenită la „Dacoromania”, fie prin editarea sirguincioasă a unor texte, Al. Procopovici a confirmat, de cele mai multe ori, apetența sa pentru acest domeniu. Situîndu-se de fiecare dată în miezul discuțiilor privitoare la problemele controversate ale filologiei românești, el a emis opinii interesante legate de datarea și localizarea textelor rotacizante, caracterul lor de copie sau de original, filiația textelor, persoana copiștilor și a traducătorilor. Dacă unele din ideile sale nu excellează prin noutate absolută, preluîndu-se prezumții vehiculate anterior, reținem bogatul eșafodaj descriptiv, aplicația la obiect, nuanțările și probele aduse în susținerea tezelor pe care le-a îmbrățișat. Chiar și atunci cînd pledează pentru teorii mai puțin plauzibile, în speță originea husică a unor arhetipuri, se distinge o anume fervoare și acuratețe a demonstrației, animate de un spirit partizan viu, logica argumentelor pe care le invocă în pofida premiselor greșite de la care a pornit.

Încă din 1908, într-o comunicare consacrată paralelei dintre naza-lizare și rotacism, Al. Procopovici face dovada unei îndelungi familiari-zări cu textele vechi, fapt ce-i permite fine disociații de ordin filologic. Acceptă, de pildă, caracterul de copie al *Codicelui Voronețean*, cu toate că se înșală atunci cînd îl consideră drept cel mai vechi dintre textele aduse în discuție, datîndu-l în prima jumătate a secolului al XVI-lea³, față de O. Densusianu, care se pronunțase, tot prin aplicarea criteriului lingvistic, pentru a doua jumătate a aceluiași secol. El vedea, totodată, în persoana copistului, un „foarte fin observator al limbii noastre și al sunetelor ei”⁴, ținuta grafică și consecvența ortografică trădînd un inițiat în arta scri-sului, spre deosebire de nesiguranța copiștilor *Psaltirii Scheiene*.

La fel de incitante sînt concluziile sale referitoare la paternitatea *Psaltirii Scheiene*, fiind primul care lansează ideea colaborării a trei copişti, delimitînd partea de contribuţie a fiecăruia, după ce I. Bianu şi I.-A. Candrea sugeraseră iniţial existenţa doar a doi copişti⁵, pentru ca, în ediţia din 1916, ultimul să se ralieze în mod tacit la opinia lui Al. Procopovici. Filologul bucovinean se hazardează însă în localizarea copiei în nord-estul Transilvaniei, punînd-o pe seama conlucrării unor preoţi secui, propagatori ai protestantismului, şi a unui cleric muntean refugiat sau anume chemat, motivînd aceasta prin unele substituiri de grafie şi prin configuraţia criptogramei⁶.

Notabilă este intervenţia sa în legătură cu versiunea *Psaltirii Hurmuzacki*, arătînd că manuscrisul conservă o copie şi nu autograful traducătorului, după cum susţine I.-A. Candrea bazîndu-se pe ocurenţa unor forme slavone în textul românesc. Combătînd această aserţiune, Al. Procopovici demonstrează în mod edificator că un traducător nu consenmează cuvinte sau grupuri de litere din limba din care traduce, fiind orientat doar asupra raporturilor dintre textul slavon şi versiunea pe care o realizează. Rezervele sale sînt motivate prin faptul că începuturile fragmentelor de versete cad de regulă în mijlocul unor propoziţii, corecturile ce apar în cuprinsul *Psaltirii* putînd fi puse pe seama manierei de a transcrie a copistului. Acesta ar fi copiat pe mici porţiuni, fără să lectureze în prealabil propoziţii întregi sau părţi de propoziţie potrivit construcţiei lor sintactice. De aici neglijenţele şi inconsecvenţele ortografice, repetarea unor omisiuni de litere, cuvinte sau secţiuni de propoziţii, ceea ce denotă un copist care „şovăie mereu între autoritatea formei lingvistice a originalului său şi între obişnuinţele graiului din zilele lui”⁷.

O menţiune se cuvine făcută şi ipotezei sale potrivit căreia psaltirile româneşti nu ar deriva dintr-un singur arhetip, existînd cel puţin două traduceri deosebite⁸.

În mult controversata problemă a curentului cultural-religios care a declanşat traducerea în româneşte, Al. Procopovici este adeptul teoriei husite, pusă în circulaţie de N. Iorga, împărtaşită de S. Puşcariu, N. Drăganu, într-o primă fază, şi I.-A. Candrea. Încercînd să stabilească filiaţia versiunilor româneşti ale catehismelor, Al. Procopovici accepta părerea lui Al. Rosetti privitoare la originalul rotacizant al traducerii, pe care însă o pune în legătură cu husitismul şi nu cu luteranismul. Considerînd insuficientă pentru efectuarea traducerilor perioada de timp în care reforma se consolidează, autorul face apel la singura influenţă anterioară secolului al XVI-lea ce se putea exercita, avînd în primul rînd în vedere caracterul arhaic al limbii textelor rotacizante în comparaţie cu limba textelor coresiene, ce s-ar explica nu prin deosebiri dialectale, ci prin diaconie⁹. După părerea sa, textul iniţial grecesc a ajuns la slavii din Boemia, unde a suferit în secolul al XV-lea anumite remanieri husite, oglindite atît de titlul catehismului coresian (*Întrebare creştinească*), cît şi de prefaţa cărţii, ambele probe fiind însă pur speculative. O formulare a titlului în spiritul mişcării husite nu ar explica apoi traducerea *Psaltirii* şi a Apostolului, iar descendenţa prefetei din modelul invocat este infirmată de prezenţa acesteia numai în tipărituri, nu şi în manuscrise¹⁰.

Dincolo de vulnerabilitatea unor luări de poziţie, formaţia sa filologică se dovedeşte a fi solidă, cu largi orizonturi, într-un succint excurs din 1927 (*De la Coresi diaconul la Teofil, mitropolitul lui Mateiu Basarab*) parcurgîndu-se alert întreaga epocă de aur a tiparului de la noi.

Expuse uneori doar tangential, sugestiile sale privind posibila valoare prozodică a punctuației în textele slavo-române¹¹ sau necesitatea de a restringe cercetările asupra limbii din secolul al XVI-lea doar la texte care îi aparțin în mod indubitabil¹² devin fertile în perimetrul actual al investigației filologice.

Nu mai puțin relevantă este acea condensată *Introducere în studiul literaturii vechi*, temerară tentativă de abordare exhaustivă a începuturilor culturii noastre spirituale, pornind de la semnificația generică a termenului de *literatură*. Deși tributar în parte unor modele istoriografice (de altfel mărturisite), autorul se apleacă, comprehensiv, „asupra înlănțuirii vechii noastre culturi cu celelalte culturi vecine și asupra diferitelor curente care au influențat-o, pînă și cultura noastră cărturărească porni să îmbrace haina națională a limbii românești”¹³. Nu este ocolită, de exemplu, nici chestiunea „himerică” a autenticității și paternității *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Al. Procopovici înclinînd fără ezitare, în consonanță cu prima opțiune a lui N. Iorga, în favoarea domnitorului muntean, în care vede „cel mai însemnat scriitor în limba slavonă ieșit din rîndurile românilor”¹⁴.

În fine, editorul prob se regăsește în granițele aceleiași acribii filologice, realizînd, în 1914, în colaborare cu Sextil Pușcariu, una dintre cele dintîi ediții critice riguroase prin metoda transcrierii interpretative: *Cazania a II-a* a lui Coresi din 1581. Deși nu a mai fost întregită prin studiul filologic și lingvistic promis¹⁵, ediția este totuși dotată în subsolul textului cu un aparat critic cuprinzînd note referitoare la grafia sau la posibilele interpretări ale grafiei textului, precum și diferențele de ordin fonetic, morfologic și lexical întregistrate de *Tetraevanghelul* lui Coresi (1561), *Tîlcul evangheliilor* (1567—1568) și *Evangheliarul* lui Radu de la Mănăești (1574), acesta din urmă după transcrierea lui M. Gaster.

O altă ediție, de interes mai mult didactic, îi este consacrată *Cronicii* lui Ion Neculce, pe care o publică în întregime în 1932 (cu reeditări în 1936 și 1942), în colecția „Clasicii români comentați”, coordonată de N. Cartoian. Fiind de fapt o reproducere după textul editat de M. Kogălniceanu în 1845, ediția este prevăzută cu un succint preambul și un apendice ce-i conferă o oarecare utilitate. Intențiile sale de a porni în stabilirea textului de bază de la manuscrise, prin aplicarea unei metodologii adecvate, nu vor depăși stadiul de proiect.

Mai presus de orice însă, Al. Procopovici rămîne unul dintre emulii reprezentativi ai școlii lingvistice clujene, promotor al unor principii de muncă și al unei discipline intelectuale sobre, bine articulate, intruchipînd, așa cum îl creionează mentorul său, profilul cercetătorului „meticulos, ager pentru problemele filologice, insistent cînd ceva a rămas neclar și cu dragoste de lucru”¹⁶.

NOTE

¹ Comunicarea a fost prezentată în cadrul ședinței comemorative a Societății Române de Lingvistică Romanică, filiala Cluj-Napoca, din data de 23 martie 1984.

² A se vedea în acest sens Mircea Borcilă, *Alexe Procopovici (1884—1946)*, în CL. XXII, 1977, nr. 1, p. 17—26.

³ Alecsie Procopovici, *Despre nazalizare și rotacism*, în AAR, Mem. Sect. Lit., seria II, tom XXX, București, 1908, p. 293; Al. Mares, în LR. XXXI. 1982, nr. 1, p. 41—50, datează manuscrisul în intervalul 1563—1583.

⁴ DR, IV, 1924—1926, p. 55; vezi și DR, X, 1941, p. 494.

⁵ I. Bianu, *Psaltirea Scheiană (1482)*, tomul I. Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577), București, 1889, p. XII; I.-Aureliu Candrea, *Monumentele cele mai vechi de limbă românească*, în „Noua revistă română”, III, 1901, nr. 36, p. 534–540.

⁶ *Despre nazalizare* ..., p. 300; cf. contraargumentele lui Constantin Lăcea și Nicolae Drăganu (DR, III, 1922–1923, p. 461–471, respectiv p. 914–929), adepți ai teoriei „săsismeilor”.

⁷ DR, IV₂, p. 1166–1167; au aderat la această opinie A. Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, în SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 588–590; Ion Gheție, *Psaltirea Hurmuzachi — copie sau original?*, în „Studii de limbă literară și filologie”, vol. III, 1974, p. 241–259; Al. Rosetti, *Observații asupra textului și limbii Psaltirii Hurmuzachi*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 5, p. 521–528.

⁸ Al. Procopovici, *Adecă (Studiu de istoria limbii și de istoria traducerilor noastre vechi)*, extras din Omagiu lui Ion I. Nistor, Cernăuți, 1937, p. 6; cf., acum, Alexandru Mareș, *Filiația psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982, p. 207–261.

⁹ Vezi Alexe Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuți, 1922, p. 71; idem, *Arhetipul husit al calehismelor noastre luterane*, în „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 4, p. 107–108; idem, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 211–214.

¹⁰ A se vedea D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p. 24; Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1974, p. 85.

¹¹ DR, X, p. 493.

¹² DR, VI, 1931, p. 397.

¹³ *Introducere în studiul literaturii vechi*, p. 109.

¹⁴ *Ibidem*, p. 79.

¹⁵ Referitor la stadiul pregătirii celui de-al doilea volum al ediției *Evangheliei cu învățătură*, Sextil Pușcariu nota în jurnalul său, pe data de 27 februarie 1917, că „e scos pe fișe întreg glosarul și anume pînă la pag. 100 cuvînt de cuvînt, pînă la pag. 250 toate cuvintele care din punct de vedere gramatical cuprind ceva interesant, iar de la 251 înainte aproape numai cuvintele de interes lexicografic. Aproape 20 000 de fișe așteaptă, așezate după alfabet, de a fi preluate în glosar. Materialul acesta [...] va fi apoi lucrat în *Gramatică*, arătîndu-se toate particularitățile fonologice, morfologice, derivative, lexicografice și sintactice” (*Memorii*, București, 1978, p. 193).

¹⁶ Sextil Pușcariu, *loc. cit.*

Noiembrie 1984

*Institutul de Lingvistică și
Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR LUI ALEXE PROCOPOVICI*

1906—1984

1906

1. *Societatea academică „Junimea”, în România din Bucovina. Privire scurtă asupra dezvoltării lor pe terenul cultural și economic*, Cernăuți, 1906, p. 115—119.

1908

2. *Despre nazalizare și rotacism*, în „Analele Academiei Române”. Seria a II-a. Memoriile Secțiunii Literare, tom. XXX, 1908, nr. 4, p. 265—306.
Recenzie: Nesemnată, în „Vieța nouă”, IV, 1908, nr. 10, p. 203—204.

Recenzii:

3. Ovid Densusianu, *Din istoria migrațiunilor păstorești la popoarele romanice*. Extras din „Buletinul Societății Filologice”, III, Socce, 1907, în „Junimea literară”, V, 1908, nr. 4—5, p. 97.
4. Prof. Dr. Weigand, *Rumänen und Aromunen in Bulgarien mit 16 Bildern und einer Karte*, Leipzig, Barth, 1907, în „Junimea literară”, V, 1908, nr. 3, p. 63.

1911

Recenzie:

5. S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*. — Sonderabdruck aus der Festschrift Meyer-Lübke, T. Halle a. S., N. Niemeyer, 1910, pag. 17—75, în „Junimea literară”, VIII, 1911, nr. 3, p. 50—52.

1913

6. *În contra utracismului*, în „Junimea literară”, X, 1913, nr. 3, p. 39.
7. *P. Cerna*, în „Junimea literară”, X, 1913, nr. 9—10, p. 146.

1914

8. Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*. Publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I. *Textul*, București, 1914, III + 566 p.
Recenzie: N. I. [orga], în „Revista istorică”, I, 1915, nr. 1, p. 42—43.

1920

9. *Doi dascăli bucovineni. Cei dinții titulari ai catedrei de limba și literatura română pe lângă Universitatea din Cernăuți: Dr. Ion Sbiera și D-l Sextil Pușcariu*, în „Luceafărul” [Budapesta], XV, 1920, nr. 4—5, p. 49—57.
10. Dr. Ion G. Sbiera, în „Calendarul « Glasul Bucovinei », Cernăuți, 1920, p. 26—29.

1921

11. Dr. Mozes Gaster, în „Glasul Bucovinei”, IV, 1921, nr. 778.
12. *Eccum*, în „Dacoromania”, I (1920—1921), Cluj, 1921, p. 162—185.
Recenzii: Ilie Bărbulescu, în „Arhiva”, XXI, 1922, nr. 1, p. 150—153.
W. Meyer-Lübke, în „Zeitschrift für Romanische Philologie”, XLIII, 1923, p. 230.

1922

13. *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuți, 1922, 127 p.
Recenzii: Alexandru Arbore, în „Transilvania”, LII, 1921, p. 921—924.
N. Batzaria, *Constatări îmbucurătoare*. — Cu prilejul apariției unor lucrări

* Întocmită de Elisabeta Faiuc. Descrierile bibliografice de la pozițiile însoțite de * n-au fost verificate. Titlurile de la pozițiile bibliografice 54 bis și 58 bis n-au fost comunicate de Silvia Slușanschi.

nouă – , în „Cele trei Crișuri”, III, 1922, nr. 1–2, p. 11–13.
 N. Drăganu, în „Dacoromania”, II (1921–1922), Cluj, 1922, p. 748–753.
 M. Friedwagner, în „Literaturblatt für Germanische und Romanische Philologie”, XLIV, 1923, nr. 9–12, p. 390–395.
 Gh. Gh., în „Ion Neculce”, I, 1922, fasc. II, p. 402.
 A. H., în „Zeitschrift für Romanische Philologie”, XLIII, 1923, p. 511–512.
 Ixigrec, *Mărturisiri vrednice de reținut – cu prilejul apariției unei nouă istorii de literatură*, în „Cultura creștină”, XI, 1922, p. 57–59.
 S. [imion] M. [ehedinți], în „Convorbiri literare”, LIV, 1922, nr. 1, p. 70.
 G. [iorge] Pascu, în „Convorbiri literare”, LVI, 1924, nr. 10, p. 793–794 și în „Revista critică”, II, 1928, nr. 1, p. 52–53.
 M. [ario] R. [oques], în „Romania”, 1922, p. 474.
 Eufrosina Simionescu, în „Arhiva”, XXIX, 1922, nr. 4, p. 547–552.
 I. Șiadhei, în „Viața românească”, XIV, vol. XLIX, 1922, p. 467–468.
 Neșemnată, în „Flacăra”, VII, 1922, nr. 5, p. 80.
 Neșemnată, în „Gîndirea”, I, 1922, nr. 18, p. 345–346.

14. *Probleme vechi și nouă (Tarăși mente și mlnte – legi fonetice – e neaccentual > i – frasin, bubons, dunică – -as, -es > i evoluții acustice etc.)*, în „Dacoromania”, II (1921–1922), Cluj, 1922, p. 174–214.

Recenzii: M. Friedwagner, în „Archiv für das Studien der Neueren Sprachen und Literaturen”, Bd. 149, p. 153–157.
 T. U. [imu], în „Convorbiri literare”, LIV, 1922, nr. 11, p. 871.
 A. Zauner, în „Literaturblatt für Germanische und Romanische Philologie”, XIV, 1924, nr. 10–12, p. 336–337.

1924

15. *Doară*, în „Dacoromania”, III (1922–1923), Cluj, 1924, p. 629–642.
 16. *Petre Licui*, în „Societatea de mline”, I, 1924, nr. 31, p. 615–617.

1926

17. *Anteproiectul de lege pentru învățămîntul secundar, teoretic și aplicat (practic)*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, VI, 1926, nr. 1–2, p. 142–148.

1927

18. *Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane*, în „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 3, p. 72–80; nr. 4, p. 104–111.

Recenzie: A. Roseti, în „Grai și suflet”, III, 1928, fasc. 2, p. 460–462.

19. *De la Coresi Diaconul la Teofil Mitropolitul lui Mateiu Basarab*, în *Omagiu lui I. Bianu din partea colegilor și foștilor săi elevi*, București, 1927, p. 289–302.

Recenzie: N. Iorga, în „Revista istorică”, XIII, 1927, nr. 10–12, p. 433–434.

20. *Din istoria pronumelui în limba românească. I–II, III*, în „Revista filologică”, I, 1927, nr. 1–2, p. 233–266; nr. 3, p. 310–324. [Vezi și poziția bibliografică 39].

Recenzie: C. Tagliavini, în „Studi Rumeni”, III, 1928, p. 133–134.

21. *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, în „Dacoromania”, IV (1924–1926), partea 1. Studii, Cluj, 1927, p. 38–66.

22. *Ortografia românească. Propunerile Congresului filologilor din România din sesiunile 1925 și 1927*, București, Cultura Națională, 1927, 9 p.

23. [În colaborare cu Gr. Nandriș], *Predarea limbii române în învățămîntul secundar*, în „Revista generală a învățămîntului”, XV, 1927, nr. 10, p. 598–608.

24. *Principiul sonorității în economia limbii*, în „Dacoromania”, IV (1924–1926), partea 1. Studii, Cluj, 1927, p. 12–37.

Recenzie: C. Tagliavini, în „Studi Rumeni”, I–II (1927), p. 129.

25. *Theodor Gartner*, în „Dacoromania”, IV (1924–1926), partea 2, Cluj, 1927, p. 1538–1539.

Recenzii:

26. Th. Capidan, *Scrierile lui Dim. Bolintineanu despre Macedonia*, Extras din *Omagiu lui I. Bianu*, Cult. Naț., București, 1927, în „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 5, p. 152–153.

27. N. Cartoian, *Alăuta Românească, întâia revistă literară a Moldovei*, Extras din *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, în „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 5, p. 153–154.

28. N. Georgescu-Tistu, *Actorul Ion Stănescu-Popa*, [Extras din revista „Societatea de mline”], Cluj, 1927, în „Junimea literară”, XVI, 1927, nr. 11–12, p. 355.

29. A. W. De Groot, *La syllabe : essai de synthèse*, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris”, t. 27, fasc. 1, nr. 81, Paris, 1926, pag. 1–42, în „Dacoromania”, IV (1924–1926), partea 2, Cluj, 1927, p. 1177–1183.

30. E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne. I. Forțele revoluționare*, București „Ancora”, 1924; II. *Forțele reacționare*, 1925, în „Dacoromania”, IV (1924–1926), partea 2 Cluj, 1927, p. 1183–1193.
31. Leca Moraru, *Decameronele strămoșilor noștri*. (După Codicele C. Popovici, Cernăuți, 1796). Extras din *Omagiu lui I. Bianu*, Cult. Naț., București, 1927, în „Junimea literară”, XVI, 1927, nr. 8–9, p. 292–293.
32. Leca Moraru, *Dela Noi. Povești bucovinene*. Desemnuri de Gottlieb Schmid. Ediția a IV-a, revizuită și adăugită. Operă premiată de Academia Română, Suceava, 1927, în „Junimea literară”, XVI, 1927, nr. 8–9, p. 292.
33. Nectarie, Arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei, *World Conference en Faith and Order. Conferința mondială pentru credință și organizație bisericească ținută la Lausanne în Elveția de la 3 pînă la 21 august 1927*. Dare de seamă. „Glas. Buc.” [Cernăuți], în „Junimea literară”, XVI, 1927, nr. 8–10, p. 288–290.
34. P. P. Panaitescu, *Știri noi despre Miron Costin și familia lui*. Extras din *Omagiu lui I. Bianu*, Cult. Naț., București, 1927, în „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 6, p. 185–186.
35. Sextil Pușcariu, *Calendare și almanahuri*. Extras din „Almanahul graficei române”, 1927, Serisul Românesc, Craiova, în „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 5, p. 152.
36. Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*. Conferință ținută la „Ateneul Român” în 1 aprilie 1927. Cartea Rom., București, 1927, în „Junimea literară”, XVI, 1927, nr. 8–10, p. 290–292.
37. Alexandre Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*. Avec un appendice et six cartes linguistiques, Paris, 1924, Pag. XII + 76; Anton B. I. Balotă, *Reči alovenskog porekla i rumunska nazalizacija. Doktorska teza*. București, 1925. Pag. 55; Același, *La nasalisation et le rhotacisme (sic!) dans les langues : roumaine et albanaise*, Bucarest, 1926. Pag. 200, în „Dacoromania”, IV (1924–1926), partea 2, Cluj, 1927, p. 1152–1177.
38. Nicolae Sulică, *O nouă publicație românească din secolul al XVI-lea : liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Brașov, în 1570*. [Extras din „Șoimii”, III, N° 9–10], 1927, Tirgu-Mureș, în „Junimea literară”, XVI, 1927, nr. 11–12, p. 356–357.

1928

39. *Din istoria pronumelui în limba românească. 4. Articolul antepus și articolul demonstrativ, pronumele determinative ăi, ăst și variantele lor, cuculi = cucului*, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 3, p. 318–345. [Vezi și poziția bibliografică 20].
Recenzie : C. Tagliavini, în „Studi Rumeni”, IV (1929–30), p. 144.
40. *Din morfologia și sintaxa verbului române (Aoristul în raport cu celelalte timpuri și moduri)*, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 1–48.
Recenzie : Adolf Zauner, în „Literaturblatt für Germanische und Romanische Philologie”, 50, 1929, nr. 3–4, p. 128–130.
41. *Proor, prăură*, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 3, p. 289–290.

Recenzii :

42. A. Abas, „*Recherches de phonétique expérimentale sur l'accentuation syllabique et phraséologique*”. II. *Le son dans la phrase néerlandaise. Travail du Laboratoire de la Parole de l'Institut National des Sourds-muets de Paris et du Laboratoire de Physiologie d'Amsterdam*. Extrait des Archives Néerlandaises de Physiologie de l'Homme et des Animaux, tom. XI, 3e livraison, p. 307 (1926). — Pag. 43, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 119–124.
43. *Academia Română. Dicționarul limbii române*, Tomul I, partea II, fascicula II. *căni-car-taj*, București, 1928, Pag. 81–160, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 124–147.
44. Th. Capidan, *Megl' noromânii* (Acad. Rom. Studii și cercetări VII), I. *Istoria și graiul lor*, București, 1925. — Pag. 225. II. *Literatura populară la meglenoromâni*, București, 1928. — Pag. 220; S. Pușcariu, *Studii istororomâne*. În colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Bihan. II. *Introducere — Gramatică — Caracterizarea dialectului istororomân* (Acad. Rom. Studii și cercetări XI). București, 1926. — Pag. 370; O. Densusianu, *Dările de seamă asupra acestor lucrări din Grai și suflet II₂*, București, 1926, pag. 363–382 (despre Th. Capidan. Meglenorom. I) și III₂, București, 1928, pag. 445–454 (despre S. Pușcariu, Studii Istrorom. II.), în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 175–207.
45. N. Georgescu-Tistu, *Émile Picot et ses travaux relatifs aux Roumains*. Extrait des *Mélanges de l'École roumaine en France*, 1925, I partie, Paris, în „Făt-Frumos”, III, 1928, nr. 2, p. 60–61.
46. N. Grămadă, *Contribuții la istoria cărții și a scrisului în evul mediu*. Cu 33 figuri în text. Extras din „Codrul Cosminului”, IV, 1, 1927, Cernăuți, 1928, p. 37–175, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 147–149.

47. C-tin Lacea, *Sint în Transilvania aşezări de români veniţi din sudul Dunării sau nu sint?* Extras din „Dacoromania”, IV, pag. 353–370, 1565–1566, Cluj, 1926.— Pag. 18 + 2, in „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 207–211.
48. Iledvig Olsen, „*Étude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain*”. Extras din Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk — filologiske Meddelelser XV, 3. København 1928. — Pag. 84, in „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 147.
49. P. Panaitescu, *Le prince Demètre Cantemir et le mouvement intellectuel russe sous Pierre le Grand*. [Extras din Revue des Études slaves, tome VI. 1926, fasc. 3–4], in „Junimea literară”, XVII, 1928, nr. 7–12, p. 275–276.
50. Al. Rosetti, Al. Procopovici, *Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane. Suceava 1927; 16 pag. (extras din „Făt-Frumos” II, 1927, numerele 3 şi 4)*, in „Grai şi suflet”, vol. III, fasc. 2, Bucureşti, 1928, pag. 460–462, in „Revista filologică”, III, 1928, nr. 1–2, p. 211–214.
51. A. Rosetti, *De l'interprétation des graphes doubles dans les textes écrits* in „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris”, t. XXIX, f. 1., nr. 86, Paris, 1928, Pag. 24–28; Idem, *Asupra tratamentului lui n + consoană în limba română*, in „Grai şi suflet”, vol. III, fasc. 2, Bucureşti, 1928, pag. 413–415, in „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 150–153.
52. A. Rosetti, „*Fonetică istorică, fonetică generală şi fonetică experimentală*”; Lecţie de deschidere a cursului de „fonetică experimentală” ținut la Facultatea de Litere din Bucureşti in ziua de 3 februarie 1928. Extras din Minerva. Iaşi, 1928. — Pag. 11, in „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1–2, p. 149–150.
53. [Etimologii:] *Mărar, proor, şir şi familiile lor: Mărar, molură; proor, prăură; Înşiră, şir, şiră, sar*, in „Dacoromania”, V (1927–28), Cluj, 1929, p. 378–395.
Recenzie: C. Tagliavini, in „Studi Rumeni”, IV (1929–1930), p. 130–131.
54. *Încrucşări de flexiune nominală şi verbală în limba română*, in „Donum natalicium Schrijnen”, Utrecht, 1929, p. 437–443.
Recenzie: M. R. [oques], in „Romania”, LXI, p. 246*.
- 54bis. *Lui E. Herzog [cu un] Repertoriu bibliografic*, in „Revista filologică”, II (1928), Cernăuţi, 1929, nr. 3, p. 225–226, 232–245.

1930

55. *Despre românii din afară de hotarele României întregite*, in „Calendarul poporului” pe anul 1930, Cernăuţi, 1929, p. 85–93.
56. *Mic tratat de lingvistică generală*, Cernăuţi, Editura Revistei filologice, 1930, XV + 175 p.
Recenzii: Vasile Băncilă, *O introducere în ştiinţa limbii*, in „Gândirea”, XI, 1931, nr. 9, p. 359–362.
Caul Camila, *Din minunile limbei. — Mic tratat de lingvistică generală*, in „Patria”, XIII, 1931, nr. 71, p. 1.
Th. Capidan, in „Dacoromania”, VII (1931–1933), Bucureşti, 1934, p. 317–320.
C. D. Fort. [unescu], in „Arhivele Olteniei”, X, 1931, p. 90–91.
T. Iordănescu, in „Convorbiri literare”, LXIV, 1931, p. 362–366.
Gr. Nandriş, in „Mişcarea”, XXIV, 1931, nr. 87, p. 1.
Sextil Puşcariu, *Raport asupra scrierii „Mic tratat de lingvistică generală”*, in „Academia Română. Anale”, tomul LII, Şedinţele din 1931–1932, Bucureşti, 1932, p. 249–250.
Al. Rosetti, in „Grai şi suflet”, V, 1931, fasc. 1, p. 381–387.
Gr. Scorpan, in „Buletinul Institutului de Filologie Română Al. Philippide”, I, 1934, p. 199–206.

1931

Recenzie:

57. Alexandre Rosetti, *Recherches sur la phonétique du Roumain au XVIe siècle*, Paris, Librairie ancienne Edouard Champion éditeur, 1926, p. XVI + 166; Alexandre Rosetti, *Lettre roumaines de la fin du XVIe et du début XVIIIe siècle, tirées des archives de Bistrița (Transylvanie)*, Bucureşti, 1926, p. IX + 115, in „Dacoromania”, VI (1929–1930), Cluj, 1931, p. 395–422.
Referinţe: Al. Rosetti, in *Despre palatalizarea labialelor*, in „Grai şi suflet”, V, 1931, fasc. 2, p. 351–358.

1932

58. *Cronica lui I. Neculce*. Ediţie îngrijită de Al. Procopovici. Vol. I, II, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, 1932.
Recenzii: C. D. Fort. [unescu], in „Arhivele Olteniei”, XI, 1932, p. 117–118.
S. [Tzigara-] S. [amurcaş], in „Convorbiri literare”, LXV, 1932, p. 149–150.

58 bis. *Organizarea învățămîntului. Proiectul pentru noul Regulament al Facultății de filosofie și litere din Cernăuți*, în „Revista de pedagogie”, II, 1932, caietul III—IV, p. 141—146.

1933

59. *Pentru ortografia Academiei Române*, în „Gîndirea”, XIII, 1933, nr. 4, p. 147—151.
60. *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj, Tip. „Cartea Românească”, 1933, 16 p. (Biblioteca „Dacoromaniei”, 6).
Recenzie: Iorgu Iordan, în „Buletinul Institutului de Filologie Română * A. I. Philippide *”, II, 1935, p. 261—269.

1934

61. [Colaborare la :] *Dicționarul limbii române* (Academia Română), tomul II, partea 1. *F—J*, București, Imprimeria Națională, 1934, 955 p.
62. *Vasile Gherasim (13. XI. 1893 — 10. II. 1933)*, în „Dacoromania”, VII (1931—1933), Cluj, 1934, p. 660—661.

Recenzii:

63. Matteo Bartoli, *Fatti caratteristici della romanità della Penisola Iberica*, Estratto dagli „Atti del I Congresso Nazionale di Studi Romani”, Roma 1928 — VI — pag. 391 — 395, în „Dacoromania”, VII (1931—1933), Cluj, 1934, p. 333—334.
64. Al. Graur, *Ab, ad, apud et cum en Latin de Gaule*, Extrait du « Bulletin de la Société de Linguistique », t. XXXVIII, Paris, 1932 — Pag. 76, în „Dacoromania”, VII (1931—1933), Cluj, 1934, p. 334—335.
65. Karl Jaberg, *Spiel und Scherz in der Sprache*, Extras din „Festgabe für Samuel Sirger. Überreicht zum 12. Juli 1930”, Tübingen (Verlag von I. G. B. Mohr) 1930. — Pag. 67—81, în „Dacoromania”, VII (1931—1933), Cluj, 1934, p. 333.
66. Sever Pop — Emil Petrovici, *O hartă a graiului*, Extras din revista „Țara Birsei”, Brașov 1933 — 11 pag. (și o hartă), în „Dacoromania”, VII (1931—1933), Cluj, 1934, p. 332.
67. Lucian Predescu, *Diaconul Coresi*, București, 1933, pag. 104, în „Dacoromania”, VII (1931—1933), Cluj, 1934, p. 336—338.
68. S. Pușcariu, *Hărțile graiului*, Extras din „Țara Birsei”, Nr. 2, din 1933, Brașov, 12 p.; S. Pușcariu, *B. P. Hasdeu ca lingvist*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare, seria III, tomul VI, mem. 6, 1932, pag. 199—206; S. Pușcariu, *Despre neologisme*, Extras din *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931 — 15 pag., în „Dacoromania”, VII (1931—1933), Cluj, 1934, p. 329—332.
69. Petar Skok, *Du rôle de l'homonymie dans les changements phonétiques et morphologiques*, II, Extras din „Časopis pro moderní filologii a literatury”, XV, V, Praha 1928, pag. 39—50, în „Dacoromania”, VII (1931—1933), Cluj, 1934, p. 335—336.

1936

70. *Cronica lui I. Neculce*. Ediția a II-a, revăzută și întregită. Vol. I, II, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1936.
71. *Nos frontières ethniques et politiques (Question d'actualité)*, în „Buletinul Rotary”, (Cernăuți), 1936, iulie — octombrie, 7 p.
72. *I. G. Sbiera*, Discurs rostit la serbarea organizată de Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina, în ziua de 1 noiembrie 1936, Cernăuți, 1936, 22 p.

1937

73. *Adecă* (Studiu de istoria limbii și istoria traducerilor noastre vechi). În *Omagiu lui I. Nistor 1912—1937*, Cernăuți, 1937, p. 675—681.

1938

74. *Despre ă și â. Probleme de fonetică și fonologie. Chestiuni principiare*, în „Dacoromania”, IX, 1938, p. 56—91.
75. *Din vremurile unirii noastre*, în *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți, 1938, p. 322—331.
76. *Problema gramaticii în țara și în școala românească*, în „Revista de pedagogie”, (Cernăuți), VIII, 1938, p. 151—155.
Recenzie: D. Macrea, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 161—162.
77. *La romanité balkanique. Discours tenu le 26 mai 1936 par Mr. Th. Capidan à l'Académie Roumaine*, Bucarest 1936, în „Balcenia”, I, 1938, p. 59—69.

Recenzie:

78. Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj — București, 1937, p. XIX + 508 p., în „Dacoromania”, IX (1936—1938), București, 1938, p. 242—257.

79. *Limba și viețuș. Limba instrument de gîndire, tezaur cultural și național. (Fapte, probleme, principii și metode)*, Cluj, 1939, 14 p.
Recenzie: G. Giuglea, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 104—105.
80. *Contribuție la « Le problème de la racine »* (în limba germană), în *Vme Congrès International des Linguistes: Réponse au questionnaire* (suite), Bruges, 1939*.

1941

81. *Adecăle(a), adecăle(a), adecătele(a); de-a'ncitelea; uite — uită*, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 72—79.
82. *Adolf Zauner* (22. V. 1870 — 4. VIII. 1940), în „Dacoromania”, X, 1941, p. 228—229.
83. *Articol și vocativ*, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 8—25.
84. *Bucovina noastră*, în „Transilvania”, LXXII, 1941, nr. 5—6, p. 344—358.
85. *Din alte fări*, în „Transilvania”, LXXII, 1941, p. 471—476.
86. *Din alte vremuri. Un articol despre Basarabia din 1878*, în „Transilvania”, LXXII, 1941, nr. 8, p. 559—564.
87. [Etimologii:] *Clinti [și] Înciocăla — de(s)ciocăla*, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 70—72 și 309—314.
88. *Lîmpeziri (Grecism, fanariotism, slăvonism, românism, întîietăți regionale)*, în volumul omagial *I. Lupaș*, București, 1941, p. 3—18.
Recenzie: D. Popovici, în „Studii literare”, II, 1943, p. 242—243.

Recenzii:

89. Académie Roumaine. *Langue et Littérature*. Bulletin de la Section Littéraire. Rédigé par Th. Capidan et D. Caracostea, membres de l'Académie Roumaine. Vol. I, București, 1942, p. 327, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 506—516.
90. *Aus grünen Wäldern weht der Wind*, Wien, 1941, în „Transilvania”, LXXII, 1941, p. 594—595.
91. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi, I. De la origini pînă la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1940, p. 94, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 89—91.
92. Șt. Ciobanu, *Începuturile scrisului în limba românească*. A. A. R., București, 1941, p. 58 și 18 planșe; N. Sulică: *Catehismele românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov)*. *Precizări cu privire la izvoarele lor*. Extras din Anuarul Liceului „Al. Papiu Ilarian” din Tîrgu-Mureș, 1936, p. 15—69, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 489—506.
93. C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia. Cîteva observații de ordin istorico-arheologic*, Cluj, 1940. Tip. Cartea Românească, p. 72+2 pl. (Extras din „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, vol. III). (Ediția românească a lucrării apărute în limba franceză în « Revue de Transylvanie », Tome VI, nr. 1, p. 3—72), în „Dacoromania”, X, 1941, p. 94—97.
94. Ernst Gamillscheg, *Zur Herkunftsfrage der Rumänen* (în „Sudostforschungen”, V, Juni 1940, p. 1—21), în „Dacoromania”, X, 1941, p. 97—98.
95. P. P. Panaitescu, *Octoiul lui Macarie (1510) și originile tipografiei în Țara Românească*, București, 1939. (Extras din „Biserica ortodoxă română”, LVII) P. 28 + 2 foi, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 91—93.
96. Tache Papahagi, *Din morfologia limbei române*, București, 1937, p. 22, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 93—94.
97. Ștefan Pașca, *O tipăritură munteană necunoscută din secolul al XVII-lea: Cel mai vechiu ceaslov românesc. Studiu istoric literar și de limbă*. Academia Română, Studii și cercetări, XXXVI, București, 1939. P. 121 + 9 foi, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 93.
98. E. Petrovici: Articole publicate în „Transilvania”. (*Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, LXXII, 102—106; *Românii dintre Timoc și Morava*, ib., 180—184; *Românii veniți recent în Transilvania? Ce spune lingvistica?*, ib., 467—470; *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, ib., 551—558; *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, ib., LXXIII, 149—156). Sibiu, 1941—1942, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 463—475.
99. Sextil Pușcariu, *Limba română*, Vol. I. *Privire generală*, București, 1940, Fundația pentru Literatură și Artă, (Biblioteca enciclopedică), p. XIV + 457 + 35 hărți, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 80—89.
100. Al. Rosetti: *Istoria limbii române*, IV. *Româna comună*. Cu 16 hărți, din care două afară din text, București, Casa Școalelor și a Culturii Poporului, 1941, p. 121, în „Dacoromania”, X, 1941, p. 476—489.
Referință: Al. Rosetti, *Răspuns d-lui Alexe Procopovici*, în „Revista istorică română”, XIV, 1944, p. 83—89.

1942

101. *Cronica lui I. Neculce*, Ediția a III-a, revăzută și întregită. Vol. I. II. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1942.
102. *Luptele naționale din celălalt veac* în „Transilvania”, LXXIII, 1942, p. 922—931.

1943

103. *La 25 ani de la unirea Bucovinei*, în „Transilvania”, LXXIV, 1943, p. 832—847.
R e c e n z i e :
104. C. Rădulescu-Motru : *Etnicul românesc*, în „Luceafărul” (Sibiu), III, 1943, nr. 2, p. 75—76.

1944

105. *Die Rumänenfrage*, în „Bibliotheca Rerum Transsilvaniae”. III. Sibiu, 1944, 100 p.
Recenzie : I. Tarnavski, în „Transilvania”, LXXV, 1944, p. 356—359.
106. *S-au împlinit patru veacuri* [de la existența primei tipografii din țară], în „Luceafărul” (Sibiu), IV, 1944, nr. 7, p. 219—222.

1948

107. *Pe drumurile Dicționarului. Probleme de sintaxă: conjuncțiile și interjecțiile de, cu și că, dacă și dec*, în „Dacoromania”, XI, 1948, p. 1—50.

[Despre Al. Procopovici]

Sextil Pușcariu, *Raport (citit de I. Bianu) asupra activității d-lui Alexie Procopovici*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tomul XXXIX, ședința din 5 iunie 1919, p. 341.

E. Lovinescu, *Omul care n-a scris nimic*, în *Critice*, vol. V, București, Editura „Viața Românească”, 1921, p. 87—94.

Nesemnată, *Al. Procopovici*, în „Carpații”, XIV, 1946, nr. 7, p. 149.

Șt. Pașca, *Alexe Procopovici (1884—1946)*, în „Dacoromania”, XI, 1948, p. 366—368.

Romulus Todoran, *Alexe Procopovici*, în «Langue et littérature», IV, 1948, nr. 1—2, p. 233—234.

Mircea Borcilă, *Alexe Procopovici*, în „Cercetări de lingvistică”, XXII, 1977, nr. 1, p. 17—26.

Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 318—323, 341.

Alte referințe în „Anuarul Universității din Cernăuți” 1922—1923, p. 14; 1923/24, p. 12, 13, 34; 1924—1925, p. 71, 73, 78; 1925—1926, p. 139, 144, 148; 1927/1928, p. 181, 186; „Universitatea din Cernăuți. Programă cursurilor” pe anii 1922—23, p. 11; 1923/24, p. 3, 7; 1924/25, p. 3, 6; 1925/26, p. 5; 1926/1927, p. 12; 1927—1928, p. 13; 1928—1929, p. 13; 1929—1930, p. 12; 1930—1931, p. 12; 1931—1932, p. 12; 1932—1933, p. 12; 1933—1934, p. 11; „Anuarul Universității Cluj”, 1938—39, p. 241, 259—260; 1941—42, p. 485—486.

ETIMOLOGII POPULARE LA NUME DE PLANTE

D. BEJAN

*In memoriam
Bela Kelemen*

I. Dacă pentru lexicul limbii române luat în ansamblu (incluzind și câteva nume de plante) etimologia populară a constituit obiectul a numeroase cercetări¹, preocupările cu aplicare strictă la lexicul botanic, în speță cel popular, sînt destul de reduse. După cunoștințele noastre, doar două lucrări sînt dedicate special acestei probleme. Este vorba de *Cîteva cazuri de etimologie populară la nume de plante*, aparținînd lui V. Bogrea² și de *Nume de plante. Etimologii populare*, de G. Pascu³.

Pe lângă consemnarea unor nume de plante formate prin etimologie populară din cele două lucrări citate, precum și din altele amintite în nota 1, în prezenta cercetare încercăm să explicăm prin procedeul lingvistic în discuție și alte fitonime. De precizat, așa cum se va vedea, că numele de plante formate prin etimologie populară sînt destul de numeroase în lexicul botanic românesc, în special în cel popular.

Cînd acționează asupra cuvintelor din lexicul botanic, etimologia populară vizează întotdeauna forma acestora⁴. Astfel, un nume de plantă (B), elementul indus, care conform definiției⁵ etimologiei populare trebuie să fie mai nou, își modifică forma sub influența altui cuvînt, de regulă mai vechi (A), elementul inductor⁶, cu care se aseamănă din punct de vedere formal ori este înlocuit de acesta din cauza atracției paronimice. De obicei, denominatorul (popular, dar și cult) apropie un nume de plantă, cuvînt mai nou (indusul), pe care nu-l cunoaște îndeajuns, de unul mai vechi (inductorul), dar cunoscut de el mai bine, și îl transformă sub influența acestuia ori îl înlocuiește cu el. Din acțiunea lui A asupra lui B rezultă C (etimologia populară).

II. În cazul etimologiei populare la nume de plante, elementul mai vechi (inductorul) influențează : 1. numele românești ale plantelor, 2. numele străine ale acestora și 3. numele științifice ale lor.

1. Cele mai numeroase sînt cazurile în care elementul inductor acționează asupra numelor românești ale plantelor. Fenomenul se prezintă sub două aspecte.

a) Inductorul este un nume de plantă. Indusul și rezultatul denumesc aceeași plantă, diferită de cea denumită de inductor⁷ :

agrișel⁸ (Primula elatior) < **aglicel** (Primula elatior) ← **agriș** (Ribes grossularia)⁹ ;

călinică (Calendula officinalis) < **filimică** (Calendula officinalis) ← **călin** (Viburnum opulus) ;

cătină-de-negi (Juniperus sabina) < **cetină-de-negi** (Juniperus sabina) ← **cătină** (Tamarix) ;

chir (*Amaranthus retroflexus*) < **știr** (*Amaranthus retroflexus*) ← **chir** (*Agropyron*);

mărăcină (*Melissa officinalis*) < **mătăcină** (*Melissa officinalis*) ← **mărăcine**;

ovîse, **ovăz-păsăresc** (*Loranthus europaeus*) < **vîsc** (*Loranthus europaeus*) ← **ovăz**, **ovăsc** (*Avena sativa*)¹⁰;

salee (*Caltha palustris*) < **calce** (*Caltha palustris*) ← **salce** (*Salix*);

tăciunul (*Symphytum officinale*) < **tăcin** (*Symphytum officinale*) ← **tăciune**¹¹.

b) Termenul inductor face parte din alte sfere semantice :

agustin¹² (*Castanea sativa*, *Aesculus hippocastanum*) < **aghistin** (*Castanea sativa*, *Aesculus hippocastanum*) ← **Augustin**;

albigeană (*Acorus calamus*) < **abligeană**¹³, **obligeană** (*Acorus calamus*) ← **alb**;

arpacaș (*Allium schoenoprasum*) < **arpagic** (*Allium schoenoprasum*) ← **arpacaș**;

așar (*Acer pseudoplatanus*) < **arșar** (*Acer pseudoplatanus*) ← **așă**;

blîndușă (*Colchicum autumnale*) < **brîndușă** (*Colchicum autumnale*) ← **blînd**;

bolungioaie (*Isatis tinctoria*) < **boiengioaie** (*Isatis tinctoria*) ← **bolund**;

bonjur (*Paeonia officinalis*) < **bujor** (*Paeonia officinalis*) ← **bonjour**;

briu (*Bryonia dioica*) < **brei** (*Bryonia dioica*) ← **brîu**;

bucățel (*Agrostis canina*) < **buchetel** (*Agrostis canina*) ← **bucată**¹⁴;

chenarul-bălții (*Limosella vulgaris*) < **canarul-bălții** (*Limosella vulgaris*) ← **chenar**;

ciuma-fetei¹⁵ (*Datura stramonium*) < **ciumăfaie** (*Datura stramonium*) ← **ciumă** și **fată**;

ciumăfoaie (*Datura stramonium*) < **ciumăfaie** (*Datura stramonium*)¹⁶ ← **foaie**;

coarne-mari¹⁷ (*Ceratonia siliqua*) < **coarne-de-mare** (*Ceratonia siliqua*) ← **mare** (adjectiv);

euteurechi (*Helleborus odoratus*) < **cucurig**, **cutcurig** (*Helleborus odoratus*) ← **curechi**;

duminicuță, **duminicea**, **duminicieă** (*Lysimachia nummularia*) < **duminiță**, **dumniță** (*Lysimachia nummularia*) ← **duminică**¹⁸;

fierul-pămîntului (*Gentiana cruciata*) < **fierea-pămîntului** (*Gentiana cruciata*) ← **fier**;

floarea-albinuții < **floare-albinuță** (floare albă) ← **albină**¹⁹;

floarea-potecului (*Lupinus angustifolius*) < **floarea-petcului** (*Lupinus angustifolius*) ← **potecă**;

foaie-în-fir, **foi-în-fir**, **foi-fir**, **foaie-de-fir**, **foaie'n-fir**²⁰ (*Vinca minor*) < **fonfiu**, **foiofiu** (*Vinca minor*) ← **foaie** și **fir**;

haralambe²¹ (*Brassica oleracea* var. *gongylodes*) < **caralabe** (*Brassica oleracea* var. *gongylodes*) ← **Haralambie**;

iarba-tatălui, **iarba-tatii**, **foaia-tatii** (*Symphytum officinale*) < **iarba-lui-Tatin** (*Symphytum officinale*) ← **tată**;

iarba-lui-Tatin (*Symphytum officinale*) < **lutatină** (*Symphytum officinale*) ← **Tatin**²²;

inipahar (*Juniperus communis*) < **inibahar** (*Juniperus communis*) ← **pahar**;

lupi²³ (prune stricate) < **hurlupi** (prune stricate) ← **lup**;

mindruşaim (Lathyrus odoratus) < *indruşaim* (Lathyrus odoratus) ← *mîndru* ²⁴;
negură (Stipa capillata) < *năgară* (Stipa capillata) ← *negură*;
pişiguşul ²⁵ (Prunus institia) < *fîrîcuş* (Prunus institia) ← *pişiguş*;
poala-vulpei (Paris quadrifolia) < *poama-vulpei* (Paris quadrifolia) ← *poală*;
răchie (Reseda lutea) < *rechie* (Reseda lutea) ← *rachiu*;
rouruseă (Vitis sylvestris, Vitis labrusca) < *lăuruscă* (Vitis sylvestris, Vitis labrusca) ← *rouă* ²⁶;
salbie (Salvia officinalis) < *salvie* (Salvia officinalis) ← *salbă*;
saleîmp ²⁷ (Robinia pseudacacia) < *saleîm* (Robinia pseudacacia) ← *cîmp*;
sanitoare, sănătoare (Hypericum perforatum) < *sunătoare* (Hypericum perforatum) ← *sănătos*;
săpunel (Thymus serpyllum) < *sărpunel* (Thymus serpyllum) ← *săpun*;
silvie (Salvia officinalis) < *salvie* (Salvia officinalis) ← *Silvia*;
strigoaie, strigoaică (Veratrum album) < *steregoaie* (Veratrum album) ← *strigoaie, strigoaică*;
spicleuţe (Chrysanthemum parthenium) < *spilcuţe* (Chrysanthemum parthenium) ← *spic*;
talpa-stincei (Coronopus procumbens) < *talpa-stancei* (Coronopus procumbens) ← *stîncă*;
tulpină (Daphe mezereum) < *tulichină* (Daphe mezereum) ← *tulpină*;
unge-căi (Lathyrus sylvestris) < *ungăia-găii* (Lathyrus sylvestris) ← *unge* şi *căi*;
usturoi-de-leac (Teucrium scordion) < *usturoi-de-lac* (Teucrium scordion) ← *leac* ²⁸;
vineriţă ²⁹ (Asperula odorata) < *vinariţă* (Asperula odorata) ← *vineri*;
zimbiluri (Hyacianthus orientalis) < *zambilă* (Hyacianthus orientalis) ← *a zîmbi*.
2. Elementul inductor face presiuni asupra unor nume străine ale plantelor:
badea-Ion (Pimpinella anisum) < *badian* < germ. *Badian* (Pimpinella anisum) ← *bade* şi *Ion* ³⁰;
barba-Saftei (Rheum officinale, R. palmatum) < germ. *Rhabarbersaft* (numele extractului de *rabarbură*) ← *barbă* şi *Safta* ³¹;
salată (Allium ascalonicum) < germ. *Schalloten, Schallote* (Allium ascalonicum) ← *salată*.
În acelaşi fel mai sînt explicate cuvintele: *mărar* ³², *pătrunjel* ³³, *trandafir* ³⁴.
3. Elementul inductor acţionează uneori asupra unor nume ştiinţifice ale plantelor (ale genului sau ale speciei), fiind vorba mai mult de un procedeu de provenienţă cultă decît populară, căci omul din popor nu cunoştea numele latine (ştiinţifice) ale plantelor. Cele spuse mai sus se pot ilustra prin cîteva exemple:
bărbuşoară (Barbarea vulgaris) < *Barbarea vulgaris* ← *barbă* ³⁵;
capra-oii ³⁶ (Lonicera caprifolium) < *Lonicera caprifolium* ← *oaie*;
cornul-salcei (Salicornia europaea) < *Salicornia europaea* ← *corn* + *salce* (salcie) ³⁷;

ietică (*Festuca ovina*) < *Festuca ovina* ← *fată*;
 harnica-munteană (*Arnica montana*) < *Arnica montana* ← *harnic*;
 lacrimile-Elenei (*Inula helenium*) < *Inula helenium* ← *Elena* ³⁸;
 lemn-sfânt, iarbă-sfântă (*Santolina chamaecyparissus*) < *Santolina*...
 ← *sfânt* ³⁹;

năsturel, năsturea (*Nasturtium officinale*) < *Nasturtium officinale*)
 ← *nasture* ⁴⁰;

portocală (*Portulaca grandiflora*) < *Portulaca grandiflora* ← *por-*
tolacă;

rariță (*Larix decidua*) < *Larix decidua* ← *rar*;

rănunchi (*Ranunculus*) < *Ranunculus* ← *rănunchi*, *rinichi* ⁴¹;

rug-jidovese (*Rubus idaeus*) < *Rubus idaeus* ← *iudeu* ⁴²;

sărpuțel, sărpuț, sărpuț, sărpuțel (*Thymus serpyllum*) < *Thymus serpyllum* ← *șarpe* ⁴³.

III. Presiunea elementului inductor asupra celui indus, avînd ca rezultat etimologia populară, se prezintă, în cadrul lexicului botanic românesc, sub patru aspecte.

1. Inductorul se substituie indusului: *chir* → *știr* > *chir* ⁴⁴; *ovăz*, *ovăsc* → *rîsc* > *ovîsc*, *ovăz*; *salce* → *calce* > *salce*; *arpacș* → *arpacș* > *arpacș*; *bonjour* → *bujor* > *bonjur*; *mare* (adjectiv) → *coarne-de-mare* > *coarne-mari*; *duminică* → *duminiță*, *dumniță* > *duminicuță*; *negură* → *năgară* > *negură*; *poală* → *poama-vulpei* > *poala-vulpei*; *leac* → *usturoi-de-lac* > *usturoi-de-leac*; *barbă* → *Barbarea* > *bărbușoară*; *Elena* → *Helenium* > *lacrimile-Elenei*; *nasture* → *Nasturtium* > *năsturel*; *rănunchi* → *Ranunculus* > *rănunchi*.

2. Inductorul modifică începutul indusului: *agriș* → *aglicel* > *agrișel*; *blînd* → *brîndușă* > *blîndușcă*; *călin* → *filimică* > *călinică*; *mărăcine* → *mătăcină* > *mărăcină*; *alb* → *abligeană*, *obligeană* > *albigeană*; *bucată* → *buchețel* > *bucățel*; *potecă* → *floarea-petcuții* > *floarea-poteului*; *Haralambie* → *caralabe* > *haralambe*; *mîndru* → *indrușain* > *mîndrușain*; *pițiguș* → *fîrțicuș* > *pițiguș*; *rouă* → *lăuruscă* > *rouruscă*; *sănătos* → *sunătoare* > *sănătoare*; *Silvia* → *salvie* > *silvie*; *stîncă* → *talpa-stancei* > *talpa-stîncei*; *vineri* → *vinariță* > *vineriță*; *a zîmbi* → *zîmbilă* > *zîmbiluri*; *fată* → *Festuca* > *fetică*.

3. Inductorul atinge partea finală a indusului: *tăciune* → *tăcin* > *tăciunul*; *brîu* → *brei* > *brîu*; *foaie* → *ciumăfoaie* > *ciumăfoaie*; *curechi* → *cutcurig* > *euteurechi*; *albină* → *foare-albinuță* > *foarea-albinuții*; *lup* → *hurlupi* > *lupi*; *cîmp* → *salcîm* > *salcîmp*; *oaie* → *Lonicera caprifolium* > *capra-oii*; *portocală* → *Portulaca* > *portolacă*.

4. Inductorul poate modifica, în cazul numelor compuse sau simțite de vorbitor ca atare, ambele părți ale acestora. În acest caz, el e format din două cuvinte, fiecare din ele acționînd asupra unei părți a compusului sau a presupusului compus: *ciumă* și *fată* → *ciumăfoaie* > *ciuma-fetei*; *foaie* și *fir* → *fonțiu*, *foioțiu* > *foi-în-fir*, *foi-fir*, *foaie-de-fir*; *a unge* și *cale* → *unghia-găii* > *ungecăi*; *badă* și *Ion* → *badian* > *Badea-Ion*; *barbă* și *Saftă* → *Rhabarbersaft* > *barba-Saftei*; *corn* și *salce* → *Salicornia* > *cornul-saleei*.

NOTE

¹ Le dăm în ordine cronologică: A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 106–108; S. Pușcariu, în DR, II, 1921–1922, p. 61–62; Iorgu Iordan, *Etimologii populare*, în „Arhiva”, XXXIX, 1932, nr. 1, 2, 3, p. 34–60; Al. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în

BL, VII, 1939, p. 211–223; S. Pușcariu, *Limba română*. I. *Privire generală*, București, 1940; Iorgu Iordan, *Etimologii populare*, in BL, N. 1942, p. 35–37; Al. Graur, *Etimologia multiplă*, in SCL, I, 1950, fascicula I, p. 22–34; B. Cazacu, *Etimologia populară*, in „Cum vorbim”, II, 1950, nr. 11–12, p. 11–13; Al. Rosetti, *Studii lingvistice*, București, 1955, p. 8; Iorgu Iordan, *Limba eroilor lui I. L. Caragiale*, București, 1955, p. 28–33; Luiza și Mircea Seche, *Despre etimologie populară și contaminație*, in LR, V, 1956, nr. 1, p. 25–36; B. Cazacu, *Sur la réaction du sujet parlant par le rapport au fait linguistique*, in «Mélanges linguistiques», București, 1957, p. 183–184; Th. Hristea, *Etimologii populare*, in SCL, IX, 1958, nr. 4, p. 511–531; Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curenți. Metode*, București, 1962, p. 177–180; Th. Hristea, *Tipuri de etimologie populară*, in LR, XVI, 1967, nr. 3, p. 237–251; Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, cap. *Etimologia populară*, p. 205–277; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1975, p. 37–38; Mariana Grecu, *Etimologia populară și sensurile ei semiotice*, in „Studii”, I, Dej, 1978, p. 47–52; Liliana Ardelean, *Etimologia populară*, in „Limba și literatura română”, VII, 1981, nr. 1, p. 9–11; Malvina Pătruț, *Etimologii populare în onomastică*, in SO, 3, 1982, p. 241–249.

² În DR, I, 1920–1921, p. 336–338.

³ În „Revista critică”, III, 1929, nr. 4, p. 261–264 și V, 1931, nr. 2, p. 81–89.

⁴ În alte sfere ale lexicului limbii române, ca poate viza forma, sensul cuvintelor sau altă forma cit și sensul cuvintelor. Vezi pentru aceasta Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, cap. *Etimologia populară*, p. 205–277.

⁵ Vezi Luiza și Mircea Seche, *op. cit.*, p. 26.

⁶ Cei doi termeni — *indus* și *inductor* — au fost introduși în lingvistica românească de Th. Hristea. Vezi *Probleme de etimologie*, p. 206.

⁷ Majoritatea termenilor botanici sînt luați din Al. Borza, *Dicționar etnobotanic cuprinzînd denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, București, 1968 și Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzînd numirile române, franceze, germane și științifice*, ed. a II-a, București, 1929. Celelalte surse de termeni vor fi indicate la cuvintele respective.

⁸ Semnului ← îi dăm semnificația de: „influențat de”; ca atare, citim: *agrișel* provine din *aglicel*, influențat de *agris*.

⁹ Abrevierea surselor bibliografice cu caracter etimologic: BAILLY, DGF = M.A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1894; BENOIST = GOELZER = Eugène Benoist și Henri Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*, Paris, 1892; BLOCH = WARTBURG = Oscar Bloch și W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, vol. I–II, Paris, 1932; BOGREA E.P. = V. Bogrea, *Cîteva cazuri de etimologie populară la nume de plante*, in DR, I, 1920–1921, p. 336–337; CADE = I.-A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Carlea Românească”*, București, 1926–1931; CIHAC, I, II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. I (*Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*), 1870, vol. II (*Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*), 1879; DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, 1913–1937; DEN = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975; DLR = *Dicționarul limbii române*, București, Editura Academiei R. S. România, 1965–1983; FORCELLINI, I. = A. Forcellini, *Totius latinitatis lexicon*, vol. I – VI, Prati, 1858–1875; HRISTEA, P. = Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968; PASCU, ER = G. Pascu, *Etimologii românești*, Iași, 1910; PASCU, NP, I, II = G. Pascu, *Nume de plante. Etimologii populare*, I, II, in „Revista critică”, III, 1929, nr. 4, p. 261–264 și II, in „Revista critică”, V, 1931, nr. 2, p. 81–89; PHILIPPIDE, P. = A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894; ROBERT, DAA = P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, 1978; ROLLAND, Flore = E. Rolland, *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folklore*, vol. I–XI, Paris, 1896–1914; SCRIBAN, D. = A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939; ȘĂINEANU, DU = L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ed. a IV-a, Craiova, 1922; TDRG = H. Tiktin, *Dicționar român-german (Rumanisch-deutsches Wörterbuch)*, vol. I–III, București, 1895–1925.

¹⁰ Pentru *ovăsc* = *ovăz*, vezi CADE, DLR, SCRIBAN, D, s.v., și TDRG, s.v. *ovăsc*.

¹¹ Vezi BOGREA, EP, p. 338.

¹² Termen luat din „Cum vorbim”, IV, 1952, nr. 5, p. 38.

¹³ Pentru *abligeand*, vezi DLR și CADE, s.v. *obligeand*.

¹⁴ PASCU, NP, I, p. 261.

¹⁵ Explicat prin etimologie populară în CIHAC II, s.v. *ciumăfaie* (*ciumă* „boală” + *fată*); DA, s.v. *ciumăfaie*; PASCU, ER, p. 22: etimologie populară din *ciumafete* < *cyma* + -of + -ete, comp. *scate*; SCRIBAN, D, s.v. *ciumăfaie*; TDRG, s.v. *ciumăfaiu*.

¹⁶ În DA, s.v. *foaie*, apare *foaia-ciumii* = *ciumăfaie*. Vezi și TDRG, s.v. *ciumăfaiu*.

¹⁷ În DA, s.v. *corn*.

¹⁸ Explicat ca atare în PASCU, NP, I, p. 262.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Pentru *foaie'n fir*, vezi DA și SCRIBAN, D., s.v. *foaie*. Scriban îl consideră pe *foaie'n fir* etimologie populară de la *foiofiu*. La TDRG, s.v. *foaie*, apare forma *foaie-in-fir*. Tot etimologii populare pot fi considerate și *foifoi*, *foifoaie* și *foiafii*.

²¹ Din Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina, material nepublicat, [1143]/622.

²² PASCU, NP, I, p. 263; izolat **iutată*, *lutatină* a fost simțit ca *lu(i) tat*, *lu(i) tatin(ă)*, adică *iarba-lui-Tat*, *Tatin(ă)*, de unde *iarba lui tatin* sau simplu *tatin*.

²³ Din Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea, material nepublicat [1159]/816.

²⁴ BOGREA, EP, p. 338. După DLR, s.v., avem o contaminare între *mindru* și *îndrușaim*.

²⁵ A. Gorovei și M. Lupescu, *Botanica populară*, în „Șezătoarea”, 15, 1915, p. 106.

²⁶ PHILLIPPIDE, P., p. 107. Dicționarele etimologice românești citate trimit la *lău-ruscă*, *lăurușcă*.

²⁷ Cuvintul apare la SCRIBAN, D, s.v. *salcim*.

²⁸ Probabil și prin confuzie cu *Teucrium chamaedrys*, care are și proprietăți medicinale. *Teucrium scordion* trăiește prin locuri umede și mlăștinoase.

²⁹ Numele adevărat al plantei este *vinariță*, căci din amestecul ei cu vin rezultă o băutură plăcută. Vezi I. Simionescu, *Flora României*, București, 1939, p. 61; ȘĂINEANU, DU, și TDRG, s.v. *Vineriță* este numele pentru „Ajuga reptans”.

³⁰ DA, s.v. *badian*.

³¹ B. Cazacu, în „Cum vorbim”, II, 1950, nr. 11–12, p. 12, și în *Mélanges linguistiques*, București, 1957, p. 183–184.

³² HRISTEA, P, p. 219 și PHILIPPIDE, P, p. 107, pentru sfârșitul cuvintului invocă cuvintul *rar*. Pentru altă interpretare, vezi DEX, DLR, TDRG, s.v.

³³ PHILIPPIDE, P, p. 107.

³⁴ DEX, s.v. și HRISTEA, P., p. 218.

³⁵ În DA, CADE, TDRG, s.v., derivat de la *barbă*. Numele științific vine de la Sfânta Barbara.

³⁶ Numele apare la N. Leon, *Istoria naturală medicală a poporului român*, în „Analele Academiei Române”, seria II, Tomul XXV, Memoriile Secțiunii Științifice, București, 1902, 1903, p. 198.

³⁷ Numele științific al plantei vine de la arabul *salcoran*, după ROBERT, DAA, sv. *salicorn* și BLOCH—WARTBURG, s.v. *salicor*.

³⁸ Numele latin al plantei este *helenium*, -ii < gr. ἡλένιον (BAILLY, DGF, BENOIST — GOELZER, FORCELLINI, L, s.v.). Și alte limbi l-au interpretat pe *helenium* drept Elena: germ. *Helenekraut*, fr. *belle-Hélène* (ROLAND, Flore, VII, p. 93).

³⁹ Numele științific al genului, *Santolina*, vine de la lat. *Santonica* (herba), care la rîndul său vine de la *Santon*, populație galică din Santonia. Vezi ROBERT, DAA, și BLOCH — WARTBURG, s.v. *santonine*.

⁴⁰ Credem că numele plantei nu vine de la *năsture*, așa cum îl explică ȘĂINEANU, DU, s.v. *năsturel*. Numele științific al plantei, *Nasturtium*, include în el cuvintele *nasus* și *torques*, pentru că planta are un miros puternic care te face să-ți întorci nasul. (FORCELLINI, L, BENOIST — GOELZER, s.v.).

⁴¹ *Ranunculus*, numele latin și științific al plantei, este diminutivul cuvintului *rana*, *ranae* „broască” (BENOIST — GOELZER, s.v.).

⁴² *Ida*us n-are nimic a face cu *iudeu*, căci el vine de la muntele *Ida* din Creta sau de la același munte din Frigia. Vezi BENOIST — GOELZER, s.v. *idaeus* și V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 294.

⁴³ Numele științific al speciei *serpyllum* < lat. *serpyllum*, i < gr. ἑρπύλλον „cimbrisor”.

⁴⁴ Semnul → are semnificația de: „il influențează pe”; prin urmare. În ordine inversă, *chir* (Agropyron) îl influențează pe *șîr* (Amaranthus), care devine *chir* (Amaranthus).

ÉTYMOLOGIES POPULAIRES DE NOMS DE PLANTES

(Résumé)

L'étymologie populaire est un phénomène linguistique fréquent dans le lexique botanique roumain. Elle consiste à substituer à un nom de plante simple ou partie d'un composé un autre nom de plante ou un mot

d'autre nature, à modifier la partie initiale des noms de plantes, à modifier leur partie finale et à modifier les deux extrémités au cas où les mots sont composés ou sentis comme tels par les sujets parlants. La substitution et la modification des parties dans les noms de plantes se font sous l'influence de mots (noms de plantes ou provenant d'autres sphères sémantiques) auxquels ils ressemblent du point de vue formel. Les étymologies populaires dans les noms de plantes sont, la plupart, de provenance populaire, mais, plus rarement, également de provenance savante.

Februarie 1984

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31*

PIC ȘI DERIVATELE SALE

DUMITRU LOȘONȚI

PIC. În Transilvania, Moldova și Oltenia există mai multe cuvinte, conservate în toponimie sau folosite și ca apelative, care pot fi raportate la o bază romanică sau preromanică * *pīkk-* 'ridicătură, virf'¹, păstrată în fr. *pic*, it. *picco* (sic. *picu*), sp. *pico* 'cioc' etc.². Contribuții meritorii la studierea unor nume și-au adus Ovid Densusianu³, I.-A. Candrea⁴ și N. Orghidan, G. Giuglea și M. Homorodean⁵.

În continuare vom completa cunoștințele de până acum cu toponime și apelative necunoscute, cu precizări referitoare la forma corectă, la aria de răspîndire, precum și la etimologia unora dintre acestea.

Pe lingă **Picu**, deal, sat și pădure GJ, și **Virful Picului**, munte în fostul județ Solnoc — Dobica, amintite de I.-A. Candrea (*op. cit.*), N. Orghidan, G. Giuglea și M. Homorodean (*op. cit.*, p. 341) menționează încă 5 nume, culese mai ales din hărți: **Virful Picului**, 563 m (f. t. Tirgu Lăpuș); **Virful Chicului**, 834 m, la sud de Maieru BN; **D. Pehicului**, 437 m, pe dreapta Almașului, la nord-est de Zimbor SJ; **Chieu**, 541 m, pe dreapta Mureșului, la est de Zam; **Dealul Picului**, pe dreapta Oltului, la nord de Călinești VL. Bazați pe aceste toponime și pe unele derivate, autorii presupun că și în limba română a existat un apelativ topic *pic*. Aceasta este și convingerea noastră.

Toponimelor semnalate mai sus li se adaugă **Su Pic** [su pt'ic⁶], „coastă” (Lelești BN), și probabil **Picul**, **Pikul**, atestate de Nicolae Drăganu⁶ în Carpații nordici.

Apelativul **pic* 'ridicătură, virf' a avut forma de plural **picuri*, după cum rezultă din **Picuri** [pt'icuri⁷], „virfuri de dealuri paralele și echidistante, brăzdate de văi aproape egale” (Groșii Țibleșului MM: comunicat Viorel Cosma).

Într-un documentat studiu consacrat familiei radicalului preindoeuropean **pitt-*/*pitt-*, Johannes Hubschmid (*Praeindogermanica*: 4. *Pré-indoeuropéen pitt et ses dérivés*, în «Revue internationale d'onomastique», VII, 1955, p. 105—114) a demonstrat că și derivatele radicalelor sinonime **pittjo-*, **pīkk-* și **bīkk-* / **bīkk-* «ne désignent pas seulement des objets pointus, des cimes de montagne, mais aussi des objets petits: vieux sarde *pithinnu* 'petit'; it. *piccolo*; esp. *pequeño*; ir. *becc*. L'it. mérid. *pizza*, le frioul. *picôt* et le galic. *bica* désignent des galettes ou des pains» (p. 106).

Sensul de 'mic' al lui **pīkk-* s-a mai păstrat și în it. *pīko* (în graiul din Livinallongo⁷), *piccino* etc.⁸, precum și în rom. *pic*. DLR nu-l atestă, dar este viu într-o mică arie din nord-vestul județului Cluj. L-am observat în Nadășu, Dingău Mare („cînd eram eu p i c”) etc. Am întîlnit și diminutivul *picuț* 'micuț' (Nadășu), 'copil mic' (Bologa: „îi on pic de p i c u ț, de puștiurel”). Cf. și porecla *Picu Panțel*, dată unui om pentru că „era micuț tare” (Poieni CJ).

PICLU. Credem că *Virvu Pielului* [*virvu pēicului* I, *virvu pēicului* II–IV], „e ca o cujmă, *virv*” I, „*virv* înalt de deal” III (Runcu Salvei BN), e numire tautologică (cf. *Ou* I, III sau *Virvu Onului* I, II : Poiana Blenchii SJ ; *Stogu* II sau *Virvu Stogului* I, II : Dilja Mare HD ; *Țifla* – *Fărcașa* sau *Virvu Țiflei*, munte SV : MDGR, V, p. 675) în loc de *Pielu*, toponim provenit din *Pic* sau din (**piclu* <) **pic* prin „despicarea” lui *c* în *cl*. Cf. **piclău*, **piclen*, **piclui* ; *țicu*, *țiclău*, *țicleu*, *țiclui*.

PICLĂU, PIGLĂU. Se întâlnește în toponimia Transilvaniei și Moldovei : [*pēiclău*], „*d e a l*, *ț i c l ă* înaltă” (Căianu Mare BN) ; [*ēiclău*, *pēiclău*], „*virv* de deal împădurit” (Figa BN) ; [*pēiclău* I, *t’iclău* II sau *virvu pēiclăuului* I], „*virv* ascuțit” (Rodna BN) ; [*pt’iclău*], „*stîncă* înaltă” I, „*d e a l* mare, cu piatră” II, „*stîncă* mare” III (Răchitețele CJ) ; [*piclău*], *d e a l* (Vale CJ) ; **Chielăul**, „*d e a l* la vest de Brăhășești” GL (MDGR, II, p. 364) ; [*pt’iclău*], „*gru* i” (Birsana MM) ; **Piclău Mare și Piclău Mic**, „două *spînări* de deal” (Stremț MM : comunicat Gr. Tira) ; **Chielăul** sau **Țiglăul**, „*d e a l*” (Cindești NT : MATASĂ, C., p. 54) ; [*pt’iclău*], „*ou* de pădure, *d e a l* cam rătund, *ridicătură* de pădure” (Măgura SJ), loc numit în satul vecin Baba MM **Țiclău** ; [*pt’iclău*], „*virv* de deal” (Popotelec SJ) ; [*pt’iclău*], *d e a l* (Șimișna SJ) ; **Chielău**, „*d e a l*” (la nord de Tăcuta VS : MDGR, II, p. 364) ; [*piglău*], „*virvul* dealului” I, „*d e a l* arabil” II (Suarăș CJ) ; [*ēiclăuă*], „*dîmburi*, *rozoare*” (Tirlișua CJ) ; [*pt’iclăuă t’iclăuă*], „*virvuri* de deal” (Cîțeău CJ) ; [*p’iclăuă*] (Giulești⁹ MM) ; [*t’iglăuă*], „*tri dîmburi*” (Antăș CJ) ; [*p’iglăuă*] „*virvuri*, *dîmburi*” II, „*ridicături*, *virvuri* de deal” [*] (Vâlcele, com. Bobilna CJ) etc.

Cunoscînd (din MDGR) toponimele din Moldova, Iorgu Iordan¹⁰ enunță „ca simplă ipoteză” de care însuși se îndoiește, posibilitatea ca ele să aibă „la bază tema **pīce-*” raportîndu-le (p. 57, nota 5) și la verbul *c. pica* ‘despre apă) a cădea’.

Din exemplele citate, la care se pot adăuga încă multe altele, reiese că apelativul **piclău* (pl. **piclăuă* și *piclăuri*¹¹), cu varianta **piglău*, rezultată prin sonorizarea velarei (cf. *picui*, *piqui* ; *țiclău*, *țiglău* etc.) ‘deal rotund, virf de deal, stîncă’, a fost foarte răspîndit. S-a format de la **piclu*, cu suf. -ău. Cf. *țiclău* < *țicu*.

PICLEU. Cunoscînd dintr-o hartă toponimul „**Piculeu (Picleu)**, 557 m, la vest de Ciucea, pe dreapta Crișului Repede”, N. Orghidan, G. Giuglea și M. Homorodean (*op. cit.*, p. 342) îl explică din **piculeu* < **pic*, cu suf. -uleu. Este vorba de **Picleu** [*pt’iclēu*], „*d e a l*, *virv* de deal destul de înalt, acoperit cu pădure” I, „*c u c* de dîmb” [*] (Negreni CJ). **Picleu** e și numele unui sat în BH. Apelativul **piculeu* se poate explica ca un derivat din **piclu*. Cf. sinonimele **cucleu* (> *Cucleu*, deal nu prea înalt, de forma căciulii : Iacobini AR ; *Cucleu*, „*d e a l*” I, „*mo v ilă*” II : Plopiș SJ ; comunicat A. Pop) < *cuc*¹², **țicleu* < **țicu*. Cu mai puțină probabilitate, **cucleu*, **piclău*, **piculeu*, *țiclău*, *țicleu* s-ar putea explica din *cuculeu*, **piculău*, **piculeu*, **țiculău*, **țicleu*, prin sincoparea lui *u* neaccentuat.

PICLUI. Pieluiul (scris **Chieluiul**), *d e a l* (Minjești și Voinești IS : MDGR, II, p. 364) : *piclûi* (pl. *piclûiuri*) ‘deal mic, ridicătură de pămînt de formă rotundă’ (Vinători¹³ NT), apelativ format de la **pic(lu)*, *picui*. Cf., *infra*, *țiclui* < *țic(lu)*, *țicui*.

PICUI. Este cel mai frecvent nume din această familie, fiind răspândit în Transilvania, Carpații nordici și nordul Olteniei ¹⁴. Pentru a-i contura mai precis aria, pe lângă cele atestate în diferite lucrări sau studii, mai menționăm [t'icúⁱ], „cel mai mare deal” (din hotarul satului Biia AB); [t'icúⁱju], „stîncă” (Cetea AB); [t'icúⁱ], „deal” (Crăciunelu de Sus AB); [pêicúⁱju], „virv de deal” I, „țiclă de deal, virv de deal” II (Spermezău BN); [pêicúⁱ], „deal mare, țucului” (Ceanu Mare CJ); [pt'icúⁱ], „dimb” I, „virv” II (Sălășca CJ); **Picúiu Piscalui**, „este de la Pisc... un virv ascuțit” (Covragiu HD); [pkicúⁱ], „deal mare de piatră, cel mai mare deal” (Săcel HR); **Picui**, scris *Ptyicui(ul)*, deal (Vadu Izei MM: CHEST. IV, 73, 114/356); [t'icúⁱ], „virv de deal” (Grebenișu de Cimpie MS); [t'icúⁱ], „cel mai mare deal de pe aici; un țințur sus” (Nadeș MS); **Picui**, „deal mare, cel mai înalt din sat și chiar din jur” (Sălcud MS); **Picui**, „cuculice” (Cheia VL); **Picui**, „stîncă” III, „piatră” [**] (Șuta VL); **Picuiiu**, „un virf, punctul cel mai înalt între Mosoroasa și Vlădești” VL.

DLR cunoaște din Transilvania apelativul *picui*: (pl. *pieuie*) ‘pisc’ și, acceptînd explicația lui Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 54, îl derivă din **piculeus*, dar îl raportează și la *pic* ¹. Cuvîntul nu circulă numai în Transilvania, ci și în Oltenia. A mai fost atestat în Unirea HD (CHEST. IV, 91/113), în împrejurimile Orăștiei ¹⁵, în Cornești MS (cu pl. *pieuiuri*: NALR — *Trans.*, 1648/343) etc. Noi l-am întîlnit în Țara Hațegului și în jurul orașului Băile Olănești, definit: „deal ascuțit grozav” (Gîntaga HD), „virf de deal” (Păucinești HD), „deal ascuțit, mai înalt decît alte dealuri” (Sarmizegetusa HD), „virvuleț ascuțit” (cu pl. *pieuiuri*: Vilcele Bune HD), „ridicătură de pămînt ca o movilă” I, „virf ascuțit” II (Tisa VL) etc.

În Cîmpu lui Neag HD, V. Bidian a notat varianta *pigúii* (*Cúnu Popii*, „niște cleanțuri ascuțite, niște piguie”), rezultată prin sonorizarea lui *c*.

Ca și N. Orghidan, G. Giuglea și M. Homorodean, *op. cit.*, considerăm că *picui* poate fi un derivat românesc din **pic*, cu suf. *-ui*. Cf. *cucui* < *cuc*, *icui* < *fic* etc.

PICUIEȚ. Se pare că **Picuietu**, „virf de deal în Cojoena” menționat de I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 190, este virful înalt de deal dintre Tăușeni și Bărai CJ. Deoarece alături de el sînt încă două virfuri puțin mai mici, unii locuitori din ambele sate, ba chiar și din Gădălin, utilizează și forma de plural: [pêicuietăⁱ] I, [*] sau [pêicuietⁱ] I (Tăușeni), [picuietăⁱ] I, [*] [pt'icuietăⁱ(le)] II (Bărai), [pt'icuietⁱ] și, mai des, [pt'icuietăⁱ] II (Gădălin), „deal mare, virvul cel mai înalt aicea” I, „is tri dealuri ascuțite; din ele se vede Clujul” [*] (Bărai), „deal mare către Morocaza [= Tăușeni]” (Gădălin); [pt'icuietⁱju], virv de deal (Podeni CJ); [pt'icuietⁱe(le)], „coastă împădurită cu mai multe ripi, spălături de apă; movile” I, „loc denivelat” [*] (Nadășu CJ).

Apelativul **pieuieț* (pl. **pieuiețe*) este un derivat de la *picui*, cu suf. *-eț* ¹⁶.

pieulete, „virv” (*Gherghelău*, „e coastă și la un loc vine un *pieulete* [t'iculét'e], un virv mai sus”: Glogoveț AB), pare un derivat cu suf. *-ulete* de la **pic*.

PICULEȚ. Toponimul apare frecvent în partea de nord-est a Munților Apuseni: [pêicúletⁱ], „deal mai mic” I, „dimbul eț” II (Ocoliş AB); **Piculețul**, ridicătură de 480 m (la est de Agirbici ¹⁷ CJ); [pt'iculétⁱju],

„deal deasupra satului” I, „e ca o creastă, e alungit; ridicătură” II, „dunga de deal” III (Agrîș CJ); [pêiculét, pt'iculét], „dîmb” (Buru CJ); [pt'iculét], „deal; o țî deridicătură” (Deleni CJ); [pt'iculétu], „țuclui de deal; vîrv” I, „vîrv de deal rotund” II (Micești CJ); [pt'iculétu], „cel mai înalt deal, cea mai mare dîlmă care se vede aici; deasupra-i ca un vîrf de boaghe; țichileu; îi ca un ou, exact așa de rotund, vîrv” (Valea Agrîșului CJ). Dar, după cum dovedesc **Piculețu**, deal în [fostul județ] Hunedoara¹⁸ și [pt'iculét], „vîrv înalt” (Șișești MM: comunicat Livia Chira), aria lui de răspîndire e mai mare. Se întilnește și sub formă de plural: [făța pt'iculêțelor], „dealuri” I, „coastă, loc rozoros; sint hopuri, pânti” (Agrîș CJ); [pt'iculêță], „movile, ridicături de pămînt” (Băișoara CJ); [pêiculêță, pt'iculêță], „două dîlme” I, „două rădicături, movile” II, „două dealuri ca niște boghi de fin” IV (Petrești de Jos CJ) în hotarul satului Cheia CJ; [pt'iculêțale], „răzoare”, „dîlme alungite” (Petreștii de Mijloc CJ) etc.

Apelativul **piculeț* (pl. **piculețe*) ‘deal conic, movilă, vîrv de deal’ e derivat de la **pic*, cu suf. *-uleț*.

PICULEU. L-am întilnit, pînă acum, numai în MS: [pêicul'eu] I, II, „mic deluț; e ca un vîrf, așa ascuțit” I, „pantă” II (Jabe-nița); [pêicul'eu] I, II sau [vîrvu p'icul'euului] III, „pantă, loc înclinat” I, „vîrv” II, „dîlmă” III (Orșova); [pêicul'eu] I–III, „e ca o movilă, ca un mormînt” I, „dîlmă” II, „e chiar în dunga dealului; vîrvul ala de deal” III (Șerbeni). Apelativul **picul'eu* e un derivat de la **pic* cu suf. *-uleu*.

Pentru **pic*, *picul*, *piculete*, **piculeu*, cf. *brad*, *brădui*, *brădulete*, *brăduicu*; *sac*, *săcu*, *săculete*, *săculeu* etc.

PĂCUI. Pentru Nicolae Drăganu (*op. cit.*, p. 202), Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 39) etc., **Păcuil**, deal (Broșteni VR), **Păcuil Mare**, **Păcuil Mic** sau **Păcuiașu**, **Păciu Mijlociu**, **Păcuil lui Soare** și **Păcuil Vechi**, insule în Dunăre, în apropiere de Ostrov CT (MDGR, IV, 1901, p. 623; Pericle Papahagi, *Ostroavele dunărene*, în „Dunărea”, I, 1923, p. 117–120), sint sinonime cu *Picui*.

După Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916, p. 192, DLR atestă apelativul *păcu* ‘insulă aluvionară în apele Dunării’ prin sudul Olteniei și Munteniei și îl consideră, la fel ca Nicolae Drăganu, o variantă a lui *picui*. Cu același sens (de ‘insulă’) cuvîntul a mai fost cules în Bertestii de Jos BR, Făcăeni IL, Ostrov și Peceneaga TL de Valentin Țurlan¹⁹, care, socotindu-l tot o variantă a lui *picui*, afirmă că prezența lui în această zonă se datorește păstoritului.

Evoluția lui *păcu* din *picui* e greu de explicat, iar autorii citați n-au încercat să o elucideze, deși Pericle Papahagi (*loc. cit.*, p. 118) a observat just că „ostroavele sint joase, deci lipsite de «piscuri»”, și dintr-un *i* (lung) latin nu putea rezulta *ă*.

Plecînd de la afirmația elevului Chr. Delea din Ostrov conform căreia „după cele spuse de moșul său, despre *Păcuie*”, „*Păciu* se zice unui loc în formă de insulă și care este mai aproape de sat, unde oamenii pot trece ca să-și ducă oile și vitele la păscut” (p. 117–118), autorul inclină să creadă că toponimele sint o mărturie a faptului că și în dacoromână a existat *păcu* ‘vite, avere în vite’, provenit, ca și ar. *picunju*, *piculju* ‘banii, averea strînsă de bătrîni și bătrîne, ca să o lase moștenire la fii și nepoți,

spre a fi pomeniți', din lat. *pecunium* 'vite, avuție în oi, în vite'. „Se va fi zis «*păciuiu* (averea în vite, vitele) lui X», cum se zice *Păciuiu lui Soare*, pentru ca apoi, cînd aceste «anumite vite» ale cuiva n-au mai fost, să rămînă numai denumirea” (p. 119). Această explicație a fost combătută pe bună dreptate de Nicolae Drăganu. Tot din relatarea elevului amintit rezultă că aceste insule sînt relativ recente, în trecut ele făcînd parte din țărmul drept dunărean: „În apropiere de Ostrov, avem trei «păciue»: *Păciuil Mic* (zis și *Păciuaș*), *Păciuiu Mare* și, mai jos de Ostrov, *Păciuil lui Soare* [...] , despre care, de asemenea, ne spun bătrînii că era unit cu uscatul, anume cu malul drept al Dunării. Acuma-i și el ostrov. I se zice «*lui Soare*», căci și altădată, ca și acum, fruntașul Soare din Ostrov își păștea vitele aici” (*ibidem*, p. 118).

Luînd în considerare faptul că cercetările arheologice atestă poziția de promontoriu a construcțiilor fortăreței militare medievale de pe *Păciuil lui Soare* și că numele insulei e atestat sub forma *pe cui* într-o hartă executată de un anonim venețian pe la anul 1450, istoricul Ion Dumitriu-Snagov, *BORGIANA V și BORGIANA VIII. Două hărți italiene din Renaștere și localizarea Viciinei pe Dunăre*, în „Revista de istorie”, tom. 32, 1979, nr. 10, p. 1941–1947, explică toponimul *Păciui* din *pă cui* < *pe cuniū* < lat. *cuneus*, care avea și sensul de ‘construcție pe un promontoriu’. Amintește că A. Forcellini, în *Lexicon totius latinitatis*, Patavia, 1805, „într-o bogată exemplificare, menționează pentru *cuneus*: *promontorium, quod eodem nomine appellantur cuneus militare*” (p. 1947).

Dacă această explicație ar fi justă, atunci ar însemna că numele *Păciui*, cînd n-a mai fost înțeles (și cînd locul nu mai era unit cu uscatul), a iradiat, s-a extins și la insulele vecine devenind cu timpul și substantiv comun. Cf. *beghei* (*bighei*) ‘canal’ întîlnit în Banat și Țara Hațegului și explicat din „scr. *Begej*, numele sîrbocroat al riului Bega” (Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, București — Pančevo, 1974, p. 88).

Pentru lămurirea originii acestui nume s-ar putea emite încă două ipoteze:

a) Numirea inițială a fost *Piciui* < *picui* ‘loc ascuțit în plan orizontal’, sens pe care îl au și sinonimele *grui*, *pîsc* etc. Prin etimologie populară sau sub influența prepoziției *pe* > *pă* s-a ajuns la **Pecui* > *Păciui*, formă care s-a extins și la insulele vecine și s-a transformat în apelativ.

b) Toponimele au la bază apelativul *păciui* ‘loc ascuțit în plan vertical (cf. *Păciuil*) sau orizontal’, provenit din **pic(e)uleus*, un derivat de la baza **pikk-*, care a putut exista alături de **pikk-* (cf. **bikk-* / **bikk-*, **pütt* / **pütt*, citate mai sus).

NOTE

¹ Apelativul *picum* ‘vîrf de munte’ e atestat în latina medievală.

² În portugheză este atestat toponimul *Pico*.

³ *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 54. 65.

⁴ *Probleme de toponimie*, curs universitar, 1930–1931, p. 180–181.

⁵ *Probleme de toponimie*, în CL. X, 1965, nr. 2, p. 341–342.

⁶ *Românii în veacurile IX — XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 202, 396, 409.

⁷ Carlo Tagliavini, *Il dialetto del Livina/longo. Saggio lessicale*, în „Archivio per l'Alto Adige”, XXIX, 1934, p. 670.

⁸ Vezi REW, 6494.

⁹ Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 267.

¹⁰ *Toponimia românească*, București, 1963, p. 41.

¹¹ V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, [București], p. 24.

¹² Vezi articolul nostru **Cuc, cucă, gug, gugă și derivatele lor**, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 54.

¹³ V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *op. cit.*

¹⁴ Vezi Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 202, 396–398, 409; Vasile Cristureanu, *Toponimia satului Șopteriu, județul Bistrița-Năsăud*, în LR, XXI, 1972, nr. 1, p. 75, 76; Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Craiova, 1980, p. 144; etc.

¹⁵ B. Vulcu, *Termeni geografici populari din împrejurimile Orăștiei*, în „Terra”, 1970, nr. 4, p. 78.

¹⁶ Cf. și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 202; N. Orghidan, G. Giuglea și M. Homorodean, *op. cit.*, p. 342. Toponimul *Picutești* 552 m., menționat de autori din Sig. S.J., nu a fost înregistrat de E. Pavel în ancheta efectuată în această localitate.

¹⁷ N. Orghidan, G. Giuglea și M. Homorodean, *op. cit.*, p. 342. În anchetele efectuate în Agirbiciu, toponimul nu a fost înregistrat nici de noi, nici de colegul S. Vlad. Agirbiciu e o greșală în loc de Agriș?

¹⁸ I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 190.

¹⁹ *Din terminologia entopică legală de pescuit*, în LR, XIX, 1970, nr. 3, p. 220.

PIC ET SES DÉRIVÉS

(Résumé)

L'auteur met en discussion une série de mots roumains qui peuvent se reporter à une base romane ou préromane **pikk-*. En s'appuyant sur un grand nombre de toponymes et sur une série de dérivés, on soutient que dans la langue roumaine aussi peut exister un appélatif **pic* (pl. *picuri*) 'pico', base pour *piclău*, **picleu*, **piclu*, *piclui*, *picui*, *piculete*, **piculeț* et **piculeu*.

Noiembrie 1984

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

ALR – DIN ÎNSEMNĂRILE UNUI REDACTOR (II):

I. MĂRII

1. Semnul # în ALR.

1. Popular și științific, toate generațiile de redactori ai *Atlasului lingvistic român*, serie nouă și ai *Micului Atlas lingvistic român*, serie nouă¹ au numit și numesc (ca și anchetatorul și autorul ALR II) acest semn *gard*. Recurgându-se și la o altă analogie, mai nou (dar mai rar) același semn este denumit de către autori ai NALR și *grătar*. Formal, acest semn, uneori (în funcție de cartografi), numai se aseamănă, iar, alteori, este identic cu simbolul matematic care semnifică „paralel și egal”². În epoca ante- și interbelică, semnul este utilizat și de DA (: „După semnul # urmează idiotisme, locuțiunile proverbiale etc.”³), iar în epoca postbelică (mai ales în deceniile 6 și 7) același semn a făcut, cu o altă sau alte valori decît cea sau (cum credem și încercăm, mai jos, să demonstrăm) cele pe care le are în ALR (și în NALR), o frumoasă carieră și în lingvistica românească⁴.

2. Orice tip de atlas lingvistic, în „istoria” zămisirii sale, parcurge, precum se știe, trei faze (etape, momente):

A pregătirea anchetei lingvistice;

B efectuarea directă sau indirectă (= prin corespondenți) a anchetei lingvistice planificate;

C publicarea (neinterpretativă și/sau interpretativă, cartografică și/sau necartografică) a datelor lingvistice obținute prin acest tip de documentare lingvistică interogativă (și comparativă).

Am ținut să reamintim, aici, cele trei etape (la fel de importante) pe care, obligatoriu, le parcurge orice fel de atlas lingvistic, ca să putem preciza, de la început, că în faza **B** (= cea a realizării anchetei) semnul # nu apare niciodată în ancheta pentru ALR I, anchetă realizată de Sever Pop.

Observație. În afara (dar în perioada desfășurării) anchetei, anchetatorul și autorul ALR I a utilizat, totuși, acest semn încă din 1933 în hărțile (incomplete, desigur, la acea dată) ce însoțesc unele articole sau studii ale sale publicate în această perioadă de pînă la apariția (în 1938) a întîiului volum din ALR I. A se vedea, în acest sens, harta *Sog aluatul pe masă* (vezi pct. cartografic 345), publicată în DR, VII (volum apărut în anul 1934), între paginile 82 și 83, precum și harta *Mijlocul postului mare* (vezi pct. cartografic 186), publicată în RLR (Paris), t. IX, între paginile 112 și 113⁵. În DR, VII, la pag. 83, în nota 1, după ce se precizează că „pentru interpretarea hărții « soage » [trebuie] să se țină seama de următoarele semne și

abreviațiuni”, semnul # este astfel explicat: „cînd în localitate nu există nici un termen pentru noțiunea chestionată” (spaț. n. — I.M.)⁶.

În ancheta pentru ALR II, anchetă realizată de Emil Petrovici (și, pentru cele trei graiuri reprezentînd cele trei dialecte sud-dunărene, de Ștefan Pașca și Th. Capidan), semnul urmărit de noi apare, dar nu în exclusivitate, numai în caietele în care sînt înregistrate răspunsurile din punctele de anchetă 325 (= Voivozi, jud. Bihor) și 551 (= Pipirig, jud. Neamț). În aceste două caiete de anchetă, semnul numit *gard* este utilizat de E. Petrovici în alternanță cu semnul (iar, în 325, cu semnele) întrebuințat(e) în exclusivitate în celelalte 86 de graiuri planificate și anchetate.

Observație. În cadrul răspunsurilor înregistrate pentru graiul vorbit în 325, grai anchetat în perioada 9 iunie 1934 — 15 iunie 1934, semnul # este utilizat (probabil sub influența hărților publicate de S. Pop în 1933 și 1934) rarism cu valorile pe care acest semn le are în cadrul materialului publicat (vezi *infra*) și mai des (utilizare greu de înțeles) cu valoarea pe care în cadrul materialului publicat o are semnul ∞ (vezi *infra*). În 551, ancheta a avut loc în două etape: „sîmbătă 9 X 1937 — marți 12 X 1937” și „marți 23 VIII 1938 — duminică 28 VIII 1938”. Semnul # apare numai în răspunsurile înregistrate la problemele anchetate în 1938, anul apariției întîiului volum din ALR I, apariție care explică, credem, utilizarea de către anchetatorul și autorul ALR II și a acestui semn.

3. În faza B, în ambele anchete, pentru aceeași valoare reală pe care în faza C (= cea a publicării materialului) o are semnul #, este utilizat semnul — (= linia de pauză)⁷, semn care, în publicarea materialului, a primit o altă semnificație: „— Pusă în locul unui răspuns, arată că în punctul respectiv n-a fost pusă întrebarea”⁸.

Observație. În ancheta pentru ALR I, tipul de răspuns (negativ) simbolizat prin — apare, uneori, redat și prin: „nu” sau „(nu)” sau „— (nu se zice)”.

4. În continuare, în legătură cu aceste două semne echivalente (# și —) ne interesează formularea unor răspunsuri (absolut necesare, considerăm, în lectura corectă a materialului publicat și în publicarea riguroasă a materialului nepublicat pînă în prezent din ALR) la următoarele trei întrebări:

a. Care este valoarea reală a semnului # în volumele apărute din ALR (I și II) și NALR?

b. Cum a fost redat în volumele apărute din ALR (I și II) semnul —, prezent în fișele de anchetă?

c. Cum trebuie să fie redat același semn din fișele de anchetă în publicarea, în continuare, a materialului ALR?

5. Care este valoarea reală a semnului # în volumele apărute din ALR I, ALR II și NALR?

În mod firesc, răspunsul la această primă întrebare nu poate fi decît următorul: valoarea reală a semnului # în volumele apărute pînă în prezent din ALR I, ALR II și NALR este valoarea comunicată (prin

glosarea semnului) de autorii ALR și NALR, iar pentru „seria nouă” din ALR II, de redactori. Evident, un asemenea răspuns satisface (= este exact) numai și numai dacă între valoarea comunicată (= glosată) și valoarea de întrebuințare există o deplină concordanță. Să vedem, așadar, dacă există sau nu o asemenea obligatorie concordanță.

5.1. Care este valoarea comunicată prin glose a semnului?

a. În *Chestionarul ALR I* nu întilnim, din păcate, nici o glosă pentru —. În *Chestionarul ALR II* întilnim, însă, în *lista de prescurtări* ce precede chestionarul, următoarea glosă pentru —: „*Cuvîntul nu există*”. Să reținem această glosă, deoarece ea, considerăm, explică, prin preluare mecanică, glosa din ALR II, s.n., ALRM II, s.n. și, mai apoi, tot printr-o preluare mecanică, glosa din NALR.

b. În ALR I/I, ALRM I/I, semnul # are următoarea explicație: „Pus în locul unui răspuns arată că informatorul a declarat că nu se zice”⁹ (spaț. n. — I.M.). În *Introducere* la ALRM I/I, Sever Pop ne spune (la p. 18) și ce trebuie să înțelegem prin acest „nu se zice”: „deci că nu există un cuvînt cu care să se poată răspunde la întrebarea pusă” (subl. n. — I.M.). A se vedea, în acest sens, și glosa din DR reproducă mai sus, precum și, spre exemplu, ALR I/I, h. 14 (*Tîmplă*), unde, la legendă, sub III, se precizează: „În unele comune nu există nici un cuvînt prin care să se numească această parte a capului; în altele informatorii au declarat că nu știu cum să răspundă. În cazul întii am întrebuințat semnul #, iar în al doilea semnul?”, sau h. 23 (*Buca obrazului*): „III În comunele în care nu există, după mărturisirea informatorilor, nici un cuvînt pentru a numi « buca obrazului » am pus pe hartă semnul #” sau h. 17 (*Pleoapă*): „III[...] În cazurile cînd informatorii au declarat că nu există nici un termen, am întrebuințat semnul #; în cazul cînd probabil există termen în comună, însă ei nu-l cunosc, am întrebuințat semnul întrebării” etc. etc.¹⁰. Să mai precizăm, tot aici, că cele trei hărți lexicale precitate din ALR I/I cartografiază, neinterpretativ, răspunsurile înregistrate la trei întrebări lexicale onomasiologice, întrebări prin care s-a urmărit nu termenii (= cuvintele, semnificații) *tîmplă*, *pleoapă*, *buca obrazului*, ci cum sînt (de)numite, în graiurile anchetate, noțiunile (= semnificații) „tîmplă”, „pleoapă”, „buca obrazului”.

c. În ALR II/I, ALRM II/I semnul # este glosat exact ca în ALR I/I, ALRM I/I: „Pus în locul unui răspuns arată că informatorul a declarat că nu se zice”¹¹. E. Petrovici nu precizează, însă, niciunde ce trebuie să înțelegem prin acest „nu se zice”.

d. În ALR II, s.n., vol. I—VII, ALRM II, s.n., vol. I—IV, în dreptul semnului # întilnim următoarea explicație: „Pus în locul unui răspuns, arată că informatorul a declarat că nu există termenul întrebat”¹² (subl. n. — I.M.). Această explicație este prezentă și în volumele apărute pînă acum din NALR. De asemenea, prin reproducerea *Transcrierii fonetice* din ALR II, s.n., glosa este prezentă și în Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 47; Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, p. 13.

Rezumind explicațiile prezentate sub *a-d*, rezultă, clar, că :

α în volumele din ALR I și II, ALRM I și II publicate în perioada 1938 — 1942 semnul # semnifică : „informatorul a declarat că nu se zice”, iar, dacă acest „nu se zice” = (cum ne spune Sever Pop) „că nu există un cuvânt cu care se poate răspunde la întrebarea pusă”, atunci înseamnă că, în cele șase volume apărute în această perioadă, semnul # simbolizează numai răspunsurile (un anumit tip de răspunsuri) negative înregistrate la documentarea lexicală onomasiologică, indiferent de modalitatea prin care s-a realizat acest tip de documentare lexicală și indiferent de tipul de întrebare onomasiologică utilizat în realizarea acestei documentări lexicale¹³;

β în *Chestionarul ALR II* și în volumele apărute din ALR II, s.n., ALRM II, s.n. și NALR, semnul — / # indică : „informatorul a declarat că nu există termenul întrebat”, ceea ce înseamnă, la fel de clar ca și în cazul sensului α , că, de data aceasta, semnul — / # simbolizează numai răspunsurile negative înregistrate în cazul unei documentări lexicale terminologice (de genul : „Ziceți *eu ucid*?”¹⁴; „Ziceți vorba *pricepere*?”¹⁵; „Ziceți pe aici *frăține*? Cum ziceți?”¹⁶ etc.) sau terminologice + semasiologice (de genul : „Ziceți *mă plâng*? Ce înseamnă?”¹⁷; „Ziceți *muier*? Ce înseamnă?”¹⁸ etc.).

Cele două valori (α și β) ale semnului # vizează numai ALR, și nu și NALR. Pentru NALR a fost comunicat numai sensul β . În ceea ce privește ALR, cele două sensuri comunicate nu coexistă, ci ele se succed : sensul α aparține, la nivel de glosă (desigur), „seriei vechi” din ALR I și II, iar sensul β , „seriei noi” din ALR II.

5. 2. Care este valoarea de întrebuințare a semnului #

a. În caietele de anchetă, semnul —, care este (repetăm) echivalentul („sinonimul”) din faza desfășurării anchetelor al semnului # din faza publicării materialului, este, în ambele anchete ale ALR, utilizat atât în cazul documentării lexicale onomasiologice, documentare prin care s-a urmărit *i n d i r e c t* sau (mai rar, dar nu atât de rar precum se afirmă) *d i r e c t* cum este exprimată noțiunea programată, cât și în cazul a ceea ce noi numim documentare lexicală terminologică, terminologică + semasiologică, documentare prin care, în cazul celei terminologice, s-a urmărit, printr-o întrebare (evident) directă, existența sau nonexistența în graiurile anchetate a unui dat (= cel programat) cuvânt (= semnificant), iar, în cazul celei terminologice + semasiologice, printr-o întrebare directă, existența sau nonexistența unui dat cuvânt +, printr-o întrebare (evident) indirectă, capacitatea semantică pe care respectivul cuvânt o are în graiurile în care la întrebarea directă s-a răspuns afirmativ. În cazul documentării lexicale onomasiologice, semnul — (> #) marchează răspunsul negativ de tipul „nu se zice”, ceea ce, evident, înseamnă, așa cum a precizat S. Pop, că nu se zice cu un *termen*, căci, cu siguranță, perifrastic i se va fi zicând cumva și „tîmplei” și „pleoapei” și „bucii obrazului”. În cazul documentării lexicale terminologice, terminologice + semasiologice, același semn marchează, întotdeauna, răspunsul negativ de tipul „nu se zice” (= nu există) cuvîntul (= semnificantul) întrebat.

b. În ALR I/I, II, ALRM I/I, II, ALR II/I și ALRM II/I, semnul # este utilizat cu aceleași două valori pe care le are semnul — în fișele de anchetă. Utilizarea semnului # și în accepțiunea β (= „nu există termenul întrebat”) este, întotdeauna, precizată, atât de S. Pop cit și (de

data aceasta) de E. Petrovici, în secțiunea a III-a a legendelor hărților sau a MN-urilor terminologice, terminologice + semasiologice : „III Semnul # lingă un număr cartografic arată că în acea comună nu se cunoaște (nu se zice) cuvântul *grumaz*”¹⁹; „III Prin semnul #, pus înaintea unui răspuns, am arătat cazurile când verbul *ucid* nu este întrebuințat în localitate”²⁰; „III Semnul # înseamnă că subiectul a declarat că nu se zice *saltă*”²¹ etc. etc.

c. În ALR II, s.n., ALRM II, s.n. și NALR, semnul # este utilizat nu numai pentru accețiunea β , ci și pentru accețiunea α . Altfel spus, în volumele apărute până în prezent din ALR II, s.n., ALRM II, s.n. și NALR, semnul # nu apare, cum se indică în glosă, numai în cadrul hărților lexicale terminologice, terminologice + semasiologice, ci el apare și în hărțile lexicale onomasiologice. A se vedea, spre exemplu, ALR II, s.n., vol. I, h. 4 : „Hotar (între sate)”; h. 12 : „(Pământ) afinat”; h. 15 : „Tovarăși (la plug)”; h. 31 : „Coamă (pe mijlocul arăturii)”; h. 70 : „Streășină (la șira sau stogul de griu)”; h. 71 : „Perete (la șira de griu)” etc.; ALRR — *Mar.*, vol. I, h. 46 : „Timplă”; h. 52 : „Buca obrazului” etc. etc.

Mai mult, în ALR II, s.n., semnul # apare, în cadrul hărților lexicale onomasiologice, și în unele situații când pe fișele de anchetă nu avem consemnat un răspuns negativ de tipul „nu se zice”, ci unul pozitiv, dar perifrastic sau acoperind un alt conținut semantic decît (dar „înrudit” cu) cel programat. Iată, pentru această situație, un exemplu din ALR II, s.n., vol. I, h. 91 : „(Griu) samurastru”, hartă lexicală onomasiologică în care sînt cartografiate răspunsurile înregistrate la „întrebarea” [5184], răspunsuri obținute, se arată în secțiunea I a legendei, prin următoarea întrebare indirectă : „Cum ziceți griului care răsare fără să fi fost semănat, din grăunțele scuturate?”. Noi nu știm cum a fost real formulată întrebarea de E. Petrovici pentru „griu samurastru”, știm, însă, că în 102 s-a răspuns **o-neolțit**, în 362 : **încolțese grăunțele**/ în 157 : **s-o scuturăt griu ș-o răsărit**, în 192 : **o rămas pe cîmp**, în 334 : **s-o scuturăt grău ș-o răsărit de nou** / în 64, 141 etc. : —. Ne-am oprit numai la aceste trei tipuri de răspunsuri (delimitate prin bară) înregistrate la această întrebare, pentru a arăta că, în publicarea materialului, răspunsurile din 102 și 362 au fost redactate (= interpretate), ca și cele din 64, 141, prin #, iar cele din 157, 192 și 334 prin #⁺, ceea ce, evident, este, iarăși, o interpretare, chiar dacă, în aceste trei cazuri, răspunsurile de pe fișe sînt redactate la legendă, sub II. Fără a comenta, acum, această situație, vom spune că o asemenea utilizare redacțională a semnelor # ni se pare greșită.

5.3. Comparînd, acum, analiza de sub 5.1. cu cea de sub 5.2. rezultă, limpede, că între valoarea comunicată (glosată) și cea utilizată nu există, din păcate, o deplină concordanță, dimpotrivă. Evident, valoarea reală a semnelor # în ALR și NALR este cea prezentată sub 5.2., iar această valoare reală (bivalentă) trebuie glosată (omîțind, însă, utilizarea redacțională din ALR II, s.n.) fie prin formula : „Pus în locul unui răspuns pozitiv, arată că informatorul a declarat că nu se zice ceea ce s-a întrebat”, fie prin formula : „Pus în locul unui răspuns pozitiv, arată că informatorul a declarat că nu există termen pentru noțiunea anchetată, în cazul documentării lexicale onomasiologice, sau că nu există termenul întrebat, în cazul documentării lexicale terminologice, terminologice + semasiologice”.

6. Cum a fost redat în volumele apărute din ALR semnul —, prezent în fișele de anchetă ?

Răspunsul la această întrebare este simplu : în ALR I, în cele 2 volume mari și 2 mici apărute pînă acum, răspunsurile notate pe fișele de anchetă „—”, „nu”, „(nu)”, „— (nu se zice)” au fost redade, întotdeauna, prin # ; în ALR II, în cele 8 volume mari și 5 mici apărute pînă în prezent, răspunsurile notate, întotdeauna, pe fișele de anchetă prin — au fost, uneori (= de cele mai multe ori, totuși), redade, bine, prin #, iar, alteori, greșit, prin ?, semn utilizat atît în fișele de anchetă, cit și în materialul publicat cu aceeași valoare : „Pus în locul unui răspuns, arată că informatorul n-a știut să răspundă [. . .]”. Pentru situația cînd — (din fișele de anchetă) > ? (în materialul publicat), a se vedea, spre exemplu, [4220] = ALR II/I, h. 127 ; [3684] = ALR II, s.n., vol. V, h. 1245 ; [4329] = *ibidem*, h. 1284 ; [4371] = *ibidem*, h. 1310 etc. •

7. Cum trebuie să fie redat semnul — din fișele de anchetă în publicarea, în continuare, a materialului ALR ?

Răspunsul la această ultimă întrebare este, iarăși, simplu : din moment ce semnul — din fișele de anchetă este „sinonimul” semnului # din materialul publicat, el trebuie redat, întotdeauna, prin acest echivalent al său și nu, cum s-a procedat pînă acum în cazul ALR II, și prin ?

2. Îndreptări lexicografice.

1. *pălie* = *păle*.

În DLR VIII/1, pentru *pălă*¹ este înregistrată și varianta lexicală : „*pălie* (ALR SN III h. 791/605)”, variantă care, evident, ca toate variantele lexicale înregistrate în DLR, este menționată, prin trimitere, și la poziția ei alfabetică : „*pălie*² s.f. v. *pală*¹”. În harta 791, hartă intitulată *Adie vîntul*, în punctul cartografic 605 este înregistrat următorul răspuns : *vin păli, păli di vînt*, ceea ce, prin literarizare, sună (firește) : *vin păle, păle de vînt*. Așadar, varianta *pălie* din DLR este, în realitate, forma de plural a substantivului *pală*.

2. *par*.

În DLR VIII/1, pentru *par*¹ este inventariat, sub sensul 3, următorul subsens : „b) (Regional) Furcă cu rețea pentru pleavă ; (regional) lingură (Negrești — Baia Mare). (cf. ALR II 5223/346)”.

Răspunsurile la problema lexicală programată în *Chestionarul ALR II* sub poziția [5223] nu au fost, încă, publicate. Unealta a cărei denumire urma să fie înregistrată este denumită în chestionar : *lingură (furcă cu rețea pentru pleavă)*. În punctul cartografic 346, pe fișa de anchetă este consemnat următorul răspuns : „+ 2 *pari* + *cérgă*”. În celelalte puncte de anchetă, răspunsul este : + (în majoritatea punctelor de anchetă) sau (semnul) +, urmat de răspunsuri de genul : „cu o lopată” (pct. 95), „un lepedeu pe două lemne ori că se cară cu cotârğa” (260), „o ducem cu cōșu” (272), „cu un *v(i)ern* « cerșaf »” (362) etc. Din lectura răspunsurilor înregistrate la [5223] rezultă că, la întrebarea lexicală onomasiologică perifrastică sau la ceea ce în mod curent se numește *întrebare indirectă*, informatorii au răspuns, în majoritatea punctelor, că unealta a cărei denumire era (prin respectiva întrebare) cerută „nu există”, iar acest răspuns a fost notat pe fișele de anchetă prin semnul +²². În unele puncte, după acest

răspuns, anchetatorul a mai adresat o întrebare de genul : cu ce duceti, cărați pleava ? La o astfel de întrebare ²³, informatorul din 346 a răspuns : „[cu] 2 pari + cergă”, răspuns care, probabil, a fost fișat : *pari* 5223, *cergă* 5223, dându-se, astfel, zicem noi, drum liber acestei grave erori semasiologice.

3. pépină = pepine.

În DLR VIII/2, pentru s.m. **pépene** este înregistrată și varianta lexicală : „(regional) **pépină** (ALR I 857/298, 302) s.f.”. Mergind la sursa indicată, citim : *pépiu* ; *pépiună* (în 290) și *pépiu* (în 302). Așadar, femininul **pépină** este, în realitate, masculinul **pépene**.

4. ponetură = poneturi.

În DLR VIII/4 este lucrat și următorul regionalism : „**ponetură** vb. I T r a n z. (Regional ; complementul indică obiecte de îmbrăcăminte) A însăila (Pecinișca — Băile Herculane). Cf. ALR SN II h 525/2. — Prez. ind. : *poneturez*”. În sursa la care ne trînite DLR-ul citim : *poneturișcă*, iar acest (literarizat) **poneturêște** nu poate fi (la infinitiv) **ponetură** și (la indicativ prezent pers. 1) *poneturez*, ci numai și numai : **poneturi** și *poneturêsc*.

5. potîng.

În DLR VIII/4, pentru **potîng** este înregistrat, cu romb plin, și următorul subsens : „(Regional) Funie (la clopot) (Petrești de Jos — Turda). ALR II/I h 182/250”. Harta 182 din ALR II/I este intitulată *Funia clopotului*. În ea sînt cartografiate răspunsurile înregistrate de E. Petrovici la „întrebarea indirectă : De ce apuci ca să tragi clopotul ?”. Informatorul din 250, la această întrebare, a răspuns : „**funie** sau **potîng**”, precizîndu-i, însă, anchetatorului că „potîngul e de piele tare” și că „de potîng e legată funia”, precizare inclusă în legenda hărții, sub II. Din păcate, în evaluarea semasiologică a acestui răspuns nu s-a ținut seama de această precizare, încît semnificantul *potîng* a ajuns să însemne, în DLR, „funia clopotului”.

6. șajmă.

Acest cuvînt este înregistrat în DLR XI/1 cu următoarele două sensuri : „1. (Regional ; în forma *șajma*). Fiecare dintre greutatețile de plumb fixate la plasa prostovolului pentru a-l face să se scufunde (Pîna Pietrei — Fetești). Cf. ALR II/705. 2. P. e x t. (Prin Dobr., Mold. și estul Munt.) Prostovol. [...]”. În caietul de anchetă cu nr. 705, în cadrul materialului lexical notat în afara chestionarului, întîlnim, într-adevăr, și cuvîntul **șajmă**. Sub acest cuvînt, E. Petrovici a desenat un prostovol, marcînd, foarte clar, prin cerculețe pline, și șirul de plumbi cu care este prevăzută, pe margine, această unealtă de pescuit. Din dreptul unui asemenea cerculeț pornește o săgeată pînă în dreptul cuvîntului **gloaște**. Așadar, sensul 1 din DLR al cuvîntului **șajma** nu aparține realității lingvistice, iar indicația „p. e x t.”, pentru sensul 2, este inutilă.

7. șărece, șărici = șoărece, șoărici.

În DLR XI/1, între variantele lexicale ale cuvîntului **șoărece** figurează și : „**șărece** (ALR I 1191/158), **șărici** (*ibidem* 1191/93)”. Pentru întrebarea 1191 din ALR I fișele originale lipsesc. În locul lor avem, pe baza

caietelor de anchetă, fișe copiate de o altă mină decât cea a lui S. Pop. Într-adevăr, pe aceste fișe copiate, vocala de după consoana *ș* este, în punctele 158 și 93, *ă*, dar, în caietele de anchetă, acel *ă* pare a fi *â*, iar acest „pare a fi” este clar confirmat de răspunsurile la [1196], unde este foarte clar notat: *cûiburi de șăreê* (în 158), *cuib de șăriê* (în 93). Că în ambele cazuri, anchetatorul a auzit și a notat (e adevărat, mai puțin clar, grafic, la întrebarea 1191) *â* și nu *ă* poate fi confirmat și prin alte trei argumente:

a) în aceste graiuri (și nu numai în aceste graiuri), diftongul *oa* a fost auzit și notat *ă*;

b) în materialul ALR I și II noi, până acum, nu am întâlnit nici un caz în care diftongul *oa* să fie realizat fonetic *ă*;

c) dacă cele două forme ale cuvântului *șoarece* ar fi fost auzite și notate cu *ă*, atunci, cu siguranță, această insolită realizare fonetică a diftongului *oa* ar fi fost subliniată de către S. Pop, avertizându-se, astfel, că n-a greșit și că a auzit bine sunetul subliniat.

În concluzie, *șărece* este, în realitate, *șoărece*, iar *șărici*, pluralul *șoarici*.

8. *ștăi*.

În DLR XI/1 este înregistrat, pe baza unei unice atestări, și următorul cuvânt: „*ștăi* subst. (Bot.; regional) Mușetel (Matricaria chamomilla) (După Piatră — Abrud). Cf. ALR I 1938/103. — Pl.:? — Etimologia necunoscută”. Cum S. Pop a notat *șt'ăi(u)*, cuvântul nu poate fi în nici un caz literarizat *ștăi*, ci, în funcție de etimon, prin interpretarea ocluzivei palatale afonice *t'*, *ștei*, *șpei* sau *șchei*.

NOTE

¹ De fapt, pentru rigoare și adevăr, ai ALR II, s.n. și ai ALRM II, s.n., cum se și indică, începând cu vol. III din ALR II și cu vol. II din ALRM II, pe versoul foii de titlu.

² Vezi *Dicționar enciclopedic român*, vol. IV, București, 1966, p. 401. Formal, același semn se mai aseamănă uneori cu semnul întrebuițat în muzică și numit *diez*.

³ Vezi DA, tomul I, partea I, A—B, București, 1913, p. LI.

⁴ Vezi-l, cu o foarte ridicată frecvență tipografică, în studiile de fonologie, sintaxă transformativă, lingvistică matematică.

⁵ Pentru ambele hărți, a se vedea, acum, și Sever Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, Roma, 1966, p. 54, 95.

⁶ Vezi, acum, și lucrarea citată sub nota 5, p. 44.

⁷ La fel, în ambele anchete, pentru aceeași valoare pe care în faza C o are semnul ∞ (: „Pus în locul sau înaintea unui răspuns, arată că obiectul sau obiceiul întrebant nu există în localitate”), este utilizat semnul +, semn care, în publicarea materialului, a primit alte valori: în volumele mari (= *n e i n t e r p r e t a t i v e*), pus după un răspuns (în ALR I) sau la umărul răspunsului (în ALR II), trimite la notele din secțiunea a II-a și (mai rar) a III-a a legendei, iar în volumele mici, colorate (= *i n t e r p r e t a t i v e*), „pus lângă unele numere arată că în acele puncte s-a răspuns cu alți termeni decât aceia înșirați pe marginea hărților”. (vezi ALRM II/I, *Introducere*, p. 16.).

⁸ Vezi ALR II, s.n., vol. I—VII, planșa volantă, cap. *Alte semne*.

⁹ Vezi ALR I/I, planșa volantă, cap. *Abreviațiuni și alte semne*, precum și ALRM I/I, *Introducere*, p. 33.

¹⁰ Căci, spre deosebire de E. Petrovici, S. Pop, și în cazul hărților lexicale onomasiologice, explică și în legendă, sub III, valoarea acestui semn.

¹¹ Vezi ALR II/I, planșa volantă, cap. *Abreviațiuni și alte semne*, precum și ALRM II/I, *Introducere*, p. 14.

¹² Vezi ALR II, s.n., vol. I—VII, planșa volantă, cap. *Alte semne*, precum și broșurile introductive din ALRM II, s.n., vol. I—IV, cap. *Alte semne*.

¹³ Pentru documentarea lexicală onomasiologică, vezi și *Materiale și cercetări dialectale*, vol. II, Cluj-Napoca, 1983, p. 126, nota 10.

¹⁴ Vezi ALR I/II, h. 291.

¹⁵ Vezi ALR II/I, MN, p. 54 [2312].

¹⁶ Vezi ALR II/I, MN, p. 65 [2621].

¹⁷ Vezi ALR II/I, MN, p. 5 [6831].

¹⁸ Vezi ALR II/I, h. 131.

¹⁹ Vezi ALR I/I, h. 36.

²⁰ Vezi ALR I/I, h. 291.

²¹ Vezi ALR II/I, MN, p. 45 [2238].

²² Pentru care, vezi *supra*, nota 7.

²³ Pentru care, vezi volumul citat, mai sus, sub nota 13, p. 82—83.

Noiembrie 1984

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

CUVINTE REGIONALE ÎN PRIMELE TRADUCERI ROMÂNEȘTI ALE CÎNTĂRII CÎNTĂRILOR

FELICIA ȘERBAN

Carte dintre cele mai mult comentate în literatura de specialitate¹, *Cîntarea cîntărilor* a rămas totuși la periferia interesului în ceea ce privește prima ei traducere românească tipărită (1688), cel puțin din perspectiva lexicografiei: *Dicționarul limbii române*, atât seria veche (DA), cât și cea nouă (DLR), a preluat doar unele atestări din dicționarul românger-german al lui H. Tiktin, fără a le transpune în original, adică în *Biblia de la București* (vezi cuvintele *chiparos*, *mandragoră*, *oblu*, *plevilă*). Și totuși cartea prezintă un deosebit interes nu numai ca o realizare de excepțională poezie lirică pe care o atinge versiunea românească de la 1688; cităm, spre exemplificare, două fragmente: *Răspunde frățiorul meu și zice mie*: „Scoală, vino, cea de aproapele meu, frumoasa, porumbița mea! Că, iată, iarna au trecut, ploaia să duse, merse la sine. Florile să iviră pre pământ, vremea plevilii au sosit, glasul turturelii s-au auzit în pământul nostru. Smochinul au scos cele fără vreme smochinele lui și viile înfloresc, dederă miros, scoală, vino, cea de aproapele meu, frumoasa mea, (porumbița mea, vino,) și vino tu! Porumbița mea, în acoperemîntul pietrii, fiindu-te de zidul denainte, arată-mi fața ta și fă-mă să auz glasul tău, căci glasul tău dulce e, și fața ta, frumoasă [2.10—14]”². „Până unde va înceta zioa și se vor pleca umbrele te întoarce; asămănă-te tu, frățiorul meu, cu căpriorul sau cu puiul cerbilor preste munții încunjurărilor!” [2.17].

Textul acesta al *Cîntării cîntărilor* este interesant și ca lexic, în special prin raportare la traducerea mai veche din greacă, rămasă în manuscris (înregistrată cu nr. 45 la Filiala din Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei R. S. România) și care, în mod cert, a servit ca bază celor care au tipărit *Biblia de la București*³. Pe parcurs vom compara cu originalul grecesc din *Septuaginta*⁴ și, pe alocuri, cu traducerea din slavonă a *Vechiului testament* premergătoare *Bibliei de la București* (ms. 4389 de la Biblioteca Academiei R. S. România — București).

În cele 8 capitole ale cărții există peste 50 de cuvinte „pline” care diferă de la traducerea conservată în ms. 45 la cea publicată în 1688 (fiind incluse aici și cele care substituie îmbinări de cuvinte sau sint substituie de acestea): *gherdan* / *cort* [1.4], *privi* / *arde* [1.5], *sfădi* / *învrăjbi* [1.5], *tovarăș* / *prieten* [1.6 și 8.13], *șireag* / *șir* [1.9 și 7.1], *cărări* / *pistrituri* [1.10], *nepot* / *iubit* [1.12], *gușter* / *gîltej* [2.3], *rîndui* / *grămădi* [2.4], *miri* / *mirosituri* [2.5], *vîrtute* / *putere* [2.7 și 3.5], *rădica* / *deștepta* [2.7], *tăiere* / *plevilă* [2.12], *bubusliile* / *cele fără vreme smochinele* [2.13], *ia-mblă* / *vino* [2.13], *stingînd* / *stricînd* [2.15], *sufla* / *înceta* [2.17], *clăti* / *pleca* [2.17], *așternut* / *pat* [3.1], *cerca* / *căuta* [3.1], *rădica* / *scula* [3.5], *tare* / *puternic* [3.7], *cereadă* / *turmă* [4.1, 2 și 6.4, 5], *clădi* / *zidi* [4.4 și 9.9], *inimă* / *a da inimă* [4.9], *inimă* / *îndîrji* [4.9], *mireasă* / *nevastă* [4.11],

mugur / *poamă* [5.1 și 7.13], *lovi* / *bate* [5.3], *poartă* / *ușă* [5.3], *cosițe* / *păr* [5.3], *întrista* / *tulbura* [5.5], *nemetef* / *brobodelnic* [5.8], *socotit* / *ales* [5.11], *deplin* / *aleasă* [5.14], *vatră* / *cuib* [5.16], *gîltan* / *gîtlej* [5.17 și 7.9], *vrere* / *păreră* [6.3], *înturna* / *întoarce* [6.4], *ficior* / *copil* [6.5], *lepădat-au florile* / *înflorit-au* [6.10], *fată* / *fiică* [7.1], *înturnare* / *întoarcere* [7.10], *nou* / *tînăr* [7.13], *mătrăgun* / *mandragoră* [7.13], *cursoare* / *curgere* [8.2], *dărădica* (?) / *rădica* [8.4], *năsilnic* / *greu* [8.6], *pară* / *văpaie* [8.6], *vârșă* / *potopi* [8.6], *viață* / *avuție* [8.7].

Uneori s-au corectat greșeli de traducere sau de copiere: *nepotul* prin *iubitul* pentru gr. (ὁ) ἀδελφιδός [1.12]; *mugur* prin *poame* pentru gr. (τὸ) ἀκροδρόιον [5.1], în schimb la 4.13 a rămas necorectat; *stricînd* în loc de *stingînd* pentru gr. ἀφανίζοντας; alteori s-a căutat un echivalent mai exact: *bate la ușă* în loc de *lovește la poartă* pentru gr. χροῦει ἐπὶ τὴν θύραν [5.3], *ales* (*dintru zeci de mii*) în loc de *socotit* pentru gr. ἐκτελογιμένος [5.11], *potopi* în loc de *vârșă* pentru gr. συγχλῶω [8.6]; la prima ocurență, *cireadă* și *turmă* au fost păstrate ca în ms. 45, traducînd fidel gr. (ἡ) ἑγέλῃ, respectiv (ἡ) ποιμνῇ: *ceea ce să învâluiește pre cerezile prietenilor tăi* [1.6] și *ieși tu întru călcîile turmelor și paște iedele tale spre sălașurile păstorilor* [1.7]. În capitolele următoare, *cireadă* a fost înlocuit cu *turmă* (deși corespundea gr. (ἡ) ἑγέλῃ) — mai potrivit textului, fiind vorba de oi sau de capre și nu de animale mari: *părul tău ca turmele caprelor carele s-au descoperit de la Galaad* [4.1]; *Dinții tăi ca turmele celor tunse, carele s-au suit de la baie* [4.2].

Alte modificări caută să realizeze o expunere mai logică sau mai inteligibilă: *cosițe* este substituit cu *păr* (pentru gr. (ὁ) βόστροχος), fiind vorba de un bărbat: *Deschide-m, [...] porumbița mea [...], căce capul meu să împlu de roao și părul meu de răurări de noapte* [5.2]; *dar*, în aceeași situație, *cosiță* rămîne, într-un alt pasaj, necorectat: *cosițele lui, brazi negri* [5.12]. *M-au privit soarele*, traducere mai fidelă a gr. παρέβλεψεν με ὁ ἥλιος în ms. 45, este înlocuită în *Biblia lui Șerban* prin *m-au ars soarele*, demetaforizat și, ca atare, mai ușor de înțeles.

În unele cazuri, putem presupune și motive stilistice, precum evitarea repetiției, în pasajul: *am cercat pre carele au iubit sufletul meu, cercatu-l-am pre el și nu l-am aflat pre el, chemat-am pre el și n-au ascultat pre mine*, devenit în forma publicată: *am căutat pre carele au iubit sufletul meu, cercatu-l-am pre el și nu l-am aflat, chemat-am pre el și nu m-au ascultat* [3.1]; verbul *a cerca* este prima dată înlocuit, a doua dată păstrat, deși în ambele locuri era echivalentul gr. ζητέω; de altfel, *a cerca* își precizează sensul numai în opoziție cu *a afla* „a găsi”. În ms. 4389 se repetă cuvîntul *cerca*. De asemenea pasajul *60 tari împrejurul lui dentru tarii lui Israil* a fost modificat în varianta 1688, pentru a nu repeta cuvîntul *tare*, deși traducea același συντάς: *60 de puternici împrejurul lui, den cei tare ai lui Israil* [3.7].

De multe ori însă înlocuirea unui cuvînt printr-un sinonim este determinată de apartenența cuvîntului la un alt grai decît cel vorbit de revizorii care au definitivat *Biblia de la București*. Vom examina cîteva exemple:

Termeni pentru părțile gîtului

Pentru părțile exterioare ale gîtului, în *Cîntarea cîntărilor* sint utilizați doi termeni, *cerbîee* și *grumáz*, ambii traducînd gr. (ὁ) τράχηλος care denumește partea dindărăt a gîtului, deși din contexte rezultă că este

vorba de gitul întreg : *Ca turnul lui D[a]r[i]d grumazul tău* [4.4.]; *un șir de la grumazul tău* [4.9; vezi și 1.9]; *Cerbicea tu ca un turn de elefant* [7.4]. *Cerbice* este cunoscut mai ales ca termen pentru „ceafă” și se întâlnește mai rar cu sensul de „git” (vezi DA); *grumaz* (după ALR I/I h 36) înseamnă „tot gitul” într-o mare parte a țării, atestat însă mai puțin în sud (punctele 820 și 898), în schimb atit în Moldova cit și în Muntenia și Oltenia *grumaz* înseamnă mai ales „ceafă”. Textul tipărit la 1688 păstrează traducerea din ms. 45, care, prin cumulara celor două sensuri ale lui *grumaz*, rămâne fidelă originalului grecesc și se conformează, în același timp, cerințelor contextului.

Cu multă exactitate sint denumite în ms. 45 părțile interne ale gitului⁵, prin termeni de circulație mai restrînsă.

Gûșter corespunde gr. (ó) λάρυγξ : *roada lui dulce întru gûșterul mieu* [2.3]. Sensul literar al cuvîntului, „un fel de șopîrlă”, este atestat, după informația de pînă acum, abia la 1829 (vezi DA). Sensul de „laringe” însă l-am găsit atestat încă la 1683, în scrierile lui Dosoftei : *îndulcește gûșterul tău*⁶; alte atestări date în TDRG sint tot din Moldova (vezi și ALR I/I h 33, 37 pentru noțiunile de „uvulă” și „mărul-lui-Adam”). Ca denumire pentru parte a gitului, cuvîntul nu este cunoscut în regiunile din sud.

Gr. (ó) γάρυγξ este tradus în ms. 45 prin **gîltán** : *gîltanul tău ca vinul cel bun* [7.9; vezi și 5.17]. Aria de circulație a cuvîntului este Maramureșul, nordul Transilvaniei și Bucovina (vezi DA și răspunsurile la întrebarea „beregată” din ALR I/I h 38 : *gîltan* în punctele 215, 218, 257, 266, 268, 269, 270, 337, 343, 345, 347, 359, 361, 388, 391, *gîltan* în punctele 227, 247, *gîrlan* în punctele 247, 255, 259, 295). Forma *gîltan* este atestată și în scrierile lui Miron Costin⁷.

Deși reproduce noțiuni diferite („laringe”, respectiv „faringe”), cuvintele *gûșter* și *gîltan* au fost înlocuite în *Biblia de la București* prin *gîtlej*, cuvînt de circulație mai largă în texte literare (vezi DA). În ms. 4389 se utilizează cuvîntul *grumaz*.

Termeni pentru „a trezi din somn”

Un grup de sinonime îl formează verbele **rădica**, **scula**, **deștepta** și (suspect) **dărădica**, utilizate într-unul din versetele care revine ca un refren : *Giurat-am pre voi, fetele Ier[usa]lim, întru puterile și vîrîtuțile țarinei, dă veți rădica și veți scula dragostea pînă unde va vrea* [ms. 45, 2.7]. În greacă sint folosite două verbe provenite de la aceeași temă : ἐγείρω, însemnînd „a face să se scoale, a trezi”, „a scula din morți”, „a ridica (o construcție)”, și ἐξέγειρω „a trezi (de tot)”. Ms. 45 traduce ἐγείρω prin *a ridica*, verb care **cumulează** sensurile cuvîntului grecesc, deși cu sensul de „a trezi”, se folosește rar (în DLR există un singur citat, din I. Budai-Deleanu); ἐξέγειρω e tradus prin *scula*, a cărui sferă semantică este mai restrînsă. Varianta din 1688 înlocuiește aici pe *scula* prin *deștepta*, și mai restrîns ca sens, deci mai exact, dar pentru a cărui circulație atlasul indică Muntenia și Oltenia (ALR I/II h 230/690, 744, 768, 776, 780, 782, 790, 792, 808, 815, 820, 825, 878, 896, 898, 900, 922, 960). Ms. 4389 traduce : *să nu răsculați și să rîdicați dragostea pînă cînd va fi voia ei*.

În capitolul 3 versetul 5 din ms. 45, ambele verbe din greacă sint traduse prin *rădica* (*de veți rădica și veți rădica dragostea*), iar varianta din 1688 înlocuiește din nou *a rădica* pentru ἐξέγειρω prin *scula*; în capitolul 8 versetul 4, ms. 45 pare să recurgă, pentru ἐξέγειρω, la o formație

ciudată, *dărădica* (înlocuită și aceasta la 1688 prin *scula*): *ce rădicași și ce dărădicași dragostea pînă unde va vrea?* Probabil sint acolo două cuvinte, *de* și *ridica*, explicație mai plauzibilă decît presupunerea unei compuneri cu *de*, ca în poezia populară, în care acel *d-* eufonic apare numai înainte de cuvinte care încep cu o vocală (*oblici/d-oblici*). Pe de altă parte, nu există o corespondență semantică între gr. ἔξ (ἐξ), care exprimă ideea de schimbare sau ideea de desăvîrșire a acțiunii, și rom. *de*.

Alți termeni

Bubuslie, formă neînregistrată în DA s. v. *bubuslie* („globuleț, boabă, bobită; s p e c. fructul (necopt) al verigariului”), traduce în ms. 45 gr. (ὀλύνθος „smochină întîrziată sau necoaptă”. După atestările din DA, cuvîntul *bubuslie* este cunoscut numai în Moldova și Bucovina. În texte literare cuvîntul apare pentru prima dată la D. Cantemir⁶. Din lipsa unui corespondent de mai largă circulație, în *Biblia lui Șerban* s-a recurs la perifrază: *Smochinul au scos cele fără vreme smochinele lui* [2.13]. În ms. 4389 se traduce prin *roadă*.

Șirág, corespunzător gr. (ὀ) ὀρμίσκος, întrebuintat în două versete din ms. 45, a fost înlocuit în ambele prin *șir*: *Rîndurile coapselor tale asemenea-s cu șirurile, lucru de mîni de meșter* [7.1, vezi și 1.9]. Amîndouă cuvintele aparțin azi limbii literare, totuși, răspunsurile din ALR SN IV h 1200 la întrebarea pentru „șir de mărgele” consemnează, dintre acestea, *șirag* pentru Moldova (punctele 386, 414, 551, 520, *sărag* 537), iar *șir* pentru alte regiuni, inclusiv Muntenia. În ms. 4389 se traduce prin *șir* [1.9].

Năsilnic, echivalent al gr. σκληρός în ms. 45, este înlocuit prin *greu* în varianta din 1688: *Pune-mă ca o pecete pre inema ta, ca o pecete pre brațul tău, căci tare e ca moartea dragostea, grea e ca iadul rîvnirea* [8.6]. În DLR se evită localizarea cuvîntului *năsilnic*, indicîndu-se pentru unele sensuri că ar fi „învechit și popular” sau „învechit și regional”. Din atestări însă, reiese că acest cuvînt a fost și este cunoscut mai mult prin Moldova și Transilvania, fapt care a determinat eliminarea lui din forma tipărită la București.

Nemetet „văl subțire cu care se acopere capul” (DLR) — pentru gr. (τὸ) θέριστρον — a fost înlocuit prin *brobodelnic*, deci unui cuvînt cu circulație numai în părțile nordice (vezi DLR) i-a fost preferat un cuvînt rar (în DA sint numai atestări din alte cărți ale *Bibliei de la București*), dar ușor de înțeles, prin tema comună cu *îmbrobodi*: *Aflatu-m-au păzitorii, cei ce încunjură cetatea, lovire-mă și mă răniră, luară-m brobodelnicul meu de la mine păzitorii zidurilor* [5.7].

Autorul traducerii păstrate în ms. 45 a redat frecvent cuvîntul grecesc cu un cuvînt românesc avînd sensul cel mai răspîdit, cel mai cunoscut al cuvîntului grecesc, nu însă și cel mai adecvat contextului, de unde decurge, în mare parte, și dificultatea de înțelegere a frazei și, în consecință, o scădere a coerenței întregului. Varianta din 1688 încearcă să remedieze acest defect, introducînd uneori cuvinte regionale sudice.

Plevilă din *Biblia de la București* înlocuiește cuvîntul *tăiere* din ms. 45 în pasajul: *Florile să iviră pre pămînt, vremea plevilii au sosit* [2.12], traducînd gr. (ῆ) τομή. În ms. 4389 se folosește de asemenea *tăiere*. Este clar că *plevilă*, în această primă atestare a cuvîntului românesc, nu înseamnă „curățatul de buruieni [...] al unui teren cultivat [...]”, sens la care este plasat în DLR s.v. *plevilă*¹, reproducîndu-se citatul după TDRG, ci „curățire de cîrcei a viței de vie”. De menționat că Tiktin glosează corect:

„Beschneiden der Reben”. Via și cultivarea ei, ca realitate a vieții din care se inspiră poezia, cit și via cu roadele ei ca simbol și metafore, sînt prezente pe tot parcursul *Cîntării cîntărilor*, din care lipsesc însă referințele la munci agricole.

Pistritură, pl. *pistrituri*, înlocuiește cuvîntul *cărare* din ms. 45, în căutarea unui echivalent pentru gr. (τὸ) στίγμα, în contextul: *Asămănări de aur face-rom ție, cu pistrituri de argint* [1.10]. Cuvîntul este lucrat în DLR în felul următor: „(Prin Transilv.; cu sens neprecizat, probabil) Cusătură, motiv (lucrat pe ii și pe fote)”, cu un citat din FOLC. TRAN-SILV. I, 195: *Poate fi nana făloasă, Podu-i țese, podu-i coase; Podu-i face pistrituri, Pe șale și pe șolduri*”. În ms. 4389 traducerea s-a făcut prin cuvîntul *împistriciune*. S-ar putea însă ca ambele cuvinte să fie adaptări ale slavonului пистрота cu care este tradus gr. στίγμα⁹, păstrînd deci sensul de „înțepătură”¹⁰.

Vom menționa, în cele ce urmează, alte cîteva cuvinte, specifice gra-iului moldovenesc, dar care au rămas neschimbate în varianta din 1688.

Mreajă, echivalent al gr. (τὸ) δίπτυον, deși contextul ar fi necesitat un cuvînt cu sensul „gratie”: *acesta stătu dennapoia părețelui nostru, privind pre firestri, plecîndu-se pren mreji* [2.9]. În ALR SN III h 741, *mreajă* este înregistrat în punctele 228, 365, 605, pe cînd în Muntenia se răspunde prin *năvod* (punctele 723, 728, 762, 791, 872, 876, 886, 928).

Năsălie, echivalent al gr. (τὸ) φορεῖον „lectică” (*năsilie* în ms. 45, *nesilie* în traducerea din 1688): *Nesilie ș-au făcut lui împăratul Solomon* [3.9]; cuvîntul este înregistrat în ALR II/I MN 86, 2711 în punctul 414, iar în Muntenia se răspunde la aceeași întrebare prin *pat* (punctele 723, 784, 928); din DLR lipsește varianta *nesilie*, precum și acest sens al cuvîntului, creat, prin analogie, în lipsa unui termen pentru noțiunea respectivă.

Stog, traducînd gr. (ὁ) θημὼν: *stog de grîu îngrădit cu crin* [7.2], este înregistrat de ALR SN I h 133 în Moldova (punctele 386, 414, 520, 531, 537, 551), pe cînd în Muntenia s-a răspuns prin *căpișă*.

Bucium, traducere a gr. (τὸ) στέλεχος „trunchi de arbore tăiat”: *să suie den pustiu ca buciumi de fum* [4.6]; după atestările din DA, este mai bine reprezentat în celelalte regiuni ale țării decît în Muntenia și Oltenia.

Este destul de greu să ne facem azi o imagine exactă asupra repartiției geografice a cuvîntelor din *Cîntarea cîntărilor* la data efectuării acestor traduceri, întrucît tradiția literară își spunea deja cuvîntul, iar sursele neinfluențate de aceasta sînt mult mai recente¹¹. A rezultat, credem, totuși, din cele de mai sus, că traducerea inițială, conservată ca fond de ms. 45, are un lexic de proveniență nordică, probabil moldovenească, asupra căruia s-au făcut modificări în cursul reviziei, în sensul substituirii acestor regionalisme prin cuvinte de circulație mai largă sau prin elemente lexicale sudice, în special munteneste. Întrucît revizia nu a operat consecvent aceste modificări, rezultatul este un amestec de graiuri. Aspectul fonetic a fost supus transformărilor mai mult decît lexicul: varianta din ms. 45 are o puternică amprentă muntenescă sub raport fonetic, dar conservă lexicul moldovenesc. Forma tipărită în 1688 încearcă să elimine moldovenismele din vocabular, în schimb, în ceea ce privește particularitățile fonetice, introduce, la fel de inconsecvent, forme moldovenești, inconsecvență pe care o remarcă încă O. Densusianu: „Este curios că sîntem la o distanță de o sută de ani de limba lui Coresi, care este mai

unitară, mai literară decît ceea ce prezintă *Biblia de la 1688*¹². Prezența masivă a particularităților fonetice moldovenești a fost explicată de I. Gheție prin intervenția diortositorilor moldoveni¹³. Numai judecînd din acest punct de vedere se pot accepta afirmațiile: „*Biblia de la București* nu trebuie considerată, în nici un caz, un text nordic, ci un text muntean, care a suferit o destul de puternică influență nordică”¹⁴; sau: „Punctul culminant al influenței moldovenești asupra limbii scrise în Muntenia îl reprezintă *Biblia de la București*”¹⁵. Lexicul însă este partea mai stabilă a unei traduceri de acest tip, în care modificările trebuiau să se supună — și, în general, s-au supus — cerinței de a fi cit mai fidele originalului, deci presupuneau o confruntare cu acesta. Nu ne permitem să tragem concluzii generale asupra *Biblicii de la București* pe baza unei singure cărți. Dar comparația lexicului din *Cîntarea cîntărilor* în ms. 45 și în forma tipărită arată destul de convingător că versiunea mai veche a traducerei nu a fost scrisă în Muntenia, ci a fost muntenizată ulterior, prin introducerea de elemente lexicale sudice, probabil în cursul pregătirii pentru tipar.

NOTE

¹ Vezi bibliografia (selectivă) la G. Gerleman, *Ruth. Das Hohelied*, Neukirchen-Vluyn, 1965, p. 85—92; E. Würthwein, *Ruth. Das Hohelied. Esther, in Die fünf Megilloth*, Tübingen, 1969, p. 35—37; *Cîntarea cîntărilor*. Studiu introductiv de Zec Dumitrescu-Busulenga. Traducere din limba ebraică, note și comentarii de Ioan Alexandru, București, 1977, p. 25—30; G. Krinetzki, *Hohelied*, Würzburg, Stuttgart, 1980, p. 7; H. Ringgren și O. Kaiser, *Das Hohelied. Klagelieder. Das Buch Esther*, Göttingen, 1981, p. 290.

² Capitolele și versetele sint indicate după *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și a celei nouă*, București, 1914.

³ În legătură cu paternitatea acestei traduceri, V. Cîndea afirmă că Biblia din 1688 „este în cea mai mare parte însăși traducerea spătarului Milescu, îndreptată numai la București” (*Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 152; pentru întreaga argumentație, vezi p. 79—153); N. A. Ursu atribuie un rol însemnat anonimului care a revizuit manuscrisul lui Milescu, într-o măsură care-l îndreptățește să fie socotit coautor al variantei păstrate în ms. 45, atribuind această revizie lui Dosoftei (*Dosoftei necunoscut*, în „Cronica”, XI, 1976, nr. 6 (523), p. 6—8; idem, *Note și variante*, în Dosoftei, *Opere*, [vol.] I. Versuri. Ediție critică de N. A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu, București, 1978, p. 504—513.)

⁴ *Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, graece et a viro doctissimo. recognita et emendata variisque lectionibus aucta et illustrata*, Francofurti ad Moenum, 1597.

⁵ Vezi, în legătură cu aceasta, explicațiile din DA s.v. *gitlej*.

⁶ *Parimiile preste an*, Iași, 1683, p. 16^r/20.

⁷ M. Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante și glosar de P. P. Panaitescu, [București], 1958, p. 324.

⁸ D. Cantemir, *Opere complete*, [vol.] IV. *Istoria ieroglică*. Text stabilit și glosar de Stela Toma. Prefață de Virgil Cîndea. Studiu introductiv, comentarii, note, bibliografie și indici de Nicolae Stoicescu, București, 1973, p. 63; *Pirulă, gugoasă, bubușlie, care dau doftorii de înghit pentru liacul*.

⁹ Cf. Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865.

¹⁰ Vezi și discuția asupra cuvîntului *pistreală* la D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, în „A nălele Academiei Române”, Seria II, tomul XXXVI. *Memoriile Secțiunii Literare*, București, 1915, p. 84.

¹¹ De exemplu *sfădi* este înlocuit prin *învrăjbi*, în traducerea gr. μάχομαι: *fiii maicii mele s-au învrăjbit întru mine*; în ALR SN I h 971 răspunsul *sfadă* pentru „ceartă” apare pe întreg teritoriul dacoromân, cu excepția Munteniei. Manuscrisul 4389 utilizează tot verbul *a se sfădi*, construit însă cu prepoziția *pentru*. Nu putem însă preciza aria lui *învrăjbi*. Ocupîndu-se de unele regionalisme din *Biblia de la București*, I. Gheție consideră, dintre toate, cuvîntul *omăt* drept sigur nemuntenesc (*Biblia de la București și procesul de unificare a limbii române literare*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, București, 1972, p. 61). Cuvîntul se utilizează de fapt și în Muntenia, dar nu cu sensul de „zăpadă”, ci de „zăpadă multă”: *e omăt de zăpadă*

= c zăpadă multă (com. din Troianu -- Hoşiori-de-Vede). La *Anonymus Caransebensiensis*. glosarea este similară : „Nivium multitudo”.

¹² O. Densusianu. *Limba română în secolul al XVII-lea*, în *Opere*, [vol.] III, Ediție critică și comentarii de Valeriu Rusu, București, 1977, p. 28.

¹³ I. Gheție, *art. cit.*, p. 63.

¹⁴ *Ibidem*, p. 61.

¹⁵ Idem, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, 1982, p. 73.

TERMES D'USAGE RÉGIONAL DANS LES PREMIÈRES TRADUCTIONS ROUMAINES DU *CANTIQUE DES CANTIQUES*

(Résumé)

En comparant le manuscrit du Vieil Testament qui a servi comme base pour la traduction imprimée à Bucarest en 1688, on constate que les mots utilisés dans le nord du pays, surtout en Moldavie, sont souvent remplacés, pendant la révision, par des mots ayant une circulation plus large ou bien, parfois, par des termes valachiques.

Decembrie 1984

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

NUMELE PROPRII ÎN SINTAGME EXPLICITE ȘI IMPLICITE

G. GRUȚĂ

0. Numele proprii sint semne de individualizare și identificare în interiorul claselor-concept ¹. Din această cauză, ele se asociază permanent cu apelativul care denumește clasa. Asocierea poate fi *explicită* sau *implicită*, fiecare variantă prezentând anumite particularități semantico-gramaticale.

1. Asocierea explicită (*poetul Ovidiu, municipiul București, strada Academiei* ², *orașul Orăștie, râul Bistrița, romanul Moromeții* etc.) reprezintă *varianta-tip*, atît sub aspect semantic-funcțional (fiind prezent apelativul-clasă, numele propriu exercită strict rolul său, subordonat, de identificare a unui individ al clasei), cît și morfologic (indiferent de funcția sintagmei în enunț, numele propriu își păstrează cazul, forma articulată sau nearticulată etc.: *rîul Bistrița — rîului Bistrița; strada Academiei — străzii Academiei; orașul Orăștie — orașului Orăștie* ³).

1.1. O subspecie a formulării explicite o constituie *varianta eliptică*, în care apelativul-clasă nu mai are o prezență concretă, dar subînțelegerea sa este obligatorie, putînd să fie oricînd inserat în enunț. Această exprimare, în care termenul generic are doar o existență latentă, poate da naștere, în limba română, unor aparente anomalii gramaticale.

a) Nerespectarea regimului cazual al prepoziției:

El stă pe Academiei.

b) Ignorarea regimului de articulare a substantivelor fără determinant în poziție postprepozițională:

A făcut baie în Dimbovița (vs. *în cadă*).

Vorbim despre Moromeții (vs. *despre copii*).

c) Nearticularea substantivului-subiect în situații în care norma reclamă acest lucru ⁴:

Pitești este capitala județului Argeș (vs. *Orașul este mai curat decît înainte*).

d) Acorduri nongramaticale oscilante:

Risipitorii este mai bun/bună (*romanul — cartea*).

2. Asocierea implicită se caracterizează prin faptul că apelativul-clasă are o existență încorporată, ca prim sem în conținutul informațional al numelui propriu, de aceea el nu mai poate fi inserat în enunț:

Piteștiul este astăzi mult mai frumos. (**Orașul Piteștiul este astăzi mult mai frumos.*)

Morfologic, în limba română, *varianta implicită* se caracterizează prin flexiune proprie (în *varianta explicită*, după cum s-a văzut, numele propriu are formă fixă). Această flexiune se realizează prin articol, care nu mai funcționează aici ca morfem al determinării (orice nume propriu indică un obiect determinat, cunoscut ⁵), ci exclusiv ca morfem cazual.

Am putea spune că articolul are, în situația aceasta, și o valoare distinctivă, între explicit și implicit:

(*municipiul*) București⁶ — Bucureștiul;

(*municipiului*) București — Bucureștiului.

Această funcție distinctivă se limitează însă la numele proprii care în varianta-tip sînt nearticulate: *municipiul Brașov*, *revista Convorbiri literare*, *echipa Rapid* etc. Ea nu mai apare la numele proprii care în varianta-tip sînt deja articulate: *municipiul Craiova*, *echipa Steaua*, *romanul Moromeții* etc. Opoziția articulat/nearticulat nu funcționează nici la acele nume proprii care nu admit o realizare concretă a articolului la anumite cazuri (*Ion*, *Pavel*, *Carmen*, *Zoe* — la cazurile N și Ac) sau la toate cazurile (*Chile*, *Torino* etc.).

3. După acest criteriu, am putea împărți numele proprii în patru subclase.

3.1. Subclasa A. Nume proprii la care opoziția formală nearticulat/articulat poate marca opoziția semantico-gramaticală explicit/implicit, la toate cazurile:

(*riul*) Mureș — Mureșul;

(*riului*) Mureș — Mureșului;

(*revista*) Convorbiri literare — Convorbirile literare;

(*revistei*) Convorbiri literare — Convorbirilor literare.

Notă. Independența semantico-funcțională, față de apelativul-clasă, pe care o conferă articolul unui nume propriu din subclasa A, se vede și în ipostaza de iradiant a numelui. În enunțul:

Convorbiri literare este acum mai interesantă

avem a face cu o exprimare explicită, în varianta eliptică. Din această cauză, numele-subiect (*Convorbiri literare*) depinde încă de apelativul-clasă (*revista*), care își impune categoriile sale verbului și adjectivului cu care numele propriu intră în relație de acord (*este, interesantă*). Varianta implicită nu mai admite această tutelare semantico-gramaticală din partea termenului generic:

Convorbirile literare par mai consistente acum.

Constatarea se verifică și la alte nume proprii:⁷

Orăștie este mai frumos („orașul”) vs. **Orăștia este mai frumoasă.**

Rapid a fost învinsă („echipa”) vs. **Rapidul a fost învins.**

3.2. Subclasa B. Nume proprii la care opoziția formală nearticulat/articulat poate marca dihotomia explicit/implicit doar la cazurile G și D:

(*poetului*) Ovidiu — lui Ovidiu;

(*doctorului*) Ionescu — lui Ionescu.

Omonimia explicit/implicit de la NAc. se datorează faptului că, la aceste cazuri, articolul subclasei B se realizează prin alomorf zero⁸. Întrucît această interpretare se deosebește radical de interpretările curente⁹, considerăm necesare cîteva explicații suplimentare. Într-un enunț ca:

Ovidiu și-a trăit ultimii ani în exil

numele propriu are o structură morfematică binară: *Ovidiu* + $\emptyset$, în care ultimul este un morfem causal. În această calitate, $\emptyset$ (zero) poate participa la următoarele opoziții:

— $\emptyset$ -lui (*Ovidiu* — lui *Ovidiu*);

— $\emptyset$ -l/-le (*Ovidiu* — *celebrul Ovidiu* — *marele Ovidiu*).

Prima opoziție este una morfemică propriu-zisă, între morfemul de NAc. ($\emptyset$) și morfemul de GD (*lui*). A doua este o opoziție alomorfică, între trei variante fonetico-sintactice ale aceluiași morfem: toate trei

marchează același caz (N.Ac.), la același nume propriu (*Ovidiu*; adjectivul nu are caz decît formal, prin acord). Alomorful *Ø* apare în anumite condiții sintactice (inexistența determinanților adjectivali), *-le* și *-l* în altele (prezența determinanților adjectivali, în topica B — A). Alomorfele *-le* și *-l* se opun între ele ca variante fonetice, deoarece apariția unuia sau a celuilalt este determinată de contextul fonetic.

Intrînd în această rețea de opoziții cu morfeme și alomorfe recunoscute ca articole, varianta zero (*-Ø*) are, credem, dreptul la același statut. Ar mai rămîne doar de explicat de ce tocmai la subclasa B apare alomorful zero (*-Ø*) al articolului de N.Ac., dar acest obiectiv nu și l-am propus, deocamdată, cercetarea de față. Considerăm însă că admiterea unui alomorf zero al articolului, cu valoare cazuală, pe lângă recunoașterea unei realități obiective, ar reprezenta o soluție cu efecte avantajoase și din alte motive :

a) Ar asigura o interpretare consecventă a structurii morfemice (radical + articol) la toate numele proprii declinabile, pe parcursul întregii paradigme.

b) Ar rezolva o contradicție existentă în interpretările actuale. Deocamdată, la numele proprii de tipul B, se admite o manifestare sintagmatică a articolului definit de N.Ac. (în grupări ca *celebrul Ovidiu*, *marele Ovidiu*, articolul este considerat ca fiind al numelui¹⁰), dar i se contestă, paradoxal, o existență paradigmatică.

c) Ar explica compatibilitatea dintre numele proprii de tipul B și cuvintele care condiționează sintactic articularea substantivelor cu care se asociază (însuși *directorul* — însuși *OvidiuØ*; *omul cel bun* — *ȘtefanØ* *cel Bun*).

3.3. Subclasa C. Nume proprii la care opoziția formală explicit/implicit este neutralizată parțial de prezența articolului la ambele variante. Pentru varianta explicită, cu formă fixă, articolul are un rol pur formativ, constitutiv. La varianta implicită, el este un element de flexiune, participînd la opozițiile cazuale. Din această cauză, omonimia explicit/implicit se menține, și la această subclasă, doar la N.Ac.:

(*municipiul*) *Craiova* — *Craiova*;

(*municipiului*) *Craiova* — *Craiovei*.

3.4. Subclasa D. Nume proprii, mai ales de origine străină, care manifestă o incompatibilitate formală cu articolul românesc, sînt *private* de un element de flexiune cazuală, de aceea nu pot să apară decît în varianta explicită :

statul Chile; *statului Chile*;

republica San Marino; *republicii San Marino*.

Notă. La cazurile N.Ac., apelativul-clasă poate alterna existența reală cu una latentă, subînțeleasă (variante eliptică) :

Statul Chile este în America de Sud.

Chile este în America de Sud.

La GD exprimarea concretă a termenului generic este absolut obligatorie :

Statului Chile i s-a acordat un împrumut.

4. În afara numelor proprii din subclasa D, care cunosc exclusiv varianta explicită, româna mai reclamă apariția obligatorie a acestei variante în următoarele situații :

4.1. Cînd apelativul-clasă, în formularea-tip, se asociază cu un genitiv: *Cetatea Neamîului, Rîul Doamnei, Peștera Urșilor, Bulevardul Republicii, Codrii Cosminului* etc.

Observații. a) În aceste situații, apelativul-clasă face parte din numele propriu (se scrie și el cu majusculă ¹¹).

b) Nu toate numele proprii cu genitiv intră în categoria discutată aici. În *Cîmpia Turzii*, de exemplu, *Cîmpia* nu mai reprezintă apelativul-clasă, deoarece numele propriu nu mai indică o anumită cîmpie, ci un oraș. Acest transfer de clasă se poate constata la multe toponime. *Dealul Morii* poate indica, de pildă, în faza inițială, un anumit deal. Cînd pe dealul respectiv apare o așezare umană, numele se menține, dar *deal* nu mai reprezintă apelativul-clasă, iar numele propriu iese din categoria explicitelor obligatorii.

c) Pentru formulări ca *El stă pe Republicii*, vezi observațiile de sub 1.1.

4.2. Cînd apelativul-clasă se asociază cu un adjectiv: *Marea Neagră, Lacul Roșu, Satul Lung* etc. Observațiile de la 4.1. (a și b) sînt valabile și aici. Cazuri cum sînt cele indicate la 4.1. (c) nu se întîlnesc la categoria discutată sub 4.2. Elidarea termenului generic nu este posibilă decît cu prețul substantivării adjectivului, dar atunci noul nume propriu nu mai reprezintă o variantă eliptică a formulei explicite, ci o exprimare implicită: *Muntele Retezat* (explicit) > *Retezatul* (implicit). În *Munții Retezat* avem deja o altă formă, tot explicită, dar refăcută după substantivarea adjectivului, dovadă fiind inexistența acordului la cel de al doilea constituent, fostul adjectiv.

4.3. Cînd termenul generic este asociat cu un grup prepozițional: *Gara de Nord, Strada cu Plopi, Ministerul de Externe* etc.

4.4. Cînd termenul generic este asociat cu un numeral: *Liceul nr. 3, Farmacia nr. 6* etc. Toate observațiile făcute la 4.1., privind includerea apelativului-clasă în numele propriu, posibilitatea variantelor eliptice etc., sînt valabile și la 4.3. și 4.4.

5. Lăsînd la o parte numele proprii din subclasa D și cazurile discutate la punctul 4, putem afirma că marea majoritate a numelor proprii se utilizează, în limba română, în ambele variante (explicită — implicită). Opțiunea pentru una sau alta din cele două forme depinde de anumiți factori lingvistici și extralingvistici.

Formularea explicită este mai greoaie, mai neeconomicoasă, dar este strict necesară uneori pentru a rezolva ambiguitățile create de omonimie. Avem în vedere mai ales cazuri ca acelea în care un nume propriu poate identifica în interiorul mai multor clase-concept, generînd astfel serii omonimice destul de bogate ¹². De exemplu, un nume ca *Brașov* poate denumi elemente individuale aparținînd următoarelor clase: *municipiu, județ, hotel, restaurant, stradă, navă maritimă* etc., de aceea, pentru clarificarea mesajului, se apelează uneori la termenul generic: *municipiul Brașov, județul Brașov, hotelul Brașov* etc.

În alte situații, emițătorul recurge la varianta explicită ca formulă de introducere, de prezentare, atunci cînd nu are garanția că destinatarul mesajului cunoaște informația implicită a numelui propriu (ex. *actrița Ingrid Bergman*). În asemenea situații, exprimarea explicită poate avea formulări extinse, prin adăugarea unor determinări restrictive pe lîngă apelativul-clasă: *actrița americană Ingrid Bergman* sau *actrița americană de origine suedeză Ingrid Bergman*. Aceste determinări restrictive ale ter-

menului generic, care facilitează identificarea referentului ¹³, sint necesare numai la prima apariție în text a numelui propriu. La celelalte apariții, aceste informații, împreună cu aceea a apelativului-clasă, sint încorporate ca s e m e în conținutul informațional al variantei implicite :

(1) *Actrița americană de origine suedeză Ingrid Bergman a decedat anul trecut.*

(2) *Curios e faptul că Ingrid Bergman a murit exact în ziua în care împlinea 67 de ani.*

Numele propriu *Ingrid Bergman*, din enunțul (2), varianta implicită, încorporează în conținutul său următoarele informații, menționate în varianta explicită (1) : „actriță” + „americană” + „de origine suedeză”. Lanțul atributelor restrictive care determină termenul generic putea fi și mai amplu (cu apozitii, subordonate atributive etc.). Indiferent însă de lungimea acestui lanț, informația principală, a clasei, este prima, și ca ordine, și ca importantă, și de aceea este întotdeauna suficientă pentru o decodare sumară. Din această cauză, cînd vorbim de varianta explicită, nu avem în vedere, de obicei, formulările extinse.

6. Posibilitatea de „a introduce” un nume propriu necunoscut sau mai puțin cunoscut, prin exprimarea explicită, facilitează circulația internațională a numelor proprii. Într-un enunț românesc, de pildă, poate să apară un nume propriu oricît de exotic, deoarece prezența apelativului-lasă (cu eventuale atribute restrictive) este suficientă pentru ca acel nume propriu să-și exercite funcția sa de identificare, fără a necesita, la rîndul său, să fie „tradus” :

Localitatea mozambicană Mbuga a fost invadată de stoluri de țîntări uriași.

Se poate afirma, prin urmare, că orice nume propriu este un (virtual) termen internațional. Doar etimologic el aparține unei singure limbi. Factorul etimologic este important însă numai în selecția pentru denominare, nu și în selecția pentru comunicare. De exemplu, este foarte puțin probabil ca un mexican să dea fiului său numele *Sorin* (care este specific românesc), dar nu este exclus ca în vorbirea aceluiași mexican să apară, și încă destul de des, numele românesc menționat. De altfel, trebuie să precizăm că, chiar și pentru denominarea strictă, caracterul internațional al unor nume proprii este evident (prenume, nume de hoteluri, străzi, nave cosmice, maritime etc.).

7. Fiecare comunitate lingvistică dispune de un fond onomastic, mai mult sau mai puțin specific. Acesta este compus din *nume proprii virtuale*, disponibile pentru necesitățile denominative individuale. Ele devin *nume proprii reale*, *propriu-zise*, numai atunci cînd, prin denominare, se asociază cu un anumit individ, cu care intră în raport de evocare reciprocă.

Un dicționar al numelor proprii nu are în vedere lista numelor virtuale, ci a celor reale, de aceea un nume ca *Iorga* nu se glosează ca „nume românesc de familie”, ci, adăugînd și prenumele, „savant român de faimă mondială” etc. Într-o *listă onomastică*, *Iorga* poate fi glosat o singură dată, într-un *dicționar* el se repetă la toți cei care au purtat sau poartă acest nume. Funcția de identificare nu este compromisă de o asemenea omonimie, deoarece de fiecare dată este glosat altfel în dicțio-

nar (*Nicolae Iorga* — „savant român” etc.; *Nicolae Iorga* — „voleibalist român, component al clubului X” etc.), iar în enunț se pot introduce aceste informații prin varianta explicită (*Voleibalistul român Nicolae Iorga* ...) și pot fi reluate apoi prin varianta implicită

Acest lucru este posibil, deoarece, spre deosebire de numele comune, cele proprii au aceeași valoare semantică și în dicționar, și în enunț, sensul lor fiind *exclusiv contextual*¹⁴. Numele comun apare în dicționar ca numele unui concept-clasă. În enunț, deci în vorbire, se produce osmoza concept-reprezentare, prin care se ajunge la planul de referință, la *referent*¹⁵. Numele propriu, fiind semn de identificare în interiorul unei clase, deci numele unui „individ”, negeneralizînd, are sens referențial concret, același, atît în dicționar, cît și în enunț. Cei care susțin că și numele propriu, ca orice semn lingvistic, generalizează¹⁶, au în vedere ipostaza virtuală a numelui propriu, cea din listele de disponibilități (*Iorga* — „nume românesc de familie”).

Observație. Liste onomastice, cu nume proprii virtuale, se pot întocmi mai ușor. Dicționare complete de nume proprii nu se pot alcătui, deoarece ar trebui să aibă miliarde de articole¹⁷. Din această cauză, toate dicționarele de nume proprii sînt sever selective. Nû se face, de exemplu, dicționar de persoane, ci de personalități. Acest lucru nu împiedică asupra circulației potențial egale a tuturor numelor proprii, apelîndu-se, la nevoie, la instrumentul foarte eficient al formulării explicite.

8. În actul de denominare se poate face abstracție de listele onomastice existente, inventîndu-se un nume propriu nou. Acesta poate să aibă un *caracter arbitrar* chiar din momentul creării lui. Un părinte, de exemplu, poate, teoretic cel puțin, să dea copilului său un nume făcut de el, prin imbinări mai mult sau mai puțin întîmplătoare de sunete. O formație de muzică ușoară, un club sportiv, o carte, un film etc. pot purta, de asemenea, cele mai bizare nume. La numele comune, cum se știe, caracterul arbitrar se dobîndește de obicei pe parcurs¹⁸, iar unele își păstrează tot timpul caracterul motivat, analizabil.

Caracterul arbitrar se mai poate manifesta și în alt fel, cu totul inadmisibil la numele comune: individul poate interveni pentru a modifica, din proprie inițiativă, fără asentimentul comunității lingvistice, structura unui semn lingvistic nume propriu (*Ion Theodorescu* > *Tudor Arghezi*; *Cassius Clay* > *Mohamed Aly* etc.).

La numele comune, structura semnului lingvistic este decisă în timp, de istoria limbii; acestea se încadrează în cod cu un anumit statut semantico-fonologic, care pentru individ și pentru colectivitate este un dat, are caracter obiectiv, obligatoriu.

Caracterul concret-individual al numelor proprii, faptul că nu generalizează, nu abstractizează le creează acestora avantajul mobilității, dar și dezavantajul perisabilității. Majoritatea numelor proprii supraviețuiesc pentru foarte scurtă vreme individului pe care îl identifică. Substantivele comune, în schimb, au trîinicia și stabilitatea conceptelor, a noțiunilor abstracte.

¹ Ideea, formulată mai mult sau mai puțin explicit, este prezentă la majoritatea lingviștilor români și străini care s-au ocupat de aspectele teoretice ale numelui propriu. Vezi, între alții, O. Jespersen, *Philosophy of Grammar*, London, 1924, p. 64–71; Viggo Brøndal, *Les parties du discours*, ed. II, Copenhaga, 1948, p. 62–63; Sir Alan Gardiner, *The Theory of Proper Names. A Controversial Essay*, 2-nd ed., Oxford, 1954, p. 73; Y. Kuryłovicz, *La position linguistique du nom propre*, în „Onomastica”, Wrocław, 1956, nr. 2, p. 1–14; B. Trnka, *A Theory of Proper Names*, în CL, III, 1958, Supliment, p. 519–522; O. S. Akhmanova, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*, în CL, III, 1958, Supliment, p. 13–18; Pavel Trost, *Zur Theorie des Eigennames*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 867–869; H. S. Sorensen, *The Meaning of Proper Names*, Copenhaga, 1963, p. 39; Stephen Ullman, *La semantica*, Bologna, 1966, p. 120–121; Sabina Teiuș, *Despre conceptul de nume propriu și sfera onomasticii*, în RL, XVI, 1967, nr. 6, p. 513–516; Clarence Sloat, *Proper Nouns in English*, în „Language”, vol. 45, nr. 1, 1969, p. 26–30; Al. Graur, *Nume de locuri*, București, 1972, p. 5–7; Ion Roșianu, *Despre numele proprii și conținutul lor*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 295–307; E. Câmpceanu, *Substantivul. Studiu stilistic*, București, 1975, p. 99–104; Domnița Ichim-Tomescu, *Sens și context la numele proprii*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 3, p. 241.

² Când se asociază unui genitiv, apelativul-clasă face parte din numele propriu și se scrie cu majusculă (vezi DOOM, București, 1982, p. XXX). Pentru a nu anticipa anumite considerații gramatical-ortografice și pentru a păstra uniformitatea variantei-tip, îl scriem, deocamdată, cu inițială minusculă.

³ Fac excepție asocierile termen generic + adjectiv, în care, prin acord, adjectivul feminin își schimbă forma la GD (*Marea Neagră – Mării Negre*).

⁴ Vezi Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 307; idem, *Nume de locuri*, București, 1972, p. 160–161.

⁵ Vezi Domnița Ichim-Tomescu, *Observații cu privire la articularea numelor proprii în limba română*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 1, p. 4; vezi și Valeria Guțu-Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română, în Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 365–369; idem, *Articolul și categoria determinării în limba română, în Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 235; Ion Roșianu, *Din gramatica numelui propriu*, în SO, III, Cluj-Napoca, 1982, p. 327; Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, 1982, p. 113.

⁶ Notăm apelativul-clasă în paranteză, deoarece, după cum am arătat (vezi *supra*, 1.1.), el poate avea, uneori, doar o existență latentă, subînțeleasă.

⁷ Vezi G. Gruilă, *Acordul în limba română*, București, 1981, p. 67–69 și 131–135.

⁸ Pentru realizarea articolului ca alomorf zero (ø) în limba engleză, vezi Clarence Sloat, *art. cit.*, p. 26–30.

⁹ Prin „alomorf zero” nu înțelegem „nearticulat”, ci o variantă negativă de realizare a articolului definit. Pentru o altă interpretare a termenului de „articol zero”, vezi Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945 și Ion Coja, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, București, 1983, p. 233.

¹⁰ Vezi GLR, ed. a II-a, vol. II, București, 1963, p. 96 („Adjectivul primește articol numai cind este așezat înaintea substantivului pe care îl determină; articolul aparține însă substantivului —s.n. G.G.).

¹¹ Vezi DOOM, București, 1982, p. XXX.

¹² Pentru specificul „omonimiei onomastice”, vezi Domnița Ichim-Tomescu, *Sens și context la numele proprii*, p. 241–242.

¹³ În legătură cu referențialul numelor proprii, vezi V. Vascenco, *Sens referențial, sens denotativ și sens conotativ. Cu privire la numele proprii*, în SO, 1976, p. 66–81; vezi și Viorica Florea, *Contribuții la problema înțelesului numelor proprii*, în LR, XXIII, 1974, nr. 5, p. 403–408.

¹⁴ Vezi Domnița Ichim-Tomescu, *Sens și context la numele proprii*, p. 239–246.

¹⁵ Vezi *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 192–193.

¹⁶ Vezi, de exemplu, Viorel Păltineanu, *Numele propriu — semn lingvistic*, în StUBB, 1971, fasc. 1, p. 95–99.

¹⁷ În legătură cu dificultatea întocmirii unor dicționare onomastice, din cauza sensului exclusiv contextual al numelor proprii, vezi Domnița Ichim-Tomescu, *Sens și context la numele proprii*, p. 242–243.

¹⁸ Vezi *Tratat de lingvistică generală*, p. 193.

PROPER NOUNS IN EXPLICIT AND IMPLICIT SYNTAGMS

(Abstract)

The author starts from the assumption that proper nouns are individualizing and identifying marks within the classes — concepts. Therefore, the proper noun is always associated with the common noun that denominates the class. This association can be explicit (*orașul București*) or implicit (*Bucureștiul*). In the latter, the common noun is incorporated as the most important semantic feature of the proper noun. The article represents an investigation of the role of the definite article in Romanian as a mark of the implicit variant. It also gives some classifications of the Romanian proper nouns from this point of view.

Aprilie 1984

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie, str. Horea, 31*

METAFORA ARGOTICĂ

MIORIȚA BACIU

1. În cadrul limbii, ca realitate lingvistică și socială, limbajul argotic este conturat cu maximum de individualitate. Cercetarea sa implică o muncă de tip analitic în fixarea locului său în limbă, fapt care pretinde studiul funcționării specifice a elementelor de argou în dinamica procesului de limbaj concret. Descrierea structurală, sincronică, a limbajului argotic se cere însoțită de o relaționare contrastivă permanentă cu sistemul limbii și îmbinată cu perspectiva diacronică. Se impune, pe această linie, surprinderea raporturilor strinse ale limbajului argotic, prin semantică, cu sociologia și psihologia¹, pentru a-i desprinde trăsăturile particulare.

1.1. În manifestările sale cotidiene, argoul devine o exuberanță a limbajului, jocul imaginației vorbitorilor. În condițiile actuale, limbajul argotic își selectează termenii din limbajul științific, artistic, din cel curent sau din jargon, termeni pe care îi denaturează subtil prin utilizarea în circumstanțele cele mai disparate, integrați într-un context pretențios și prețios, propriu reclamei.

Semnul nou sau noul sens înseamnă pierderea termenului sau diminuarea frecvenței termenului argotic utilizat anterior, prin ștergerea expresivității sau înlăturarea din uz. Vorbitorii operează atît asupra semnificativului (prin derivare, abreviere, contaminare etc.), cit și asupra semnificatului, prin valorile semantice particulare atribuite termenilor argotici, proprii diferitelor grupuri sociale. Ideea forței de variație, în egală măsură, a formei și sensului cuvîntului argotic a devenit pentru lingviști un loc comun. Alături de termenii argotici care șochează prin forma insolită, schimbarea de sens este fenomenul frecvent care domină toate celelalte procedee și garantează funcția expresivă a argoului, originalitatea sa. Se afirmă, de altfel, că, în general, structura cuvîntului nu afectează autonomia sa semantică, cuvîntul exprimînd un anume sens în funcție de prezența unui context bine determinat (Lévi-Strauss, 1978, p. 119)².

Bogăția remarcabilă a limbajului argotic românesc se ilustrează pregnant în semantica lexicală. Aspecte de ordin semantic, cum sînt pierderea expresivității unor termeni, a legăturii etimologice, concurența unor sinonime mai plastice, pletora semantică, polisemia etc. constituie cauze ale accelerării fenomenului argotic românesc. Utilizînd sensul nou creat, vorbitorul de argou face abstracție de cele anterioare și reține sensul acordat de moment. Faptele confirmă că, în limbajul argotic, prin valoarea sa intrinsecă, afectivitatea este atît de importantă în semnificația cuvîntului argotic, încît se ajunge chiar la anularea semnificației obiective a termenului.

Aspectele legate de sens definesc adesea apartenența cuvintului la stilul argotic și îi fixează aria socială, caracteristica diacronică, prezența nuanțelor afective, ca și caracterul figurat al sensului. Termenii și expresiile argotice expresive se bazează pe metaforă și conțin, suprapuse indicii de apartenență la registrul argotic, trăsături de motivare expresivă (Graur (sub red.), 1971, p. 381). Transferul de semnificație cunoaște, prin metafora argotică, modalități variate de manifestare, fenomen care presupune o proiectare din sfera lingvistică în planul realității.

2. Metafora reprezintă unul din procedeele semantice principale de îmbogățire a argoului ca limbaj esențial emotiv, caracterizat printr-o impresionantă forță creatoare³. Integrată în categoria imaginilor implicite, metafora este provocată de trecerea sensului cuvintului într-o nouă calitate, de unde puternica impresie estetică pe care o produce⁴.

2.1. Impunându-se în argou prin bogăție și varietate surprinzătoare, metafora prezintă un caracter de sistem, supunându-se legilor de derivare sinonimică. Dacă, în cazul cuvintelor din stilul conversației curente, sensul contextual se confundă cu cel de bază, acestea se depărtează mult în cazul metaforei argotice. Cuvinte utilizate ca invariante în toate situațiile limbii, prin sensurile lor de bază, în argou devin variante, prin fenomenul sinonimiei metaforice. Este cazul metaforelor sinonime argotice: *bestie, bibelou, biblică, boboc, bijuterie, bomboană, contesă, prințesă, trufanda, vioară* — toate meliorative pentru „femeie”; *balenă, transatlantic, vagon* „femeie corpulentă”; *baragladină, bibi, boarfă, boarfă de lux, borfinetă, halotcă, japiță, matracucă, ursoaică* „femeie ușuratică”; sau peiorativele argotice: *cață, cornuță, gloabă, hanțușcă, putoare, vacă, vacă cu lapte, viespe, viperă vită* pentru „femeie rea” sau „delăsătoare”; pentru „a lovi”, „a bate” — *a(-l) atinge (la bilă), a băga upercutu’, a boți, a buciuma, a cirpi, a(-l) face borșos (la cap), a(-l) face sau a(-l) umple de borș, a face biftec, a(-i) face boiangerie (la zitecă), a-i face mustață (la bombonieră), a freca (bomboniera), a tăbăci, a toca (păpița), a trimite la dentist, a umfla*; pentru „lovitură” — *capac; coptul pînii* („lovitură la palmă cu linia”), *jap-jap(uri), upercut*. În grupa verbelor *dicendi*, se întâlnește în limbajul argotic verbe foarte depărtate, prin sensul contextual, de sensul de bază: *a cînta, a ciripi, a lătra, a vrăji* pentru „a vorbi” și expresiile: *a(-l) apuca limbarița, a desface fermoarul, a scuipa fasolea* „a divulga”.

Părțile corpului uman constituie în argou sursa unor metafore inedite, cum sînt, pentru „corp”: *hoit*; pentru „cap”: *biblioteca, bilă, bobină, borcean, bostan, cartofă, cutiușă, devlă, diblă, doicleac, doră, gulie, lămîie, mansardă, măr, oală, pară, ridiche, schepsis, silcă, Sorbona, tabac, tabacheră, tărtăcuță, tigră, tomată, ulică, vasilcă*; pentru „ochi”: *becuri, bile, burghie, felinare* și expresiile privind ochiul: *a băga felinaru’, a lua în vizor* „a privi atent”; pentru „gură”: *mestecătoare, trîmbiță, virgulă, zitecă, zotecă*. Exemple numeroase întăresc ideea că metafora argotică devine un model, cu deschidere spre alte metafore argotice derivate, pornind de la aceeași bază semantică, esențial fiind apelul la paradigma semantică a termenului marcat printr-o conotație: *clape, telefoane* „urechi”; *bombonieră, păpiță, trompă* „nas”; *bidon, bufet* „stomac”; *balalaică, zarzavat* „toate celelalte”, „rest”.

Evocînd o imagine concretă printr-o altă imagine concretă, metafora argotică evidențiază o proprietate a obiectului, nu totdeauna esențială, dînd un sens inedit cuvintelor din limba comună (cum s-a văzut mai sus): *ciripitor* „denunțator”, *broască* „poșetă”, *plisc* „gură”, *spital* „palton”, *a turna* „a denunța” etc. Observația poate evidenția exemple ale întregii

serii metaforice sinonimice : *a culca*, *a curăți*, *a da buzunar la beregată*, *a(-i) face ceremonia*, *a(-l) face o înmormintare*, *a lăsa pe jos*, *a lua cu fărașu' în rate*, *a(-i) lua măsura pentru un pardesiu de gips*, *a(-i) plimba șuriu' pe dinăuntru*, *a pupa rece*, *a scăpa degetele în gîtul cuiva*, *a(-l) șterge din cartea de imobil* — „a omori” ; *a (i) se termina petrolul în lampă* „a muri” ; *pardesiul mierlitului „siciu”* ; *albișori*, *biștari*, *denghi*, *dolari*, *fiș-fiș*, *fonduri*, *franci*, *gloanțe*, *gozor*, *lovele*, *loz*, *mardei*, *material* — „bani” , cu individualizările : *albă*, *albeț*, *bancă*, *basma*, *batistă*, *bătrînă*, *bucată*, *centă*, *centenar*, *slută*, *undără* — „o sută de lei” ; *albastră*, *albăstrioară*, *babacă*, *cearșaf* — „o mie de lei” ; *șervet*, *țarancă*, *țărăneută*, *verzioară* „cinci sute de lei” ; *motănaș* „zece lei” ; *cocoșel*, *piesă*, *pisică*, *pisoai* — „cinci lei” ; *babiloneancă* — „cinci mii de lei”.

Metafora argotică implică nu doar un simplu transfer de sens, ci o metamorfozare semantică profundă, o modificare a unor trăsături semantice ale cuvîntului, fenomen care atrage eliminarea semnificantului și o „redimensionare” a semnificatului. Numită uneori „scandal semic” și „anomalie semantică”, metafora transformă intersecția semică a doi termeni cu trăsături comune în identitate a lor (Tușescu, 1974 a, p. 67 ; 1974 b, p. 92). În limbajul argotic, metafora este realizată în momentul în care receptorul enunțului înțelege și decodează termenul conotat, de exemplu : descoperirea transferului trăsăturii semice „animal”, proprie sememelor *berbec*, *berbecuț*, *hou*, *bovin*, *dobitoc*, *măgar*, *porc*, *taur*, *tigru*, *trăpaș*, *vită* (*încălțată*), *vițel*, *vițeluș*, asupra sensului „bărbat”, care implică trăsătura semică „uman” ; la fel, *bot*, *rît*, pentru a desemna în argou sensul „gură”. Ca termen de șoc, străin contextului, metafora argotică reprezintă o imagine ce presupune o bogată fantezie, precum și intenții de parodiere, aluzie, ironie.

2.2. Metafora argotică accelerează procesul de innoire continuă a limbajului, sub influența unor factori sociali și a necesităților psihologice variate ale vorbitorilor. Funcția expresivă și estetică a metaforei argotice decurge semantic din conținutul afectiv al termenilor. Într-o măsură definitorie, metafora este cea care dă argoului tenta de limbaj energie, pitoresc, penetrant și incisiv.

Ca figură de limbaj, metafora aparține „categoriilor expresive” (Bally, 1921, p. 186), fiind în aceeași măsură un procedeu savant și popular și coborînd sub această formă în argou, unde urmărește pitorescul și efectele tari (Marouzeau, 1963, p. 107—108). Se consideră, de altfel, că domeniile în care metafora se manifestă cu exuberanță sînt stilul poetic și argoul (Nyrop, 1913, p. 236). Utilizată atît în limba literară cit și în limba vorbită, metafora argotică devine, în anumite circumstanțe, apanajul limbajului elevat și al limbajului trivial, în egală măsură. Registrul său de manifestare este larg în argou, constituind, prin marea sa putere de evocare, mijlocul cel mai frecvent de îmbogățire a vocabularului argotic.

Privită din perspectiva stilisticii expresivității, în raport cu alegerea faptelor de limbă, metafora argotică se manifestă ca o realitate pregnantă în limba vorbită, fiind adoptată de masa vorbitorilor de argou în măsura în care impresionează și convinge, indiferent cine e autorul ei ⁵. Utilizarea repetată înseamnă, în cele din urmă, necondiționat, pierderea expresivității inițiale a celei mai pitorești metafore argotice, deci uzarea, banalizarea acesteia.

2.2.1. Ideea că expresivitatea metaforei argotice rezidă din folosirea cuvîntului metaforic în locul celui obișnuit e susținută și de împrumutul

din limbajul sportului și al tehnicii, care furnizează argoului o serie de termeni și expresii : *a fi în pană*, *a avea pană la motor* „a fi în dificultate”; *a face (sau a fi făcut) knock-out* „a distruge (a fi distrus)” ; *a da în bară* „a greși” ; *a fi în ofsaid*, „a fi prins pe picior greșit” ; *a băga în marșarier* „a se întoarce”.

2.2.2. La valoarea afectivă propriu-zisă, proprie metaforei argotice, se adaugă efectele naturale, create când impresiile decurg direct din semnificația termenului, și fenomenul numit „efecte prin evocare” ⁶, propriu termenilor care, prin ei înșiși, suscită reacții și sentimente ce sugerează o anumită formă de viață și de activitate, o anumită ambianță. Prin metaforă, cuvintele proprii limbii comune primesc o accepție specială, devenind termeni argotici : *berbec* „negustor” ; *ciripitor* și *turnător* „denunțator” ; *fir* „telefon” ; *pînză* „film” (*te fuc o pînză* „te invit la cinematograful”).

În ciuda evoluției sale rapide, limbajul argotic păstrează, uneori, un anume fond vechi, în interiorul căruia eflorescența de sensuri a unor termeni cunoaște semnificații diametral opuse. Este cazul termenului *bombă*, care în argou are atât sensul de „senzație”, „știre importantă”, cit și cel de „circumstanță ordinară”. La fel, metafora argotică *cui* semnifică „o atracție”, „ceva care atrage privirile” și, în același timp, „un lucru lipsit de valoare”, în formula de dezaprobare, frecvent utilizată în argoul studenților : *zise el (ea) și mai cumpără de doi lei cuie* sau *zise el (ea) și mai înghiți o mîndă de cuie*, cu varianta mai înghiți o gură de fîn ; *zarzavat* semnifică „rest, toate celelalte”, dar și „flori de cîmp, nepretențioase”.

2.3. Limbajul argotic prezintă unele particularități pregnante, cu rolul de indici de recunoaștere a elementelor proprii : concretizarea abstractului, fenomen însoțit uneori de procedeul invers ; ironia ; degradarea valorilor (întelektuale, afective, morale, sociale) (Guiraud, 1973, p. 42) ; transformarea unor substantive proprii în substantive comune.

2.3.1. Majoritatea specialiștilor în argou ⁷ subliniază tendința constantă a vorbitorului de argou de a vedea totul sub formă concretă, materializînd ce este abstract și degradînd ce este animat și material, prin numeroși termeni peiorativi. Datorită metaforei, calitățile sînt puse în evidență prin imagine concretă, plastică, palpabilă, pitorească : „spargerea” este *gaură*, o „casă de copii” este *paradis* și *speluncă*, cu „elevi” *solarieni* de diferite vîrste, delimitați în *hibani*, *fluturi* și *generali* ; unii execută acțiunea *spălatul de dinți* „făcutul ghetelor șefilor” ; „ascultarea la examen” devine *abator* : „elevul nepregătit” este *clei*, *tufă de Veneția*, *beton armat*, de aceea *mișcă din urechi* sau *unge osia* („mituiește”) colegilor *care au la bază* „sînt pregătiți” ; „elevul lingșitor” e *periuță*, cel „zăpăcit” are o *scamă pe creier* sau are *biblioteca deranjată* ; în primul an, studentul este *boboc*, iar în ultimul an, *venerabil* ; poate avea *baftă* „șansă” la examen, cînd *vrăjește* sau *trombonește* „induce în eroare” pe profesor sau devine *frunză* „restanțier”, cu *hoabe* „restanțe”, pentru că *a băut gaz* „a vorbit necontrolat”, și *a pierdut busola* „s-a dezechilibrat” și *a călcat pe bec* „a greșit”, iar profesorul îl are la *butonieră* „dator”, „la discreție” ; cînd merg la cursuri, studenții *bagă cărbuni*, *bagă viteză*, *bagă span*, *bagă mare* „se grăbesc”, *sînt zvonosi* „vorbăreți”, *troglođiți*, *zgubilitici* „excentrici”, *se interferează* „se întîlnesc” cu *trupa* „societatea” ; *bătrînii* „colegii” preferă *biblioteca* „circuma” sau *piciorare multe* „cafeneaua” ; organizează *ceai* „petrecere”, unde consumă *piinea mitocanului* „bere”, *tonus* „vin”, *bătrînă de scoci* „țuică” sau *bromură* „ceai” și *tenie* „macaroane”, în lipsă de *finanțe* „bani” ; discută despre *umblătoare* „ceasuri electronice” și despre

coji de ceapă „scurte impermeabile”; uneori *se sprîtuiesc*, *li se urcă piticul în freză* „se îmbată”, alteori *fac treispe-paispe* „se perpelesc”, *abia finîndu-și aburii* „respirația”, așteptîndu-și *anexele* „prietenele”, care deseori *le fac valiza* „ii părăsesc”.

Într-un context lingvistic puternic marcat prin abstract, puterea evocatoare a unor asemenea imagini concrete frapează, receptorul exprimînd termenii într-o formă plastică, sensibilă: *cot* „an”; *tomată* „broșă”; *a agăța*, *a pescui* „a cuceri”; *a rade* „a învinge detașat”; *a trage cu buretele* „a anula”; „a uita”; *brună* „noapte”; *bălană* „zori”; *macaroană* „conductă”; *lord* „cercetător tinăr”; *senior* „cercetător vîrstnic”; *patefon* „soacră”.

2.3.2. Un efect stilistic deosebit se obține prin asocierea, în exprimarea argotică, a unui termen concret cu unul abstract: *tip mișto* „bărbat bine”; *gagică valabilă* „fată bună”; *o talpă de comă* „o plimbare nemai-pomenită”.

2.3.3. Uneori, raportul e răsturnat în favoarea elementului abstract: *a opera* „a fura”; *anexă* „prietenă”; *acțiunea șopîrla* „spălatul toaletei”; *acțiunea cobra* „frecatul dușumelelor”.

2.3.4. Se desprinde pregnant superioritatea metaforei substantivale în fața adjectivului, în privința determinării calitative, prin varietatea și bogăția sa substantivul permițînd „dilatarea structurii expresive și a impresiei în gradul cel mai înalt” (Câmpeanu, 1975, p. 45); de exemplu, în argoul elevilor: *baston*, *toiagul lui Moise* „nota unu”; *barieră*, *hotar*, *fînta golamului* „nota cinci”; *umflatul* „nota șase”; *topor*, *toporaș* „nota șapte”; *trei cu geamuri* „nota opt”; *barosanul* „nota zece”.

Substantivele care denumesc animale formează o structură aparte în cadrul polisemiei argoului. Reprezentînd o îmbinare a sensului de bază cu sensul figurat, printr-un proces repetat și stabil, metafora substantivă primește în argou o puternică valoare expresivă și funcție de caracterizare. Atribuind omului însușiri ale animalelor, metaforele de acest tip pot fi pozitive (*pui*, *porumbiță*, *pușor* „iubită”) și negative (*bou*, *cățea*, *măgar*, *papagal*, *vacă*, *viperă*), prezente în argou ca forme de adresare. Multe din acestea au sens peiorativ, fiind cuvinte care denumesc expresiv defectele unor persoane. De pildă, prostia, cu variatele sale nuanțe, este exprimată în argoul românesc prin termeni cum sînt: *boboc*, *bou*, *elefant*, *oaie* (*cu jug*), *vacă* etc., procedeu identic cu cel din argoul francez, unde *vache* („vacă”) semnifică „sergent de stradă”⁸. Prin procedeul derivării sinonimice, argoul prezintă posibilități largi de a-și varia și împropăta la infinit mijloacele de expresie. Cităm, în acest sens, termenii peiorativi pentru „gură”, asociată, uneori, cu botul animalelor sau ciocul păsărilor: *bot*, *cățea*, *cioc*, *cioclonț*, *clonț*, *leorabă* (derivat de la *leorpăi* sau *leorbăi* „a bea apă stropind”), *papagal*, *plisc*, *pupăză*. De asemenea, așa cum s-a văzut mai sus, „capul” în argou e identificat cu diferite fructe sau legume, chiar dacă vorbitorilor de argou le este străină, în general, atmosfera satului, iar denumirea unor specii de ciini semnifică în argou pe „polițist”, desemnat alteori prin nume de păsări: *copoi*, *dulău*, *prepelicar* și *curcan*, *curcă*, *grangur*, *scaliu*, *sticlete*.

Obiecte inanimate sînt uneori desemnate în limbajul argotic prin nume de animale. În argoul militar, „tunurile turcești” sînt *zăvozii de la Plevna*; prin dezvoltări metaforice, *cățea* desemnează „mitraliera”.

În mentalitatea vorbitorilor de argou, corpul este considerat „sediul sentimentelor, pasiunilor și emoțiilor” (Guiraud, 1973, p. 43), fapt explicat

prin bogăția imaginilor create. Substantivele care denumesc corpul prezintă în argoul românesc sensuri derivate cu o pronunțată expresivitate, fiind, în general, metafore realizate prin asemănarea de formă, funcție, culoare: *bufet*, „stomac”, *muzică*, *muzicuță* „gură” etc. Deoarece imaginea se uzează repede, iar termenii argotici pierd din vigoarea lor caracteristică, limbajul argotic conține de asemenea verbe metaforice expresive, uneori cu sinonime numeroase: *a freca*, *a săpuni* — *săpuneală* „a mustra”; *a se frige*, *a o sfecli* „a o păți”; *a agăța*, *a acroșa*, *a pescui* „a cuceri”.

Nenumăratele metafore substantivale sînt marca intenției accentuate expresive sau secrete în comunicare: *cearșaf* „o mie de lei”, *șervet* „cinci sute de lei”; *batistă* „o sută de lei”; *ciubăr*, *colegiu*, *hîrdău*, *internat*, *mititică*, *pîrnaie*, *pension*, *răcoare*, *reveneală*, *salon* „închisoare”.

2.3.5. Factor dintre cei mai importanți în reinnoirea limbajului argotic, metafora contribuie la desemnarea unui obiect prin numele unei calități. Metafora adjectivală (uneori substantivizată) evocă o proprietate esențială sau accesorie a obiectului. Prin asociație de idei, obiecte diferite sînt identificate datorită calităților exploatate de vorbitorii de argou. Este cazul termenilor argotici: *rolund* „lingușitor”; *zgubilitic* „excentric” (care prin structura sa fonetică, prin analogie, trimite la *paralitic*); *mortal* „impresionant”; *italienist*, „tinăr pierde-vară”; *albastru* „corigent”; *verde* „repetent”; *albastră*, *albăstrioară*, *bătrînă* „o mie de lei”; *verzioară* „cinci sute de lei”; *albă*, *albeț* „o sută de lei”; *mititică* „închisoare”; *barosan* „polițist”, termeni pitorești prin care se invocă o calitate care impresionează. Desemnînd obiectul prin unul din aspectele sale particulare și semnificative, metafora argotică își impune funcția expresivă și secretă, care se confundă frecvent, edificînd asupra etimologiei termenului și asupra mentalității și viziunii vorbitorilor, chiar dacă se consideră că din punct de vedere lingvistic imaginea e banală și sumară (Guiraud, 1973, p. 54; 56).

2.3.6. Analogia, fenomen cu implicații de natură psihologică, sociologică și chiar estetică, este privită în argou ca un mijloc indirect eficient în tendința vorbitorilor de limitare sau augmentare a emoției și afectului în exp. imare⁹. Creația metaforică din argoul românesc își găsește, deseori, o analogie semantică identică în limba franceză, ca urmare a corespondenței înregistrate în psihologia argotizanților: *chiftea*, *cratiță*, *carloafă* „servitoare”; *a pune barbă*, *a se bărbieri* „a minți”; *a curăța* „a jefui”, „a omori”; în argoul românesc, francez, toscan, castilian, portughez, pentru „a zice” se utilizează forma *a cînta* (Dauzat, 1912, p. 157). Metafora accentuată cade frecvent în hiperbolă: *a se arde*, *a se frige* „a o păți”; *a crăpa* „a muri”; *a lătra* „a vorbi”; *centenar* „o sută de lei”.

2.3.7. Metafora argotică apelează frecvent, cu efecte creatoare, la ironie, procedeul de stil care determină degradarea de sens. Proprie limbajului spontan, limbii vorbite, ironia este o trăsătură esențială a argoului, care preferă jocul de cuvinte, efectul comic. Se consideră că manifestarea pregnantă a ironiei la acest nivel distinge net limbajul argotic de graiurile populare¹⁰. Rezultat al jocului contrariilor, ironia determină o disproporție exagerată între obiect și termenul metaforic, cu efecte corespunzătoare. Deseori, ironia e conținută în metaforă („capul” devine *bostan*, *bilă*, *borcan*, *mansardă*), dar ea afectează, în egală măsură, construcțiile realizate prin jocul de cuvinte, încît defectul sau trăsătura obiectului sau fenomenului sînt îngroșate la maximum: *plocon*, *seroață cu cărbunele în rît* „bombă”; *a crăpa* „a minca lacom”, „a muri”; *cățea* „gură”; *a fi slab la etajul de sus* (*superior*) „a fi prost”; *a atinge la etaj* „a lovi la cap”; *a răci la*

gumbetă „a fi zăpăcit”; *a avea toate lămpile bune* „a fi normal”. Ironia prezintă implicații sociale și psihologice profunde, care explică desemnarea vulgarului prin elegant, a periculosului prin inofensiv (ca mai sus), a pozei verbale ca expresie a carențelor de ordin material și spiritual (*centenar* „o sută de lei”; *bătrână, albăstriouă* „o mie de lei”; *material* „bani”; *motănaș* „zece lei”; *cocoșel, pisică, pisoi* „cinci lei”), a politeții voit rafinate (*colegiu, colivie, pension, salon* „închisoare”).

2.3.7.1. Ironia se poate manifesta în limbajul argotic, prin formații depreciative. Procedeu frecvent este apropierea omului de animal prin terminologia lingvistică adecvată, ca și folosirea numelor de plante, îmbrăcăminte, instrumente muzicale, în același scop ¹¹, cum s-a văzut sub **2.3.4.**, sau: *labă* „mină”; *poamă* „persoană imorală”; *gloabă, gulie, fazan* „om nepriceput”. În intenția de a exprima dezaprobarea și dezgustul, vorbitorul de argou utilizează frecvent termeni tari, de o duritate accentuată, variat manifestată în argoul românesc: *coardă* „femeie imorală”; *pește* „întreținător”; *a pescui* „a cuceri”.

2.3.7.2. Formațiile meliorative rezultă, în general, din pătrunderea cuvintelor argotice în limbajul familiar și în limba comună. Expresivitatea unor asemenea creații argotice se obține în context prin utilizarea metaforică a termenilor care, deși, la origine, inovații menite să șocheze, se supun normelor limbii: *fordăneută* „mașină Ford”; *bobiță* „vin”; *aviația călare* „păduchi”, cu sinonimele *mișcători, insecte*.

2.3.8. Metafora reprezintă procedeul preferat al limbajului argotic în transformarea numelor proprii în apelative, cu scopul stilistic așteptat. Substantivul comun se opune celui propriu și se detașează prin gradul său de putere descriptivă, evocatoare ¹². Transformate în substantive comune, numele proprii primesc valori metaforice, numele purtătorului devenind sinonim cu calitatea celui care îl poartă: *tartuffe* „ipocrit”; *fritz* „neamț”; *lizi* „femeie ușuratică”; *moș Teacă* „ofițer obtuz”; *moș Horațiu* „profesor de limba latină”; *tom, tomî* „englez”; *vlad, vlăduț* „prostut”; *valentin* „comisar”; *Mariana* „pușcă”; *Bisericiani, Birnova, Cuza-vodă* „nume de sanatorii care substituie numele tuberculozei”; *iordanistică* ¹³, *pasculistică* (*pasculiadă*), *șerbaniadă* „cursurile profesorilor respectivi”; *albă-ca-zăpada* „heroină”; alți termeni dau impresia de nume proprii: *tocilescu* „tocilar”; *șmecherzon* „șmecher”. Numele de persoană folosit ca nume comun atrage utilizări comice și burlești, ce contrastează puternic cu sensul cuvântului de origine. Multe din aceste creații argotice sint rezultatul influenței factorului intelectual și livresc, al jocului de cuvinte, al hazardului și anecdotei. Există metafore care conțin în ele marca de origine a cuvintelor: *cumătră* „profesor care obișnuia să vorbească mult”; *ciocănar* „elev al liceului industrial”; *pirjoale-n poală* „elevule de la școala de menaj”; *vampu, vampi, vampir* „studentă ușuratică”. Deseori, aceste metafore vizează comicul. În acest sens, un obicei caracteristic vorbitorilor unei regiuni sau ai unui popor sau un prenume frecvent ajung să denumească în argou pe cetățenii respectivi: *mocan* „țăran”; *dobro* „sîrb”; *broscar, macaronar* „italian”; *fritz* „neamț”.

3. Bogăția metaforei argotice se explică prin fenomenul de innoire continuă a termenilor și expresiilor care, altfel, se banalizează și se „șterg”, se decolorează în scurt timp, prin utilizarea lor frecventă, de către vorbitori. Din acest unghi, fenomenul argotic ne apare ca un aspect al procesului, mai larg, de ‘deautomatizare’, sesizat de teoreticienii școlii prageze ca absolut necesar în funcționarea normală a oricărei limbi naturale.

¹ Cf. Dauzat, 1922, p. 4; Dauzat, 1929, p. 16; Malinberg, 1972, p. 5, 41.

² Cunoașterea contrastului provocat de termenii argotici face posibilă depistarea efectelor stilistice produse în context. Contextul fixează, identifică exact sensul și valoarea termenilor argotici la nivelul grupului frazeologic în care aceștia se integrează.

³ Fiind cel mai răspândit procedeu de transfer semantic, metafora apare ca un aspect esențial al creativității umane, și nu ca o manifestare întâmplătoare, fondul său latent, mobil și variat explicând imprecizia semantică, semnificațiile sale multiple, cu contururi largi și limite estompate (Blaga, 1937, p. 44; Vianu, 1965, p. 56—61; pentru reafirmarea acestei concepții în abordările lingvistice ale ultimului deceniu, cf. Borcilă, 1981, p. 90, 93).

⁴ În viziunea unor lingviști, metafora apare ca o modificare a raportului între semnificant și semnificat, dintre nume și sens (Ullmann, 1959, p. 23), un transfer al denumirii unui obiect asupra altuia, pe baza asemănării lor de formă, culoare, sunet, impresie produsă, intensitate a procedeelor (Bucă, Evseev, 1976, p. 56), ceea ce înseamnă, în esență, atribuirea de semnificat unui semnificat secundar, asociat prin asemănare cu semnificatul primar (Jakobson, 1965, p. 32). Majoritatea lingviștilor consideră că metafora constă în perceperea unei asemănări între două obiecte, pe baza unei fine deplasări de sens. Expresia unui semnificat se aplică altuia grație unui caracter comun care le apropie, punctul de plecare al metaforei fiind o asociere de similitudine (Nyrop, 1913, p. 229; Bréal, 1899, p. 130, 135, 146—147; Munteanu, 1972, p. 188—189).

⁵ Ea este termenul cu previzibilitatea scăzută în context, care provoacă efecte puternice, un flux de trăsături stilistice, fenomen numit sugestiv de M. Riffaterre convergență (Guiraud, Kuentz, 1970, p. 171—172). Crearea metaforei noi este condiționată de circumstanțe bine definite, în cadrul cărora priza la vorbitori, ca și imaginea vie și frapantă au importanță primordială.

⁶ Cf. Bally, 1921, p. 203—249; Ullmann, 1959, p. 157.

⁷ Cf. Dauzat, 1918, p. 138; Dauzat, 1922, p. 113; Dauzat, 1929, p. 146; Ullmann, 1959, p. 280; Nyrop, 1913, p. 184—186.

⁸ Cf. Iordan, 1975, p. 316; Nyrop, 1913, p. 253.

⁹ Coteanu — Bidu-Vrânceanu, 1975, p. 51—52; Bréal, 1899, p. 84; Dauzat, 1922, p. 103.

¹⁰ Cf. Bally, 1919, p. 143; Dauzat, 1918, p. 133; Dauzat, 1929, p. 155—156.

¹¹ Cf. Vendryes, 1921, p. 246; Dauzat, 1929, p. 157; Guiraud, Kuentz, 1970, p. 115.

¹² Opoziția desemnare, identificare/semnificație nu poate fi, așadar, neglijată, în studiul argoului, datorită importanței sale, de natură semiotică, logică și lingvistică (Ullmann, 1959, p. 26; Todorov, 1975, p. 127).

¹³ Considerăm că nu trebuie făcută distincția între metaforă, metonimie și sinecdocă, deoarece metafora acoperă sfera celorlalte (Cf. Iordan, 1926, p. 285).

BIBLIOGRAFIE

A. Abordări lingvistice

Agavriloaiei, Gh., 1937, *Din argot-ul școlarilor*, în BPh, IV, p. 137—150.

Armeanu, C., 1937, *Argot ieșean*, în BPh, IV, p. 131—137.

Bally, Ch., 1919, *Traité de stylistique française*, second volume, seconde édition, Heidelberg.

Bally, Ch., 1921, *Traité de stylistique française*, premier volume, seconde édition, Heidelberg.

Blaga, L., 1937, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București.

Borcilă, M., 1981, *Noi orizonturi în poetica americană*, în Borcilă, M., Mc. Lain, R., *Poetica americană. Orientări actuale*, Cluj-Napoca.

Bréal, M., 1899, *Essai de sémantique (Science des significations)*, deuxième édition revue, Paris.

Bucă, M., Evseev, I., 1976, *Probleme de semasiologie*, [Timișoara].

Câmpeanu, E., 1975, *Substantivul. Studiu stilistic*, București.

Chelaru, V. Gr., 1937, *Din limbaajul mahalalelor*, în BPh, IV, p. 102—131.

Coteanu, I., Bidu-Vrânceanu, A., [1975], *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, București.

Dauzat, A., 1912, *La défense de la langue française. La crise de la culture française. L'argot. — La politesse du langage. La langue internationale*, Paris.

Dauzat, A., 1918, *L'argot de la guerre. Après une enquête auprès des officiers et soldats*, Paris.

Dauzat, A., 1922, *La vie du langage*, troisième édition, Paris.

Dauzat, A., 1929, *Les argots. Caractères — Évolution. — Influence*, Paris.

Florea-Rariște, D., 1938, *Din limbaajul școlarilor (studenți și elevi)*, în BPh, V, p. 194—229.

Graur, Al. (sub red.), 1971, *Tratat de lingvistică generală*, București.

Guiraud, P., Kuentz, P., 1970, *La stylistique. Lectures*, Paris.

Guiraud, P., 1973, *L'argot*, sixième édition, Paris.

- Iordan, I., 1926, *Gaston Esnault, L'imagination populaire. Métaphores occidentales. Essai sur les valeurs imaginatives concrètes du français parlé en Bass Bretagne comparé avec les patois, parlers techniques et argots français*, Paris [...], [recenzie] în „Arhiva”, Iași, XXXIII, p. 283–288.
- Iordan, I., 1975, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București.
- Jakobson, R., 1965, *À la recherche de l'essence du langage*, în „Diogenes”, 51, p. 22–38.
- Lévi-Strauss, C., 1978, *Antropologia structurală*, București.
- Malmberg, B., 1972, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris.
- Marouzeau, J., 1963, *Précis de stylistique française*, cinquième édition revue.
- Munteanu, Șt., 1972, *Stil și expresivitate poetică*, București.
- Niculescu, Al., 1979, *Umor lingvistic tineresc*, în „România literară”, VII, nr. 29, 19 iulie, p. 9.
- Nyrop, Kr., 1913, *Grammaire historique de la langue française*, tome quatrième, Copenhague.
- Șerban, V., Evseev, I., 1978, *Vocabularul românesc contemporan. Schiță de sistem*, [Timișoara].
- Todorov, Tz., 1975, *Poetica. Gramatica Decameronului*, București.
- Tohăneanu, G. I., 1977, „Argoul” ostășesc, în „Orizont”, 28, nr. 4, p. 4.
- Tuțescu, M., [1974 a], *Précis de sémantique française*, București.
- Tuțescu, M., 1974, b, *Semantica, o teorie a limbajului*, în PLG, nr. VI, p. 83–93, București.
- Ullmann, St., [1959], *Précis de sémantique française*, deuxième édition, Berne.
- Vasiliu, Al., 1937, *Din argoul nostru*, în GS, VII, p. 95–131.
- Vendryes, J., 1921, *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Paris.
- Vianu, T., 1965, *Observații asupra metaforei poetice*, în „Iașul literar”, nr. 10, p. 56–61.

B. Surse literare

- Barbu, E., 1978, *Unsprezece*, ediția a IV-a, [București].
- Brașoveanu, C., 1978, *Fuga*, Cluj-Napoca.
- Breban, N., 1977, *Bunavestire*, Iași.
- Drumeș, M., [1968], *Elevul Dima dintr-a VII-a* [București].
- Grămescu, M., 1982, *Zgubilitica Mișonê*, în VR, LXXVII, nr. 5, p. 54–58; *Torentul*, în loc. cit., p. 59–61.
- Mihăescu, Gib. I., 1973, *Zilele și nopțile unui student întârziat*, Craiova.
- Pătrașcu, H., 1967, *Reconstituirea*.
- Peltz, I., (f.a.), *Foc în Hanul cu tei*, ediția a V-a.
- Peltz, I., 1962, *Calea Văcărești*, [București].
- Peltz, I., 1976, *Nopțile domnișoarei Mili*, ediția a II-a, [București].
- Piru, Al., 1969, *Cearța*, [București].
- Rădulescu, N., 1972, *Un calăr binecrescut*, București.
- Tănase, N., [1965], *Derbedeii*, în *M-am făcut băiat mare*, ediția a II-a, [București].
- Vulpescu, I., 1980, *Arta conversației*, [București].
- Zehan, E., 1977, *Studenții*, vol. I, Cluj-Napoca.

C. *Glosar de termeni și expresii argotice*, culese de autoare la Cluj-Napoca, în perioada 1976–1981, de la studenți filologi și mediciști, colegi și cunoștințe.

LA MÉTAPHORE ARGOTIQUE

(Résumé)

S'étant imposée dans l'argot grâce à sa richesse et à sa variété surprenantes, la métaphore est un des principaux procédés sémantiques d'enrichissement de l'argot, en tant que langage essentiellement émotif, d'une force exceptionnelle, créatrice.

L'étude démontre le caractère de système de la métaphore argotique, soumise aux lois de la dérivation métaphorique, propres à la synonymie.

Un corpus édifiant d'exemples souligne la fonction expressive et esthétique de la métaphore argotique, qui présente des particularités prégnantes jouant le rôle d'indices de reconnaissance pour les éléments propres.

L'étude sur la métaphore argotique met en évidence que l'argot est dynamique par excellence et illustre un aspect de la création linguistique tout en étant profondément impliqué dans le contexte socio-culturel.

Martie 1984

București
Str. Apolodor, 13-15/60

JUDECĂȚI „DE OPINIE” ȘI „REFERENTUL” DISCURSULUI POETIC

EM. VASILIU

1. Marcus, 1970, p. 47–48 consideră că una din caracteristicile distinctive ale discursului poetic (în opoziție cu discursul științific) este faptul de a fi **neutru** în raport cu valoarea de adevăr. Astfel, de ex., despre propoziții ca *Neamuri pierdute / vecii întregi / Stau condensate-n rînduri de flacoane* sau *Tîmpla cerului s-apleacă* (Arghezi, *Vrăciul*, în *Versuri*, 1959, p. 100) nu ne întrebăm dacă este adevărată sau falsă și, probabil, nici poetul nu le formulează cu intenția de a ne informa cu privire la o stare de lucruri existentă.

Am încercat, cu altă ocazie, să sugerăm un mod diferit de a vedea chestiunea adevărului în raport cu discursul poetic. În Vasiliu, 1978 b, p. 282, atrăgeam atenția asupra faptului că se poate considera că existența unei **contradicții** între **ceea ce se spune** într-o propoziție (a discursului poetic) și **ceea ce se crede** sau **se știe** în interiorul unei comunități culturale (și lingvistice) cu privire la starea reală a universului face necesară **interpretarea** a celor „spuse” în propoziția respectivă. Ceea ce numim „interpretare” constă, în fond, în **modificarea ansamblului de opinii** pe care le deținem ca membri ai unei comunități culturale și lingvistice. În urma unei astfel de modificări, între setul de propoziții despre care o colectivitate **crede** sau **știe** că sînt adevărate și o anumită propoziție, *p*, a discursului care intră în contradicție cu acesta, se stabilește un raport de compatibilitate.

În cele ce urmează vom încerca să captăm această idee în termenii unui sistem formal, ceea ce, în intenția noastră, este de natură să aducă unele precizări în ce privește înțelesul termenului de „interpretare” a discursului poetic.

2. Întrucît, după cum se știe, sistemul de opinii al unei colectivități determinate într-o împrejurare determinată nu depinde în mod necesar de adevărul sau falsul propozițiilor care constituie „obiectul” acestor opinii, este rațional să considerăm că ceea ce putem numi „opinie colectivă” reprezintă mai curînd atitudinea exprimată prin verbul *a crede* decît cea exprimată de verbul *a ști*. Vom spune că opiniile sînt de natură *doxastică*.

Aceasta deoarece, dacă avem în vedere logicile celor două verbe (cf. Hintikka, 1969; Vasiliu, 1978 a), o propoziție de tipul **se știe că *p*** implică logic propoziția *p*, în timp ce o propoziție de tipul **se crede că *p*** nu implică logic propoziția *p*. Altfel spus, din adevărul propoziției **se știe că *p*** se deduce în mod necesar că *p* este *adevărat*, în timp ce din adevărul propoziției **se crede că *p*** nu se deduce că *p* este adevărat.

Vom prezenta, mai departe, elementele de bază ale unei semantici a verbului *crede* diferită atît de aceea din Hintikka, 1969, cît și de sistemele descrise în Vasiliu, 1978 a.

Vom considera un model de forma $\langle W, R, V \rangle$ unde :

W este o mulțime de obiecte numite „lumi posibile” : $W = \{w_1, \dots, w_i, \dots\}$ (pentru conceptul de „lume posibilă” cu accepția dată aici vezi Vasiliu, 1978 a)

R este o relație definită pe mulțimea W , numită relație de „alternativitate” sau „accesibilitate”. Relația R este : (i) *non reflexivă* : $(\exists w_i) \sim R(w_i, w_i)$ (= există o lume w_i , care nu este propria ei alternativă); (ii) *non tranzitivă* : $(\exists w_i), (\exists w_j), (\exists w_k) (R(w_i, w_j) \text{ și } R(w_j, w_k) \text{ și } \sim R(w_i, w_k))$ (= există o lume, w_k , astfel încît w_k este alternativa lumii w_j , care, la rîndul ei, este alternativa lumii w_i , fără ca w_k să fie alternativa lumii w_i); (iii) *simetrică* : $(Uw_i) (Uw_j) \text{ (dacă } R(w_i, w_j), \text{ atunci } R(w_j, w_i))$ (= pentru oricare două lumi posibile, w_i, w_j , dacă w_j este alternativa lumii w_i , atunci w_i este alternativa lumii w_j). (Pentru lămuriri asupra interpretării date relației R , cf. Vasiliu, 1978 a.)

În cele ce urmează, vom folosi termenul de *B-alternativă* (a lumii w_i) pentru orice lume, w_j , pentru care $R(w_i, w_j)$ are loc, în condițiile în care are proprietățile (i) – (iii).

Atît în cazul sistemului lui Hintikka, cît și în cazul sistemelor DT , $DS4$ din Vasiliu, 1978 a, relația R nu este simetrică; sistemul lui Hintikka este echivalent cu $DS4$ și se caracterizează prin proprietatea de *tranzitivitate* a relației R care este în același timp nonreflexivă și non-simetrică; sistemul DT se caracterizează prin faptul că R este nonreflexivă, nontranzitivă și simetrică.

V este o funcție care asociază oricărei perechi constituite din o propoziție (p, q etc.) și o lume posibilă (w_i, w_j) una și numai una dintre valorile A (= adevărat) sau F (= fals).

Notăm prin $\hat{p}, q, r$ o propoziție oarecare; prin $\Box_D$ simbolizăm expresia *se crede că*, iar prin $\Diamond_D$ expresia *este credibil că*. Expresii ca $\Box_D p$ și $\Diamond_D p$ vor simboliza deci propoziții ca *se crede că p* și, respectiv, *este credibil că p* . Celelalte semne sînt cele uzuale în logică : ‘ $\sim$ ’ = negație; ‘ $\wedge$ ’ = conjuncție; ‘ $\vee$ ’ = disjuncție; ‘ $\supset$ ’ = implicație; ‘ $\equiv$ ’ = echivalență.

Regula de adevăr pentru $\Box_D$ este

2.1. $V(\Box_D p, w_i) = A$ ddacă $(Uw_j) \text{ (dacă } R(w_i, w_j), \text{ atunci } V(p, w_j) = A)$; $V(\Box_D p, w_i) = F$ ddacă $(\exists w_i)(R(w_i, w_j) \text{ și } V(p, w_j) = F)$

Modalizatorul $\Diamond_D$ se definește după cum urmează, prin referire la $\Box_D$:

2.2. $V(\Diamond_D p, w_i) = A$ ddacă $V(\sim \Box_D \sim p, w_i) = A$

Numim DB sistemul schițat aici mai sus¹.

În considerațiile introductive din acest paragraf arătăm că din faptul că *se crede că p* nu se poate deduce că *p este adevărat*, deoarece propoziția $\sim p$ nu „contrazice” faptul că *se crede că p* .

Această relație între o propoziție și ceea ce *se crede* despre ea este caracteristică pentru toate sistemele doxastice (= sistemele în care operatorul modal este interpretat ca „a crede”). Vom exprima caracteristica menționată prin următoarea teoremă privitoare la sistemele doxastice pe care le avem în vedere :

2.3. Propozițiile $\Box_D p$ și $\sim p$ nu sînt contradictorii în nici unul din sistemele DT , $DS4$ și DB .

Consecința imediată a teoremei 2.3. este :

2.4. Consecință imediată. Propozițiile $\Box_D \sim p$ și p nu sînt contradictorii în nici unul din sistemele DT , $DS4$, și DB .

Ceea ce caracterizează sistemul DB în comparație cu toate celelalte sisteme doxastice este faptul că o propoziție oarecare p implică logic pro-

poziția $\Box_D \Diamond p$; altfel spus : dacă p este adevărată, atunci se crede că p este credibil :

2.5. Propoziția $p \supset \Box_D \Diamond_D p$ este validă în DB.

Teorema 2—5 trebuie înțeleasă ca afirmind că (într-o colectivitate) se crede că este credibil tot ceea ce este adevărat.

Urmarea directă a teoremei **2.5.** este :

2.6. $\Box_D \Diamond_D p$ este consecința logică a propoziției p .

Din **2.1.** și **2.6.** rezultă :

2.7. Dacă $V(p, w_1) = A$, atunci (Uw_j) (dacă $R(w_1, w_j)$, atunci $V(\Diamond_D p, w_j) = A$)

Teorema 2.7. arată că, dacă o propoziție oarecare, p , este adevărată într-o lume oarecare, w_1 , lumea w_1 putînd fi eventual lumea reală, atunci propoziția $\Diamond_D p$ este adevărată în toate B -alternativele lumii w_1 (lumii reale); sau : p este credibilă în toate B -alternativele lumii w_1 .

3. Introducem, mai departe, cîteva concepte pe care le vom utiliza în legătură cu semantica discursului poetic.

Avem în vedere ceea ce vom numi *conformitate* sau *disconformitate* doxastică (*D-conformitate*, respectiv *D-disconformitate*). O propoziție p este considerată *conformă* sau *disconformă* doxastic, prin raportare la o anumită atitudine doxastică, conformitatea (disconformitatea) fiind legată totdeauna de o anumită lume posibilă, w_1 . Vom spune că o propoziție p este *D-conformă* (disconformă) în w_1 . Conformitatea (disconformitatea) poate fi, după cum vom vedea, *puternică* sau *slabă*.

3.1. Fie p o propoziție pentru care are loc $V(p, w_1) = A$.

a. Propoziția p este **D-puternic conformă** în w_1 ddacă

$V(\Box_D p, w_1) = A$

b. Propoziția p este **D-slab conformă** în w_1 ddacă

$V(\Diamond_D p, w_1) = A$

c. Propoziția p este **D-puternic disconformă** în w_1 ddacă

$V(\Box_D \sim p, w_1) = A$

d. Propoziția p este **D-slab disconformă** în w_1 ddacă

$V(\Diamond_D \sim p, w_1) = A$.

Tinînd seamă de **3.1.** și **2.7.** se poate formula următoarea teoremă :

3.2. Fie w_1 o lume oarecare (eventual, lumea reală).

a. Dacă p este **D-puternic conformă** în w_1 , atunci în toate B -alternativele lumii w_1 p este **D-slab-conformă**.

b. Dacă p este **D-slab conformă** în w_1 , atunci există o B -alternativă, w_j , a lumii w_1 , și p este **D-slab conformă** în w_j .

c. Dacă p este **D-puternic disconformă** în w_1 , atunci în toate B -alternativele lumii w_1 propoziția $\sim p$ este **D-slab disconformă**.

d. Dacă p este **D-slab disconformă** în w_1 , atunci există o B -alternativă, w_j , a lumii w_1 , și $\sim p$ este **D-slab disconformă** în w_j .

Din c. și d. rezultă că dacă o propoziție oarecare, p , este puternic sau slab disconformă într-o lume, w_1 (= nu este conformă cu ceea ce se crede sau este credibil că este adevărat), atunci în toate sau, respectiv, în unele dintre B -alternativele lumii w_1 , negația propoziției p (= $\sim p$) este aceea care este slab disconformă (= nu este conformă cu ceea ce este credibil a fi adevărat). În toate sau cel puțin în una din alternative, ceea ce s-a crezut a fi adevărat în w_1 nu mai este conform cu ceea ce este credibil în lumea (sau lumile) alternative.

Atragem atenția asupra faptului că, în conformitate cu modul în care este definită funcția V și negația (= ' $\sim$ '), a spune că o propoziție

ca p este puternic sau slab *disconformă* înseamnă a spune că $\sim p$ este puternic sau slab conformă și, invers, a spune că $\sim p$ este puternic sau slab conformă înseamnă a spune că p este puternic sau slab *disconformă*.

Pe de altă parte, valoarea funcției V pentru o propoziție, p , în raport cu o lume posibilă, w_1 , depinde (atunci cînd valoarea de adevăr a propoziției nu este logic sau analitic determinată) de starea de fapt din lumea w_1 . În același timp, dacă $V(p, w_1) = A$, atunci $V(\sim p, w_1) = F$ și invers: dacă $V(\sim p, w_1) = A$, atunci $V(p, w_1) = F$. În aceste condiții, a spune că o propoziție oarecare, p , este D-conformă sau D-disconformă înseamnă mai întîi a admite că p este *adevărată* în w_1 și, în al doilea rînd, a o raporta la ceea ce *se crede* sau este *credibil* în lumea respectivă.

4. Vom încerca acum să arătăm cum conceptele introduse în §3. sînt utilizabile în elucidarea mecanismului de „interpretare” a discursului poetic.

Să presupunem că w_1 este lumea reală și că în w_1 se crede că p este falsă, deci $V(\Box_D \sim p, w_1) = A$. În același timp, dacă se consideră propoziția p însăși, pentru aceasta trebuie să aibă loc fie (i) $V(p, w_1) = A$, fie (ii) $V(p, w_1) = F$.

Din punctul de vedere al unui *observator* (care face sau nu face parte din w_1) *alegerea* uneia dintre valorile (i) sau (ii) este determinată de starea de lucruri din w_1 (sau, în cazul cînd observatorul este în w_1 , este posibil ca alegerea să fie determinată de atitudinea doxastică existentă în w_1):

(a) Să presupunem că, în urma unei *verificări*, se alege alternativa (ii). În acest caz, propoziția p este înțeleasă ca descriere a unei stări de fapt care *confirmă* o anumită atitudine doxastică.

(b) Să presupunem că, în urma unei *verificări*, se alege alternativa (i), care *disconfirmă* o anumită atitudine doxastică. În aceste condiții, în urma celor stabilite în 3.2.c. urmează că :

(c) În toate lumile diferite de cea reală dar compatibile cu ceea ce *se crede* în lumea reală (= alternativele lumii reale) este credibil că p este adevărat și că ceea ce, în lumea reală, se crede a nu fi adevărat (adică $\sim p$) nu este conform cu ceea ce este credibil în aceste lumi (diferite de cea reală, dar — încă o dată — *compatibile doxastic* cu aceasta).

Cele arătate aici sub (b), (c) captează mecanismul de *abandonare a unui sistem de opinii* în urma faptului că realitatea *disconfirmă* anumite opinii. Este ceea ce se întîmplă atunci cînd se spune că „Am crezut în mod greșit că p , intrucît p nu este adevărat”.

(b') Să presupunem acum că alternativa (i) este aleasă nu în urma unei *verificări* efective, ci în urma faptului că *se acordă încredere* celui care formulează propoziția p (emitentul ei este definit prin faptul că nu formulează *decît* propoziții adevărate). În acest caz atitudinea $\Box_D \sim p$ este disconfirmată nu de realitate în mod direct, ci de ceea ce *se admite a fi realitate* datorită creditului acordat unui emitent.

Consecința lui (b') este tot (c).

Cele arătate sub (b'), (c) captează mecanismul de *abandonare a unui sistem de opinii* în urma faptului că cele afirmate de cineva căruia i se acordă un anumit credit infirmă anumite opinii. Este ceea ce se întîmplă atunci cînd se spune că : „Am crezut în mod greșit că p , intrucît x spune că p nu este adevărat”.

Este suficient acum să admitem (în mod cu totul rațional) că poetului i se acordă totdeauna prin convenție statutul de persoană care spune numai lucruri adevărate, chiar și în cazul în care lucrurile spuse de el

disconfirmă sistemul uzual de opinii, pentru a ajunge la mecanismul de „interpolare” a discursului poetic, de pătrundere în ceea ce se numește „universul poetic”. Acesta din urmă poate fi descris în termenii B-alternativelor la lumea reală în care propozițiile considerate în lumea reală *incredibile* devin *credibile*, iar propozițiile crezute a fi adevărate în lumea reală devin *disconforme* în raport cu ceea ce în aceste lumi (diferite de cea reală) este *credibil*.

În particular : dacă p este primul exemplu din § 1. și q cel de al doilea, în lumea reală $\Box_D \sim p$, $\Box_D \sim q$ sînt ambele adevărate; prin (b') propozițiile p , q sînt considerate adevărate în lumea reală (și deci D-puternic disconforme cu această lume). Prin (c), în toate B-alternativele lumii reale $\Diamond_D p$, $\Diamond_D q$ sînt adevărate, după cum tot adevărate sînt în aceste alternative și propozițiile $\sim p$, $\sim q$ (conform cu 2.1), care sînt însă D-slab disconforme în aceste lumi. Sintem, prin urmare, în prezența unui sistem de opinii restructurat și adaptat propozițiilor admise ca adevărate.

Mi se pare util să observăm că, în termenii conceptelor introduse aici, se pot exprima cu exactitate două idei importante legate de „înțelegerea” discursului poetic :

A. Se poate face distincția între „semnificația literală” a textului și „semnificația lui profundă” : dacă spunem pur și simplu că propozițiile p , q sînt *false*, ne vom limita la semnificația literală a celor două propoziții. Dacă vom admite că p , q sînt *adevărate* (datorită convenției care se stabilește între cititor și poet), va trebui să imaginăm lumi în care considerăm că p , q sînt *credibile* iar $\sim p$, $\sim q$ (crezute a fi adevărate în realitate) sînt *nonconforme cu ceea ce e credibil*.

B. Se poate capta ideea că experiența lumii reale intervine într-un anumit mod în înțelegerea mesajului poetic : ceea ce este *credibil* în universul poetic (lumi B-alternative la lumea reală) rezultă din *modificarea* sistemului de opinii din lumea reală ($\Box_D \sim p$, $\Box_D \sim q$ sînt înlocuite cu $\Diamond_D p$, $\Diamond_D q$); propozițiile D-puternic conforme în lumea reală ($\sim p$, $\sim q$) devin D-slab disconforme în universul poetic.

N o t ă

¹ B se justifică prin aceea că acest sistem este derivat din sistemul model al lui Brouwer (cf. Hughes & Cresswell, 1972).

BIBLIOGRAFIE

- Hintikka, 1969 = Jaakko Hintikka, *Knowledge and Belief. An Introduction to the Logic of the Two Notions* (fourth printing), Cornell University Press, Ithaca & London.
- Hughes & Cresswell, 1972 = G. E. Hughes & M. J. Cresswell, *An Introduction to Modal Logic*, Methuen & Co, London.
- Marcus, 1970 = Solomon Marcus, *Poetica matematică*, Editura Academiei R. S. România, București.
- Vasilu, 1978 a = E. Vasilu, *Preliminarii logice la semantica frazei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Vasilu, 1978 b = E. Vasilu, *Romanian Semantics*, în A. Rosetti și Sanda Golopenția-Eretescu (eds.), *Current Trends in Romanian Linguistics* (RRL XXIII, 1-4 și CLTA XV, 1-2), p. 255-291.

"PROPOSITIONAL ATTITUDES" AND THE "REFERENT" OF THE POETIC DISCOURSE

(Abstract)

If a sentence, p , is generally *believed to be false* (= it is generally believed *non- p*) and some poetic discourse happens to contain the assertion of p , the "receiver's" reaction is not the rejection of p as being false (because the common belief is that p is not the case); on the contrary, the "receiver" is rather ready to *trust the poet* and to *change his belief* about p . This kind of accommodating beliefs to the "assertions" of poetic discourse is claimed here to be an essential feature of "understanding" poetic texts.

In order to capture in formal terms such "belief accommodation" processes, a doxastic system of Browerian type is outlined (the accessibility relation is symmetric and intransitive). In such a system, a sentence which is believed to be true in some definite world (for example, in the actual one) is allowed to be dis-believed in some of its "alternative worlds", without getting into contradiction. It amounts to say that in terms of such a system one can represent the fact that the "receiver" is in a position to imagine a possible world (alternative to the actual one) in which p is *credible* exactly because it is asserted (within poetic discourse), although in the actual world the common belief is that p is false.

Noiembrie 1983

Facultatea de Limba și Literatură Română
București, str. Edgar Quinet nr. 5-7

CALCUL ȘI REGIMUL LIMBII SECUNDARE ÎN PROCESUL BILINGVISMULUI ¹

SIGISMUND BODZEI

Bilingvismul natural presupune existența în conștiința vorbitorului a unei singure limbi cu două modalități de exprimare ², ceea ce generează tendința de reorganizare a materialului de limbă prin apropiere, simplificare și uniformizare a exprimării. Această reorganizare dă naștere la abateri de la normă, numite „gîndire defectuos adaptată” ³ sau interferență negativă („discurs cu norme duble” ⁴), datorită scopului urmărit de vorbitori — transmiterea conținutului mesajului fără alegerea formei, care este neglijată. Individul bilingv urmărește construirea unor propoziții ușor comutabile dintr-o limbă în alta și în acest caz regimul simplificat are un rol important în vederea uniformizării limbii cu două modalități de exprimare. Adesea se procedează la uniformizarea regimului prin transfer, prioritate acordîndu-se formelor mai simple, analitice. Un rol deosebit în cadrul contactului lingvistic revine calchierii, însoțită de alte fenomene secundare și în primul rînd de regimul unor cuvinte. Calcul lingvistic de structură și regimul imprimat cuvintelor calchiate sînt fenomene strîns legate în procesul bilingvismului. Se calchiază de obicei cuvinte, structuri, expresii, unități frazeologice. Cuvintele calchiate de multe ori impun un regim neobișnuit pentru limba imitatoare.

Fenomenul de uniformizare lingvistică (aculturația) este specific populației ucrainene din Maramureș. Acest fenomen îmbracă diverse forme lingvistice și se reflectă în graiul vorbitorilor ucraineni bilingvi. Expresia lingvistică a coexistenței celor două comunități (română și ucraineană) timp îndelungat pe același teritoriu este oglindită și în structura limbii ucrainene *uzuale*. Un loc central ocupă în graiul ucrainenilor bilingvi calchierea, care atrage după sine regimul cuvintelor (expresiilor, unităților frazeologice) limbii secundare (româna). Scopul studiului de față este tocmai analiza calchierii și a consecințelor sale, materializate prin impunerea unui regim străin cuvintelor ucrainene, adică influența limbii secundare asupra celei primare (materne) în procesul bilingvismului natural practicat de ucrainenii maramureșeni.

Distingem două tipuri de calchiere cu imprimarea regimului : calcul în care, din diferite motive, regimul este propriu limbii materne, și calcul cu regim străin.

I. Calcul de structură cu regim propriu

Calcul de structură se aplică cuvintelor, expresiilor, unităților frazeologice cînd regimul gramatical urmează limba maternă.

În construcțiile formate din substantiv precedat de prepoziție calchiate de indivizii bilingvi, întâlnim următoarele situații :

1. Calchierea unor construcții formate din prepoziție + substantiv cu regim ucrainean : *Teper je na bazi „Družba”* : Acuma „Družba” e la bază⁵; *Profesorka učyt nas na matematyku* : Profesoara ne învață la matematică; *Ne maju problemy na kimiju* : Nu am probleme la chimie; *Imame kožde na našu dispoziciju* : Avem de toate la dispoziția noastră (PM)⁶; *Choču činyty odnu pros'bu na samyj Komitet Čentralnyj* : Vreau să fac o cerere chiar la Comitetul Central (Rusc); S planom stoju duže dobre : Cu planul stau foarte bine (Rusc); *Každyj mis'ac' zrobl'ujeme čerez plan 5—10 tys'ač tone-kilometriče* : În fiecare lună facem peste plan 5 — 10 mii de tone kilometrice (PM). După cum se vede, cea mai mare parte a acestor propoziții este calchiată în întregime. (Se remarcă faptul că pentru vorbitorii bilingvi a fost lesnicios a calchia, mai precis a alcătui propoziții cu material lingvistic la îndemână.) De fapt, după părerea bilingvilor, aceste propoziții nu sînt considerate calcuri, ele sînt socotite „curate”, fiindcă așa se vorbește ucraineste în comunitate. Calchiind s-a respect regimul ucrainean de acuzativ, instrumental sau prepozițional, deci formele corecte ale limbii ucrainene și nu regimul acuzativului românesc (numai prin coincidență apare acuzativul în cele două limbi, coincidîndă impusă de calc).

2. Calchierea unor propoziții compuse românești prin combinații prepoziționale dialectale ucrainene, cu păstrarea regimului limbii primare (materne): *Robl'u do u p'etnacc'atoho marta ta až do u peršoho aprila* : *Lucrez pînă la 15 martie și chiar pînă la 1 aprilie* (Rusc); *Bryndz'a dejets'a do u Holovosiky* : *Brînză se dă pînă la Tăierea Capului* (PM); *Bulısme do u Remn'ut* : *Am fost pînă la Remeți* (RS); *Naša frontijera ide až do u Tysy* : *Frontiera noastră se întinde pînă la Tisa* (Cră, LT, Rem, Sigh, T, VV); *Idut do u do polonyny* : *Merg pînă la munte* (PM); *L'udy honyly bokory dōlu vodou až dō do Syhota* : *Oamenii au condus (mînat) plutele în jos pe apă pînă (pe) la Sighet* (PM); *V'in za do u poludni z viucemi* : *El pînă pe la (pînă după) amiază umblă cu oile* (Bis); *Ja idu do u na garu* : *Merg pînă la gară*; *Ideme do u na p'ac* : *Mergem pînă la (în) piață*. Aici observăm formarea pe teren dialectal a combinației prepoziționale *do u*, care calchiază prepoziția compusă românească *pînă la (pînă în)*. Combinația prepozițională dialectală *do u* (var. *dō u*, *dōu*, *dō*, *du*, ultimele două prin contragere) în graiurile ucrainene din Maramureș a înlocuit pe ucr. *do* („pînă la”, „pînă în”), care s-a dovedit insuficient pentru un individ bilingv care compară (traduce) echivalentul (prep. *pînă la*, *pînă în*) din limba secundară, adică rom. *pînă* are ca echivalent pe ucr. *do*, atunci rom. *pînă la (pînă în)* va avea ca echivalent ucrainean pe *do u*. Combinația *do u* în conștiința bilingvilor se folosește ca prepoziție simplă pentru că înlocuiește pe *do*. *Do u* este un calc de structură utilizat numai de bilingvii din Maramureș, are regim dublu, ucrainean și românesc (vezi mai jos regimul românesc, iar în partea a II-a — regimul ucrainean al acestei prepoziții) și formează alte combinații prepoziționale pe terenul graiurilor ucrainene maramureșene (cf. *do u do*, *do u na*, *za do u*). Așadar, asistăm la un fenomen extrem de rar de calchiere a unei structuri străine, la reorganizarea gramaticală prin adăugire, datorită „insuficienței de exprimare” structurală (din punct de vedere al vorbitorului care cunoaște două limbi și le compară în timpul activității verbale) și deci la uniformizare. Este lesne de înțeles că noile prepoziții se dirijează după

regimul genitivului sau acuzativului ucrainean. Calchierea și simplificarea unor modele are loc și cu ajutorul altor prepoziții românești compuse, calchiate tot din motive de „insuficiență expresivă”: *Tam buu pes zav'azannyj malo maj daleko od kolo hruš* : *Acolo era legat un câine, puțin mai departe, pe lângă (de lângă) peri (Rem)*; *Vydei je 860 kilometriu do kolo Serbiji* : *De aici sînt 860 de kilometri pînă pe la (pînă lângă) Serbia (PM)*. În alte dialecte ucrainene această aparentă „insuficiență” este exprimată cu alte mijloace. Uneori, datorită cunoașterii limbii secundare, bilingvul nu simte caracterul compus al prepoziției din limba primară, „completînd-o” cu un element : *Zajšoŭ em u za Oblaz* : *Am trecut pe la Oblaz (Rusc)*. Necesitatea de a crea prepoziție compusă apare și în *Začnuť tr'asty st'ahom po nad holovu l'ud'om* : *Încep să scutur steagul pe deasupra capului oamenilor (PM)*. În acest fel apar prepoziții compuse noi, neobișnuite pentru limba ucraineană (în afară de graiurile din Maramureș). Aceste prepoziții urmează, corect, regimul ucrainean. Cauza trebuie căutată în calchierea unor unități frazeologice întregi.

3. Redarea unor prepoziții românești compuse prin prepoziții ucrainene simple, păstrîndu-se semantica (prepozițională) limbii secundare, dar regimul limbii materne : *Buly iz ukrajins'koji našoji hazety, navit' yz radioteleviziuni pryšla odna grupa* : *Au fost de la ziarul nostru ucrainean, chiar și de la radioteleviziune a venit un grup (Rusc)*; *I takym sposobom my sme reušyly, što chudoba naša ne bula zabrana vyd zveriu* : *Și în acest fel am reușit ca vitele noastre să nu fie răpite de (către) fiare (PM)*.

4. Foarte multe exemple întîlnim cu intercalarea de prepoziții în construcțiile ucrainene în situații cînd în graiuri prepoziția nu apare. Impresia „insuficienței expresive” este și în acest caz evidentă datorită cunoașterii limbii secundare, așadar, aici s-a impus modelul românesc cu prepoziție, s-a simțit inteligibilizarea textului cu ajutorul prepoziției, uniformizînd cele două limbi în contact. Regimul este cel al prepoziției ucrainene, semantica — parțial schimbată :

a) *Ja chožu z poizdom iz Kryčunova* : *Merg cu trenul de la Crăciunești (Cră)*; *Vin ide z avijonom* : *El merge (călătorește) cu avionul (RS)*; *Vin ide z litakom* : *El merge (călătorește) cu avionul (Rep)*; *Póšoŭ sobi z autobuzom u selo* : *Am plecat cu autobuzul în sat (Rusc)*. Datorită calchierii unităților frazeologice a fost necesară intercalarea prepoziției care și-a păstrat regimul, mai puțin sensul (care a devenit asociativ, de însoțire, și nu instrumental. Iată înțelesul calcurilor rezultate : „Merg împreună (alături de) cu trenul de la Crăciunești. El merge (călătorește, zboară) împreună cu avionul (alături de avion). Am plecat împreună cu autobuzul (alături de autobuz) în sat”).

b) Folosirea prepoziției pentru a forma construcții analitice în locul celor sintetice admise de limba ucraineană. În limba română există două posibilități de construire a unităților frazeologice în acest caz : cu prepoziție (analitică) și fără prepoziție (sintetică), fără să fie afectată semantica.

Graiurile ucrainene calchiază formele analitice românești : *Numero na chati maju sorok i šisť* : *La casă am numărul 46 (Rusc)*; *Numer vyd chyžy — 264* : *Numărul de la casă e 264 (Rep)*. În acest caz limba română admite două variante : *numărul casei* (construcție genitivă sintetică) și *numărul la (de la) casă* (construcție acuzativă analitică). Graiurile ucrainene au o singură formă admisă : *nomer chaty/chyžy*. Pentru alte exemple (*šef vyd brygady* : *șef de brigadă*; *majstru vyd parketa* : *maistru de la parchet*; *konduketory vyd miliciji* : *conducătorii de la miliție*) româna admite două

forme (cf. *șef de brigadă* și *șeful brigăzii*), pe cînd ucraineana numai una (cf. *șef brygady, majstru parketa, konduketory miliciji*).

c) Într-o altă construcție sintetică ucraineană dialectală s-a intercalat (sub presiunea limbii secundare) o prepoziție, fiindcă este calchiat modelul: *Profesor do muzyky: Profesor de muzică; Profesorka do englezy: Profesoară de engleză; Profesor do fizyky: Profesor de fizică; Jaka za vysoka maje buty chata: Cit de înaltă trebuie să fie casa (PM); Jakyj za velykyj parket: Cit de mare e parchetul (Bis, LT, Sigh, T); Jaka za tverda zemn'a: Cit de tare-i pămîntul (Rusc), Jaka za šyroka: Cit de lată (Bis, Cra, VV). În celelalte dialecte (și graiuri) ucrainene aceste construcții apar fără prepoziții⁷.*

După cum s-a văzut, prepozițiile intercalate impun regimul limbii materne.

Influența limbii secundare în procesul bilingvizmului s-a extins și asupra numeralului ucrainean. A devenit o regulă pentru graiurile ucrainene din Maramureș (precum și pentru limbile străine învățate la școală⁸) legarea numerelor compuse prin conjuncția ucr. *i* (mai rar *taj*), care calchiază rom. *și*: *dvacc'at'i dev'at', sto sorok i sim, tys'ača dev'at'sto vusimdes'at' i try, sto sorok taj p'at'* etc. Conjuncția *i* (mai rar *taj*) „și” se folosește și în cazul numeralelor ordinale: *trysto sorok i druhyj, tys'ača dev'at'sto sorok i šestyj hud, sorok taj četvertyj* etc.

Deși diateza pasivă există în limba literară și în dialectele ucrainene, folosirea ei foarte frecventă în graiurile ucrainene din Maramureș are loc datorită presiunii modelului românesc: *Kulturnyj dim buu dan u eksplô-taciju z ceju okazijôu: Casa de cultură a fost dată în exploatare cu această ocazie (Rusc); Zbudovana je ôdna kofetarija: E construită o cofetărie (PM); Isut ekipy pokladeni vyd majstra: Sînt echipe numite de (căt-re) maistru (PM). Aceste calcuri înlocuiesc construcțiile impersonale folosite în dialecte și limba literară.*

În graiurile ucrainene în discuție intilnim numeroase calcuri de structură ale adverbului limbii secundare:

1. Calchierea unor adverbe românești de loc (spatiale), străine firii limbii ucrainene: *Ja kazau, šo ja s'uda rob'l'u* (Cră); *Malînu neseme doma* (RS). În limba română nu se face deosebire categorică între adverbele care indică starea pe loc și cele care indică direcția deplasării, în timp ce în ucraineană acest lucru e obligatoriu (în exemplele de mai sus trebuia: *tut, dial. domôu*).

2. În limba română sint încetățenite, acceptate și de limba literară, construcțiile formate din prep. + adverb (cf. *de aici, pînă acolo, pînă aici, pînă tîrziu, de demult, pînă atunci* etc.). Dialectele ucrainene (și limba literară) nu cunosc asemenea forme⁹. În graiurile ucrainene analizate, însă, aceste construcții adverbiale au devenit normale. Iată cîteva exemple cu construcții adverbiale temporale calchiate de la români: *Musyme robyty do pôzno: Trebuie să lucrăm pînă tîrziu (Rusc); Ja buu u polonyny maj yz dayno: Am fost pe munte mai de demult (Rusc); Bulysme do tohdy, doky sme ne dokônčyly robotu: Am fost pînă atunci, pînă cînd n-am terminat lucrul (RS); Ne vydyu em't'a vyd dayno: Nu te-am văzut de mult (VV). Sint la fel de frecvente și construcțiile adverbiale locale (spatiale) cu prepoziții: *do u tujky, do u tam, do u tamky, do tam* etc. Iată cîteva exemple în propoziții: *Do u tujky bulo t'ažko, teper — maj duže: Pînă aici a fost greu, acuma e și mai greu (Rusc); Do tam dôjšlysmе nohamy: Pînă acolo am mers pe jos (Rem); Do u tamky išlysmе mašynou: Pînă acolo**

am mers cu mașina; (RS); *Viuci zижly u dólù : Oile au coborât în jos (la vale) (Bis)*; *Se klade perc'u, časno ku, muždaj ta s'a klade na studeno : Se pune hoia, usturoi, mujdei și se pune la rece (Rusc)*; mai rar întâlnim calchieri ale adverbelor modale: *A teper ja vam rozkažu na korotko pro to, jak začalos'a selo Pol'any : Acuma vă povestesc pe scurt cum a fost întemeiat satul Poieni (PM)*.

II. Calcul de structură cu regim străin

În cercetările noastre am întâlnit câteva tipuri de regim verbal străin, transferat de la graiurile românești.

1. Calchierea verbului împreună cu regimul românesc: *Tot kul'ko može, mene pomohaje : Acela mă ajută, cât poate (Rusc)*; *Oryn nas pomohaje : El ne ajută (PM)*. Aici, după cum se știe, limba română are două posibilități de exprimare: cu dativul (*îmi ajută mie, ne ajută nouă*) și cu acuzativul (*mă ajută pe mine, ne ajută pe noi*). Ucraineana cunoaște numai regimul dativului (*pomohaje meni, pomohaje nam*), deci construcțiile din propozițiile de mai sus copiază/calchiază construcția românească cu acuzativul și urmează regimul românesc al acestui caz. Datorită caracterului străin al lexicului, regimul unor verbe românești adaptate este prezent în construcțiile: *Șef de ekipă imaje obligacija, aby dozyraŭ l'udy, aby robyty : Șeful de echipă are obligația să supravegheze oamenii cu să lucreze (Rusc)*; *Teper duže lehko je u lisi robyty, ... čolorik folosyt lyš ruka : Acuma e foarte ușor a lucra în pădure... omul folosește numai mina (Rusc)*. Forma corectă în ucraineană este tot cu acuzativul (cf. *imaje obligaciju, folosyt ... ruku*), dar cu altă desinență, pe cînd în exemplele anterioare apare nominativul ucrainean, care imită modelul românesc de acuzativ-nominativ. Așadar, comutarea codului în favoarea unei uniformizări specifice bilingvului este evidentă datorită gîndirii simultane în două limbi, fenomen frecvent la vorbitorii bilingvi.

2. Calchierea unor expresii românești aduce după sine și transferul regimului străin: *Ja maju 14 rokiŭ : Am 14 ani*; *Ja maju pojizd up'at' časny : Am tren la ora 5*; *Uz'aju em s'a do mostyŭ : M-am apucat de poduri (Rusc)*; *Oryn daje nam konkurs zad'ŭa roboty : El își dă concursul să ne ajute în muncă (Rusc)*.

3. Este frecventă calchierea construcțiilor românești în nominativ-acuzativ, pentru care limba ucraineană de regulă folosește cazul instrumental: *Ja buy takyj simnacc'atyričnyj-vusimnacc'atyričnyj chlopec' : Eram un fecioraș de vreo 17—18 ani (LT) (în loc de : ... takym simnacc'atyričnym-vusimnacc'atyričnym chlopcom)*.

4. Am întâlnit și construcția alcătuită din prepoziția *pentru* + infinitivul verbului, specifică limbii române: *Viđra sut d'ŭa dōjity uei : Gălețile sînt pentru a mulge oile (Rusc)*, unde prepoziția este urmată de modul nepersonal al verbului.

5. În graiurile ucrainene din Maramureș, se utilizează uneori construcții verbale analitice calchiate din română: *Teper dau stat zad'ŭa nas... Acuma a dat statul pentru noi... (PM)*; ... *aby dozyraŭ na l'udy... : ... să supravegheze pe oameni... (Rusc)*. În aceste situații ucraineana folosește construcția cu dativul (cf. *dau nam*), respectiv cu acuzativul (cf. *dozyraŭ l'udej*), ambele sintetice.

6. Tendința de simplificare și uniformizare prin calchierea construcțiilor acuzative apare des în situații cînd limba ucraineană face distincție

obligatorie între categoria animat-neanimat, fiindcă are desinențe speciale pentru fiecare dintre cele două forme. Se imită nu numai forma limbii secundare, ci și regimul românesc, mai simplu, același pentru ambele forme: *Şef de ekipă imaje obligaciija, aby dozyrau l'udy*. . . : *Şeful de echipă are obligația să supravegheze oamenii* (Rusc); *Taj l'ubyme i druhi šefy* : *Noi iubim și alți șefi* (Rusc); *Ja ekzekutory vyhnaŭ von yz chyžy* : *Am dat afară din casă executorii* (Rusc); *Taky dva chlopci ubyty za odnoho čotovika?* : *Să ucizi așa doi băieți pentru un om?* (LT); *Daŭ prykaz odnomu jagerovi, šoby povii ty chlopci u lis ta by ubyŭ* : *A dat ordin unui pădurar să ducă băieții aceia în pădure și să-i ucidă* (LT). După cum se știe, aici forma corectă ar fi fost acuzativul animat (*l'udej, druhych šefiŭ, ekzekutoriŭ, takych dvoch chlopciŭ, tych chlopciŭ*) și nu acuzativul neanimat, care corespunde formelor românești.

7. În limbile slave paradigma numeralului este deosebit de complexă în comparație cu cea a limbii române. Bilingvii preferă formele românești, mai simple, calchiindu-le structura. Acest lucru confirmă, o dată în plus, valabilitatea economiei verbale¹⁰, precum și existența, în cazul de față, a unei singure limbi cu două modalități de exprimare și tendința vorbitorului limbiv spre alegerea unor forme simplificate, cu o capacitate de manevrare mai mare și posibilități lesnicioase de comutare a codului.

Regimul modelului limbii secundare apare în construcțiile cu numerale fără prepoziție în numeroase exemple: *Vyrostiŭ em čotryry dity* : *Am crescut patru copii* (PM); *Na to hiŭe bulo klasty dva l'udy, try l'udy, čotryry l'udy* : *Pentru aceasta trebuiau numiți doi oameni, trei oameni, patru oameni* (LT); *Ja čmen' visim den' aby stojalo* : *Orzul să stea opt zile* (LT); *D-ŭ meni sto koruny žyd tot* : *Mi-a dat evreul acela o sută de coroane* (LT); *My kupyly malo vyno* : *Am cumpărat puțin vin* (T); *Zižšlys'a tam hromada l'udy* (LT). Regimul numeralului ucrainean impune aici cazul genitiv (*čotyr'och ditej, dvoch l'udej, tr'och l'udej, čotyr'och l'udej, sto korun, malo vyna, hromada l'udej*), nu acuzativ (calchiat).

8. Și numerele însoțite de prepoziții, calchiate după model românesc, imprimă construcțiilor ucrainene regimul limbii secundare: *Ihraly do dva, do try časŭ, do čotryry* : *Am jucat până la ora două, trei, patru* (Rem); *Za vusim den' možno varty horiuku* : *Peste (după) opt zile se poate fierbe țuica* (LT); *Pōsl'e visim den' jak s'a narodyt dytyna...* : *La (după) opt zile de la nașterea copilului* (Rusc). Aceste forme imită acuzativul românesc în locul genitivului ucrainean (cf. *do dvoch, do tr'och, do čotyr'och časŭ, za vusim dniŭ, pōsl'e vos'mi dniŭ*).

9. Transferul regimului limbii secundare cel mai pregnant este ilustrat de construcțiile substantivele cu prepoziții calchiate. Distingem trei situații mai importante de regim românesc al unor construcții copiate:

a) Calchierea unor prepoziții românești compuse prin combinații prepoziționale dialectale ucrainene: *Derevo dujde do ŭ depozit, do ŭ kombinat* : *Lemnul ajunge până la depozit, până la combinat* (Rusc); *Švad'ba deržyt do ŭ rano* : *Nunta ține până dimineața* (PM); *Ŭoynŭ nesut do ŭ Byrsanu* : *Lina o duc până la Bîrsana* (RS); *Dōjat viŭci do ŭ sim časŭ* : *Oile se mulg până la ora șapte* (Bis); *Do ŭ Baja-Boršu 47 kilometruŭ* : *Până la Baia-Borșa sînt 47 de kilometri* (PM); *Ŭčymos'a do ŭ polovyna na visim taj do ŭ dev'at' časŭ* : *Învățăm până la opt jumătate și până la ora nouă* (Rem); *Medvid' do ŭ selo po raz ischodyt* : *Ursul cîteodată vine până în sat* (Rusc); *Bokory vozyly dō ŭ odnu distancu* : *Plutele le conduceau (mînaŭ) până la o distanță* (LT). În limba ucraineană echivalentul acestei

combinații prepoziționale dialectale ar fi prep. *do* (cu genitivul), dar vorbitorul bilingv simte nevoia adăugării elementului al doilea (prep. *u*) pentru acoperirea echivalentului românesc (prep. *la*). La transferul regimului contribuie și faptul că imbinarea prepozițională dialectală are un membru (prep. *u*) care în anumite situații cere cazul acuzativ (cf. exemplele de mai sus). Dar, fiindcă *do u* este echivalentul formei general ucrainene al prep. *do* (care cere cazul genitiv), calcul *do u* (< rom. *până la, până în*) are regimul prepoziției compuse românești.

Dintre alte combinații prepoziționale dialectale merită a fi amintite exemple ca: *S pered borot'by vony pyly i hu'l'aly*: Înainte de luptă ei au băut și s-au distrat (Rem); *Se kople jamy po na try metery distanca*: Se sapă gropi până la trei metri (Rusc).

Această categorie de calchiere cu regim străin este generată de presiunea sistemului celei de-a doua limbi. Combinațiile prepoziționale dialectale sint creații ale bilingvismului și se explică prin tendința de simplificare, de apropiere și uniformizare a celor două limbi în contact. Aceste creații apar ca rezultat al existenței în conștiința vorbitorilor bilingvi a unei singure limbi cu două modalități de exprimare.

b) O altă categorie de calchiere cu regim străin cuprinde prepoziții românești simple, înitate de graiurile ucrainene prin corespondenți echivalenți, regimul aparținând limbii secundare: *Ja sôbi rušyju pôs'li des'at' časuv z domu*: Am pornit de acasă după ora zece (Rusc); *Štrityu em s'a z mamou u Kluž*: M-am întâlnit cu mama la Cluj (Rusc); *Maj bula po odna polyč'a*: A mai fost cite o poliță (T); *Selo naše je bohate, ... us'adeno myžyč hory*: Satul nostru este bogat, ... așezat între munți (PM); *S'a čin'et plasy yz droty*: Fac plase din droturi 'sirme' (Rusc); *Sino roz'at yz voly*: Fiul îl transportă cu boii (T); *Hyje bulo syđity z jarčaty*: Trebuia să stau cu micii (PM); *S plan ne ôstaus'a ni ôden raz yz zadu*: Cu planul nu am rămas în urmă niciodată (Rusc). Exemplele de mai sus ilustrează cu pregnanță modul de gândire și exprimare a ideilor, unde influența construcțiilor calchiate impune folosirea regimului străin datorită schimbării rapide a codului, motiv care duce la neglijarea formei (gramaticii) textului în favoarea inteligibilității mesajului.

c) Des apar în graiul bilingvilor încrustări de unități frazeologice mai puțin stilizate, datorită vorbirii neingrijite. Uneori topica inversă creează dificultăți pentru traducerea rapidă a construcțiilor, vorbitorul uemaiavind timp pentru ordonarea mesajului în limba maternă, iar interlocutorul nu simte nevoia unor explicații suplimentare, căci înțelege conținutul textului. Iată câteva exemple: *Chlopeč' pryhotou'ajets'a ity ... u škola profesionala*: Băiatul se pregătește să meargă ... la școala profesională (Rusc); *Koni t'ahmut do linija id funikul'aru*: Caii trag până la linia funicularului (Rusc); *U magazin forestijer se bere ...*: La magazinul forestier se poate cumpăra ... (PM). Alte intercalări au diferite explicații: *Buu em evidenciât na întreprindere*: Am fost evidențiat pe întreprindere (PM); *My dvymoša na televizor*: Ne uităm la televizor (Bis, Boci, Cra, LT, PM, Rem, T); *My ideme na film*: Mergem la film; *Klyče te na telefon*: Te cheamă la telefon (Rem); *Ideme na kino*: Mergem la cinema; *Staršyj syn je u servič*: Fiul mai mare este în servicii (adică este angajat) (Rusc). În toate exemplele, după cum se vede, s-au calchiat construcțiile, uneori cu prepoziții nepotrivite pentru firea limbii ucrainene, iar regimul este mixt, identic în cele două idiomuri, ceea ce se explică prin identitatea struc-

turii gramaticale în aceste exemple. Semantica acestor propoziții este uneori deformată puțin, dar totuși inteligibilă.

Concluzii. În graiurile ucrainene maramureșene au pătruns numeroase elemente românești. Cauza pătrunderii elementelor structurale străine trebuie căutată, pe de o parte, în lipsa unui contact sistematic al acestor graiuri cu limba literară ucraineană; în consecință, aceste graiuri nu beneficiază de acțiunea convergentă, nivelatoare, a limbii standard. Pe de altă parte, asupra graiurilor ucrainene maramureșene exercită o presiune permanentă limba literară și graiurile românești înconjurătoare.

În vorbirea uzuală, neîngrijită a bilingvilor elementele lexicale străine adesea aduc cu sine și elemente de structură. Cînd vorbitorul își dă seama că limba sa maternă este umplută de cuvinte, expresii, construcții străine, caută să le acomodeze prin adaptare, calchiere. Calchiind, fără să-și dea seama transferă în structura construcțiilor elemente gramaticale nespecifice, printre care un rol important revine regimului gramatical. Calcul lingvistic de structură și regimul gramatical sînt fenomene strîns legate, primul generînd apariția celui de-al doilea. Fenomenele discutate în studiul nostru ne prezintă un idiom eterogen, ceea ce este o stare firească pentru orice comunitate lingvistică periferică în contact ¹¹ și confirmă ideea potrivit căreia practic nu există nici o limbă pură ¹². Graiul bilingvilor este înțeles de toată comunitatea ucraineană, bilingvii fiind aceia care difuzează elementele străine în rîndurile monolingvilor, completînd lacunele prin împrumuturi ¹³. În graiul bilingvilor are loc o specializare stilistică ¹⁴, datorată mediului în care-și desfășoară activitatea. Această specializare stilistico-funcțională a demonstrat că în anumite domenii (religie, folclor literar, industrie casnică tradițională etc.) graiul ucrainenilor bilingvi este curat, aproape fără elemente (fonetice, lexicale, gramaticale) străine.

NOTE

¹ Am ținut cont de observațiile prețioase ale fostului meu profesor de la Universitatea din Cluj-Napoca, Ioan Pătruț. Îi mulțumesc și pe această cale.

² Vezi L. V. Șčerba, *O ponjati smeštenja jazykov*, în *Jazykovaja sistema i rečevaja dejatel'nost'*, Leningrad, 1974, p. 68.

³ J. Sumpf, *Linguistică și sociologie*, în Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistica*, București, 1975 (în continuare: *Sociolingvistica*), p. 91.

⁴ J. Sumpf, *loc. cit.*

⁵ Exemplele nelocalizate circulă în toate satele cercetate.

⁶ Siglele localităților cercetate: Bis = Bistra, Boci = Bocicioiu Mare, Cra = Crasna Vișeuului, Cră = Crăciunești, LT = Lunca la Tisa, PM = Poienile de sub Munte, Rem = Remești, Rep = Repedea, RD = Rona de Sus, Rusc = Ruscova, Sigh = Sighetu Marmăției, T = (satul) Tisa, VV = Valea Vișeuului.

⁷ Prepoziția *za* nu trebuie confundată cu formele dialectale ale prefixului *za-*. Vezi și I. T. Zolka, *Narysy z dialektolohiji ukraïns'kojazyk*, Kiev, 1966, p. 74.

⁸ Cf. B. Schiller, *arg. Bo izci. Interferențe lingvistice la școala generală, comunicare prezentată la Sesimea județeană de comunicări științifice ale cadrelor didactice din Maramureș*, Baia Mare, 1983.

⁹ Fac excepție câteva structuri (*do nuni, do s'odhodni, do leper, vyd leper*), în dialectele carpatiche (hutel, boikovian, lemkovian, transcarpatic), care au origine străină.

¹⁰ Dell Hymes, *Etnografia vorbirii*, în *Sociolingvistica*, p. 53.

¹¹ Cf. W. Labov, *Studiul limbii în contextul ei social*, în *Sociolingvistica*, p. 76, 92.

¹² J. P. Bodzei, *Interferențe lingvistice româno-ucrainene în Maramureș*, teză de doctorat, București, 1979, p. 189 (manuscris).

¹³ U. Weinreich, *Cadrul sociocultural al contactului lingvistic*, în *Sociolingvistica*, p. 97.

¹⁴ U. Weinreich, *loc. cit.*, p. 101. Cf. și U. Weinreich, *Jazykonje kontakty*, Kiev, 1979, p. 159-154.

КАЛЬКА И УПРАВЛЕНИЕ ВТОРОГО ЯЗЫКА В ПРОЦЕССЕ БИЛИНГВИЗМА

(Резюме)

На основе языкового материала, собранного в селах с украинским населением Марамурешского уезда на протяжении последнего десятилетия, автор отмечает, что украинско-румынское двуязычие стало всеобщим явлением.

Одной из главных особенностей украинско-румынского билингвизма является образование лексических и грамматических калек из второго языка и проникновение вместе с ними структурных элементов румынского языка.

В статье рассматривается образование структурных калек и перенос иноязычного управления при помощи калькирования румынских слов и словосочетаний.

Noiembrie 1984

Sighetu Marmăției
Str. Mara, 41

APELATIVE ȘI ANTROPONIME

IOAN PĂTRUȚ

Recenzia lui Ion Toma, din SCL, XXXV, 1984, nr. 1, p. 51—53, asupra cărții mele *Onomastică românească* (București, 1980; în continuare : *On. rom.*) ridică unele probleme privitoare la raporturile dintre apelative și antroponime.

Am subliniat în studiile mele¹ că una dintre marile deficiențe în onomastica noastră o constituie utilizarea abuzivă și forțată a cuvintelor comune ca etimoane ale antroponimelor și toponimelor românești; am adus numeroase exemple, îndeosebi din *Dicționar onomastic românesc* (în continuare : DOR) al lui N.A. Constantinescu și, în ultimul timp, din *Dicționar al numelor de familie românești* (DNFR) al academicianului Iorgu Iordan. Totodată însă am menționat că antroponimele românești pot proveni, firește, din apelative, atunci cînd ele reprezintă porece sau supranume, dar prenume de o asemenea origine sînt puțin numeroase (*On. rom.*, p. 10). Referindu-mă la hipocoristice, cu care m-am ocupat în mod special, am declarat că „nu refuz o etimologie conform căreia un hipocoristic provine de la un nume comun (*Baba* < *babă*). Asemenea cazuri sînt reale în cazul supranumelor” (*ibidem*, p. 22). Deoarece din documente și din alte surse nu reiese uneori funcțiunea antroponimului (supranume, prenume etc.), recunosc că, în asemenea situații, e posibilă raportarea numelui respectiv și la un apelativ (*ibidem*); altfel spus, e posibilă o dublă etimologie (*ibidem*). Și adăugam : „cum însă cazuri ca acesta din urmă [adică proveniența hipocoristicului din apelativ : *Baba* < *babă*] sînt rare (și *clare*) ele nici nu vor intra în prezenta discuție, căci, teoretic, orice cuvînt comun poate deveni poreclă” (*ibidem*). Chiar numai aceste precizări constituie un răspuns la obiecția recenzentului că nu las întotdeauna „locul cuvenit altor posibile interpretări sau etimologii multiple” (*loc. cit.*, p. 52); de altfel, în *On. rom.* am adăugat că unele hipocoristice, chiar dintre cele aduse ca exemple de recenzent (*ibidem*, p. 52), pot proveni din apelative : *Bulbuc* (*On. rom.*, p. 34), *Golul* și *Golea* (p. 42), *Folte(a)* (p. 46), *Mîrza* (p. 54), *Cîrlan* (p. 68), *Benga* (p. 82), *Bentu* (p. 44); cf. și *Burta*, *Burtă* (p. 44), *Bogza* (p. 53), *Borza* (p. 53), *Mursă* (p. 57), *Orza*, *Orzea* (p. 54) etc.

La propunerea că, în cazul numelor care provin din „radicale” antroponimice, ar trebui dovedit că „întreaga serie” are aceeași origine (căci altfel „e greu de stabilit în fiecare caz în parte căreia dintre seriile etimologice îi aparține un nume”, *loc. cit.*, p. 52), răspund, în continuare : în cazul seriilor „formale” e posibil ca una dintre „variante” să aibă sau să i se propună origine diferită față de celelalte „variante” : cînd *Burta* / *Burtă* sînt raportate la apelativul *burtă* (ca în DOR, p. 224, și DNFR), o asemenea explicație pentru *Burtul* (ca în DOR, p. 224) apare, evident, forțată (vezi *On. rom.*, p. 44); tot astfel e posibil ca *Folte* / *Foltea* să provină din dial. *folte* „burtea”, însă *Folt* (nume de sat și de munte, fost antroponim), ca și *Burtul*, este derivat din temă antroponimică (vezi *On.*

rom., p. 46). În cazul cînd *Burta/Burtă, Folte/Foltea* își au proveniența în apelativele respective, ele reprezintă, evident, alte nume, diferite de *Burtul, Folt*; dacă însă nu au această origine, ele se întîlnesc cu *Burtul, Folt*, ca derivate (cu sufixul *-t-*) din temele antroponimice *Bur-*, respectiv *Fol-* (vezi *On. rom.*, p. 46). Desigur, adeseori nu e ușor de precizat cînd nume ca *Burta/Burtă, Folte(a)* sînt de o origine sau alta, mai ales dacă — așa cum se prezintă situația de obicei — istoria numelui, purtat de *x* sau *y*, nu ne este cunoscută. În asemenea cazuri intervine „etimologia dublă” (eventual și „triplă”) ².

Pe linia participării masive a apelativelor la formarea numelor de persoane, inclusiv a prenumelor, e formulată, în recenzie, și afirmația: „În fond, toate sufixele antroponimice au fost la origine sufixe apelative” (p. 52—53). Există, într-adevăr, un număr de sufixe care apar și în cuvinte comune și în antroponime (*-aș-*: *copilaș, Ionaș*; *-el-*: *scăunel, Săndel*; *-uș-*: *cățeluș, Petruș* etc.). Avem însă sufixe exclusiv antroponimice, inexistente în lexicul comun actual și, după părerea mea, în cel dinaintea primelor scrieri românești; astfel: *-b-*, *-d-*, *-l-* etc., examinate în *On. rom.*, p. 34 și urm. Lista lor va putea fi stabilită numai cînd vom avea un repertoriu al tuturor sufixelor antroponimice românești.

Am considerat că sînt indicate și necesare precizările de mai sus pe marginea acestei recenzii, care scoate în evidență tezele și contribuțiile noi ale lucrării și aduce argumente în plus spre a sublinia valoarea lor.

N O T E

¹ Vezi *On. rom.*, îndeosebi capitolul I, *Principii și metode în antroponimia românească*, p. 10 și urm.; idem, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, *passim*.

² Vezi I. Pătruț, *Nume ...*, p. 28 și urm.

Octombrie 1984

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Palia de la Orăștie. 1582—1982. Studii și cercetări de istorie a limbii și literaturii române, București, Editura Eminescu, 1984, 195 p.

Inițiativa Editurii Eminescu de a reuni într-un volum câteva dintre textele despre *Palia de la Orăștie* (1581—1582), unul dintre primele monumente de limbă română, constituie, fără îndoială, un fapt remarcabil. Este pentru prima oară când, în colecția „Biblioteca critică”, se consacră un întreg volum nu unui anumit autor, ci unui text vechi.

Sarcina de a întocmi o culegere din cele mai reprezentative cercetări dedicate *Paliei*, deși dificilă, a fost exemplar dusă la capăt de autoarea antologiei, Aurelia Batali. Din mulțimea de scrieri elaborate timp de peste un secol, sînt alese 11 texte care reflectă varietatea problemelor puse specialiștilor de tipăritura de la Orăștie. Dacă obișnuita bibliografie care însoțește fiecare volum al colecției lipsește de data aceasta, trimerile bibliografice din notele studiilor antologate dau o imagine reală asupra interesului stîrnit în timp de *Palie* printre cercetătorii limbii și culturii române vechi.

Textele reținute pentru antologie, dintre care unele sînt inedite, satisfac curiozitatea oricărui iubitor de cunoaștere, oferindu-i-se date de natură strict filologică sau literară și lingvistică. Scrierile antologate sînt grupate după conținut. Reținem dintre ele în primul rînd pe cele (relativ) vechi, cunoscute de altfel, aparținînd lui Nicolae Iorga, Ion Bălan, Mario Roques și Ștefan Ciobanu. Din literatura scrisă la sărbătorirea, în 1982, a 400 de ani de la publicarea *Paliei*, sînt alese articolele lui Ion Dodu Bălan și I. Ionescu, care au un caracter general informativ.

Cinci dintre materialele culegerii sînt inedite și reprezintă, luate în ansamblu, partea care conferă acestui volum justificarea maximă. Este vorba de lucrări valoroase prin noutatea pe care o aduc în cercetarea *Paliei*, prin încercările de încadrare din unghiuri variate în problematica secolului al XVI-lea.

Eugen Pavel, apreciind că *Palia* „nu este o apariție accidentală”, o integrează „în suita principalelor tipărituri din a doua jumătate a secolului al XVI-lea”. Dacă Eugen Pavel pune accentul pe tradiția ardelenescă a tipăriturilor, a căror încununare este *Palia de la Orăștie*, G. Mihăilă ne oferă o perspectivă mai amplă, națională, asupra istoriei tiparului și implicațiilor lui în cultura veche românească. Paginile rezervate lui Coresi, impresionante prin exactitate și prin corelațiile incitante pe care le cuprind, ne-au sugerat și o întrebare: dacă privirile editorilor se întorc înapoi, atît de departe, către începuturi, de ce nu ne dăruiesc și un volum despre Coresi (și ucenicii săi), în aceeași colecție?

Punctul de vedere al istoricului literar este exprimat de Octavian Șchiau, care urmărește ecourile în timp ale *Paliei*, luînd în considerare interesul manifestat de diferite personalități ale istoriei culturale românești. Autorul sesizează că „se simte nevoia unui comentariu filologic mai amplu”.

Două remarcabile contribuții la cunoașterea internă a *Paliei* aparțin unor reputele lingviști și pasionate cercetătoare ale perioadei vechi din evoluția limbii române: Florica Dimitrescu și Viorica Pamfil. Aceste studii constituie de fapt „substanța” secțiunii de materiale inedite și totodată cele mai detaliate cercetări consacrate vreodată *Paliei*, din perspectivă lingvistică, modele de abordare a vechilor texte românești.

Viorica Pamfil remarcă numărul redus de elemente fonetice dialectale și identifică o „variantă literară bănățean-hunedoreană”. Apoi, întreprinde o investigație de detaliu a structurii lexicului utilizat în *Palie*, punînd în discuție o gamă largă de aspecte. Tabloul lexical al *Paliei* este completat cu date despre sensul cuvintelor în text/în limba română veche / de azi și despre numele de jocuri și persoane. Viorica Pamfil reușește astfel să completeze imaginea despre *Palie* pe care o oferea prin ediția științifică din 1968.

Observațiile pe care le face Florica Dimitrescu asupra artei cuvintului în *Palie* sînt, după părerea noastră, cele mai interesante pagini scrise de autoare. Analizînd relațiile de sinonimie din diverse unghiuri după caracterul cuvintelor din punctul de vedere al limbii române vechi sau actuale — regional, arhaic sau menținut în limba literară — și al originii ori al frecvenței apariției în text, autoarea răspunde nedumeririi provocate de lexicul relativ sărac al *Paliei*. Printr-un adevărat exercițiu de mîgală, Florica Dimitrescu subliniază de fapt virtuțile artistice ale textului tradus și ilustrează nuanțat rolul sinonimiei într-o exprimare corectă și expresivă. În aceeași direcție de evaluare estetică a *Paliei* se înscriu și constatările privitoare la alte aspecte artistice ale limbii *Paliei de la Orăștie*. Comparînd *Palia* cu textele corespunzătoare din maghiară,

germană și latină, autoarea are meritul de a fi întreprins pentru prima dată o analiză minuțioasă, cu rezultate în sprijinul ideii acreditate de I. Popovici și M. Roques: în traducere s-a folosit și un original latin.

Alcătuită dintr-un număr relativ redus de texte în raport cu celelalte antologii ale colecției, culegerea consacrată *Paliei de la Orăștie* se distinge totuși prin varietate și bogăție de informații, trăsătură conferită de perspectiva diferită pe care o au autorii antologați asupra faptelor abordate. Unitatea de viziune este asigurată de preocuparea celor 11 autori de a încadra *Palia* în tradiția vechii culturi și limbi românești și totodată de a pune în valoare calitățile unui text tradus.

August 1984

Coman Lupu
Universitatea din București
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Str. Edgar Quinet, 3-7

ANGELA BIDU-VRÂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, *Modele de structurare semantică. Cu aplicații la limba română (Polisemie, sinonimie, antonimie, cimpuri)*, Timișoara, Editura Facla, 1984. 280 p.

Fidele metodei structurale de analiză a lexicului, autoarele reușesc în lucrarea de față rodul observațiilor teoretice și practice efectuate de-a lungul a mai bine de zece ani asupra unor subansambluri lexicale sau morfologice. Înscriindu-se, prin data primelor studii în acest domeniu, printre pionierii structuralismului lexical românesc, autoarele, adepte ale semanticii lexicale paradigmatică, depășesc maniera de cercetare adoptată de principalii reprezentanți ai acestei ramuri (E. Coseriu, B. Pottier, A. J. Greimas, G. Mounin, H. Geckeler), pledind pentru interdependența dintre semantica lexicală și cea sintactică. Orientarea teoretică a cercetării, rezultată din diferitele lucrări practice elaborate, este proprie *lingvisticii funcționale*, urmărind implicațiile complexe ale cunoașterii nivelelor semantice studiate în exprimarea corectă, riguroasă, nuanțată.

Lucrarea este construită în trei secțiuni: I. *Principii de analiză semantică*, II. *Nivelele analizei semantice*, III. *Modele de structurare lexico-semantică*. Precizările teoretice și metodologice din prima parte, unde se expun și modalitățile de analiză componentială, contextuală și stilistică, se regăsesc aplicate consecvent în partea a doua, fiecare nivel semantic (polisemia, sinonimia, antonimia și cimpurile), fiind trecut prin aceeași grilă, prezentată teoretic în primul capitol.

Studiul fiecărui nivel semantic se încheie cu concluzii privind modelarea sa în limba română contemporană. Acestea fac legătura cu ultima parte a lucrării, care reprezintă o sinteză teoretică și practică, dând posibilitatea confruntării rezultatelor obținute prin metodele de analiză enunțate cu cele oferite de o metodologie proprie lingvisticii matematice. Scopul acestei confruntări este dorința de obiectivitate, de rigurozitate științifică în modelarea semantică a vocabularului românesc.

Înainte de aplicațiile practice la texte de limba română actuală, autoarele își propun reunirea concluziilor fiecărui capitol într-o „*perspectivă de ansamblu care vizează reconstituirea întregului*” (p. 228), fapt cerut de obiectivul general al lucrării, adică de necesitatea descoperirii unei organizări reprezentate de *relațiile semantice* de diferite tipuri dintre cuvintele românești.

Modelele obținute prin metodele proprii semanticii descriptive sînt considerate și puse în valoare drept premise ale unei *semanticii normative*, premise doar, întrucît se consideră că „în ceea ce privește ansamblul vocabularului nu s-ar putea da reguli exhaustive” (p. 235), fapt ilustrat de „*aplicațiile practice*” care evidențiază clar varietatea actualizărilor semantice derivate din cele câteva tipuri concrete analizate.

Lucrarea cîștigă și printr-o bogată bibliografie, cuprinzînd unele dintre cele mai recente cercetări de semantică pe plan mondial, la care se fac consistente referiri.

Rezumatul în limbile engleză și franceză asigură accesul cititorului străin la ideile de bază ale cărții.

Dat fiind specificul lexicului, caracterul său complex, suplu („*lax*”), ramificat, cuprinzînd zone mai mult sau mai puțin omogene (ceea ce îl distinge de celelalte sisteme ale limbii), autoarele procedează, în prima parte a lucrării, la unele adaptări conceptuale menite să evidențieze relațiile semantice proprii vocabularului românesc. De aici și considerarea lucrării drept o reprezentare a „*structuralismului în sens larg*” (p. 10).

Termenul *nivel semantic* desemnează aici „toate aspectele descrise structural pînă acum sub un nume sau altul (*polisemia, sinonimia, antonimia*, dar și *cimpurile* sau (*sub ansamblurile exosemantice*)” (p. 10), pentru a se evita denumirea, prin același termen — *categorie semantică* — a materialului concret analizat și a aspectelor în funcție de care s-ar putea caracteriza acest material. Categoriile semantice sînt considerate *paradigma, semul; sememul* ș.a.

Termenul de *etapă*, corespunzând celui de *metodă*, se referă la cele trei tipuri de analiză prin care se „filtrează” toate „nivelele” cercetate : *semică*, *contextuală* și *stilistică* și este justificat de autoare (poate insuficient argumentat) prin necesitatea rezolvării problemei *interdependenței metodologice* pe care o aplică.

Modelarea semantică corespunde „organizării interne” a elementelor unei paradigme (sau clase) lexico-semantice determinată de relațiile lor particulare (p. 22).

Studiul vocabularului cu metode structurale leagă strins analiza semică — etapă de bază — cu principiul *dezambiguizării semantice* și *contextuale*, căruia trebuie să i se supună toate cuvintele cu mai multe sensuri (p. 39 și 49—50). Semantica structurală postulează acest principiu drept fundamental (fiind „aplicat cu strictețe în toate analizele din lucrarea de față” — p. 40), creîndu-se astfel una din limitele structuralismului lexical : dezmembrarea structurii naturale a cuvîntului polisemantic face să se piardă însuși specificul acestui complex *microsystem*, făcînd abstracție de unul dintre cele mai spectaculoase moduri de transcripție, în plan lexical, a organizării logice interne a gîndirii.

Impuse de perspectiva structurală de analiză, limitele semnalate nu afectează valoarea lucrării — prima sinteză amplă a numeroaselor cercetări teoretice și aplicative privind vocabularului românesc actual cu metodele semanticii moderne.

Prin originalitatea poziției metodologice, ca și prin consecvența aplicării principiilor enunțate la toate nivelele alese, lucrarea reprezintă un instrument prețios alit pentru lingvist, cît și pentru profesorul interesat să deschidă elevului o nouă perspectivă de înțelegere a relațiilor lexicale.

Aportul teoretic propriu autoarelor, ca și bogatul material lexical analizat impun lucrarea drept o contribuție de seamă a cercetării românești în semantica contemporană.

Noiembrie 1984

Ileana Mureșanu
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie, str. Horea, 31

IOAN ZOBA DIN VINȚ, *Scrierul de aur*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de A. N. G. Goția, București, Editura Minerva, 1984, LXI + 305 p.

Ioan Zoba din Vinț și-a legat numele de tipărirea citorva cărți, cu conținut religios, la Sebeș și Alba Iulia, în condițiile intensificării propagandei calvine printre români. Reorganizînd tipografia bălgrădeană, ca secretar al marelui sobor, el continuă activitatea cărturărescă a mitropolitului Simion Ștefan, după o întrerupere de cîteva decenii. Considerat un modest cărturar, pînă acum nu s-au publicat studii mai ample asupra lui și asupra tipăriturilor sale. Lucrarea pe care o prezentăm este cea dintîi editare a uneia dintre cărțile tipărite de Ioan Zoba din Vinț.

Meritul lui A. Goția este nu numai de a fi editat *Scrierul de aur* (1683, „pîrgă” tipografiei) și de a pune astfel la îndemîna filologilor și istoricilor literari, în transcriere, textul cărții. În studiul introductiv, el se ocupă de autor, de condițiile în care și-a desfășurat activitatea și de tipărirea acestuia. În atenția editorului se găsește, înainte de toate, cercetarea filologică și lingvistică a textului. Putem spune că studiul său introductiv are un caracter micromonografic,

Avînd posibilitatea să cerceteze mai multe exemplare din cartea studiată, îndeosebi cele aflate în „Colecția Todorescu” din Biblioteca Széchényi din Budapesta, A. Goția stabilește că există trei variante, rezultate prin intervențiile în zăț, în timpul tipării. Constatările sale îndreaptă unele date din prezentarea cărții în vol. IV din *Bibliografia românească veche*. Contribuții aduce și în privința izvoarelor. Cu numeroase exemple, documentează că citatele scripturale sînt preluate de Ioan Zoba din Noul Testament de la Bălgrad (1648) și din Psaltirea tipărită în 1651, în aceeași localitate. Cele din Vechiul Testament sînt traduse din Biblia maghiară tipărită în 1590.

Punîndu-și întrebarea dacă *Scrierul de aur* este o traducere sau un text original, A. Goția se situează ferm de partea aceloră, mai puțini la număr, care opinează pentru originalitatea cărții. Reinterpretarea faptelor cunoscute și argumentele noi aduse, de ordin lingvistic, îl conduc spre această concluzie.

În *Nole de limbă*, sînt prezentate selectiv cele mai de seamă și mai interesante particularități fonetice, gramaticale și lexicale ale textului. Se cuvin a fi menționate, în mod special, analiza faptelor sintactice și considerațiile asupra sinonimiei.

Pornindu-se de la cunoscutul citat cu privire la regionalisme din prefața *Scrierului de aur*, s-a afirmat adesea că Ioan Zoba din Vinț, în problema limbii literare, părăsește principiul unității, alit de explicit menționat de mitropolitul Simion Ștefan. Reinterpretînd citatul respectiv, A. Goția, cu numeroase date lingvistice, argumentează că scriitorul ardelean „nu reprezintă

[...] o atare de la tendința generală a cărturarilor epocii vizînd unificarea limbii române literare, ci, uzînd de mijloace proprii, se încadrează unitar în acest curs" (p. XLIX). Concluzia aceasta are valoarea unei reabilitări.

Lucrarea se încheie cu un glosar, în care, pentru înțelegerea textului, sînt explicate cuvintele vechi, rare și neobișnuite, urmat de indicele lexical (p. 185–304). Acesta, un valoros instrument de lucru, din lipsă de spațiu tipografic, a fost redus. (Trimiterile la filă s-au făcut numai pînă la o sută de atestări.) În parte, neajunsul e suplinit de indicarea, la fiecare cuvînt, a numărului total de ocurențe.

Ediția de față readuce în actualitate un cărturar român din secolul al XVII-lea, ale cărui merite în cultura română și în istoria limbii române literare vor putea fi mai bine evaluate datorită cercetării competente a lui A. Goția.

Noiembrie 1984

Romulus Todoran
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie, str. Horea, 31

„Anuar de etnologie, artă, istorie, lingvistică”, Timișoara. 1982, 216 p.

Cu toate că în înșiruirea din titlul „Anuarului” timișorean lingvistica este la urmă, contribuțiile lingvistice precumpănesc în cuprinsul volumului. Mai mult: perspectiva lingvistică e prezentă chiar în unele cercetări de la celelalte rubrici, fie cu evidente și profitabile intenții interdisciplinare (considerații etnolingvistice asupra unor termeni populari), fie în descifrarea unei inscripții, fie în evidențierea unui anume aspect — „apărarea limbii” — între finalitățile unui fenomen cultural timișean (corurile sătești); după cum se cere subliniată ca o dimensiune firească a două din comunicările ținute la Simpozionul „Cartea de Rimnic, monument de artă românească”, publicate ca o primă secțiune a recent apărutului volum al „Anuarului”.

Studiile lingvistice sînt semnate de autori timișoreni cunoscuți și, confirmînd și continuînd preocupări constante ale acestora, au o cuprindere largă: istoria limbii române, dialectologie, istoria lingvisticii românești, limbă literară, predarea și învățarea limbilor. De asemenea, nu se limitează la aria bănățeană și probleme ale ei; unele încearcă generalizări și teoretizări, din altele se desprind sugestii. Astfel, V. Frățilă reia discuția unor elemente lexicale românești de origine latină, caracteristice văii inferioare a Tirnavelor, dar și altor zone (*cari-cari, care-mare, caru mamii; gestri, ghiști, ghișta; lumea ochilor, luna ochilor, lună neagră; piura; plut, pluti, plutit*), cu o propunere ce trebuie reținută: alcătuirea unui nou *Dicționar etimologic al limbii române. Elementele latine*, care să aibă în vedere mulțimea de cîștiguri în acest domeniu. De aceeași natură sînt cuvintele cărora Viorica Goicu le relevă sensuri noi în Valea Dornei (Arad) (*ajula „ridica”, căpăla „culege”, ciștiga „(despre animale) fecunda”, curi, placă, „vă rog, poftim”, premindă „recoltă, avantaje”, scula „crește”, strat „placentă”; acesta din urmă răspîndit, însă, și în graiurile bănățene, va arăta NALR — Banat*). Asupra sensurilor și etimologiei lui *deală* se oprește Maria Purdela Sitaru.

Sînt, așteia toate, argumente de valoare, pe care un material dialectal inedit le restituie istoriei limbii. În devenirea acesteia ca instrument de cultură și în modernizarea ei, importantă s-a dovedit pentru posibilitățile de sporire lexicală derivarea cu prefixe. Felul cum apare ea în concepția unor autori de scrieri lingvistice din secolul al XIX-lea îl evidențiază studiul lui Sergiu Drincu (continuînd o cercetare a cărei primă parte apăruse în vol. I al „Anuarului”). Rodica Suflețel dezvăluie interesante contribuții bănățene la studiul onomasticii, Doina Bogdan-Dascălu propune criterii de identificare a epitetului în stilul științific, iar Sara Platzer (SUA) și Silviu-Mihai Pepelea se opresc asupra unor modalități de predare-însușire a unei limbi străine. Demne de atenție sînt și celelalte studii, de istorie, etnografie și folclor, artă-literatură, ca și cele citeva recenzii care încheie volumul.

Editat de către Baza de Cercetări Științifice Timișoara a Academiei R. S. România, cel de-al doilea „Anuar de etnologie, artă, istorie, lingvistică” (1982) e o reușită științifică a cercetătorilor timișoreni. De regretat e doar faptul că, datorită unei difuzări restrînse, prea puțini din cei interesați îl vor avea la îndemînă.

Noiembrie 1984

Eugen Beltechi
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Rașcoiță, 21

În cartea de față, Rodica Bogza Irimie tratează o interesantă problemă de onomastică, aceea a sistemului de supranume la o populație românească din afara granițelor țării, subiect mai puțin abordat în literatura de specialitate.

În *Introducere* (p. 9—13) autoarea ia în discuție câteva chestiuni de ordin teoretico-metodologic și își definește conceptele cu care operează, concepte care nu se deosebesc de cele „traditionale”, ba, am zice, chiar acestea sînt adoptate cu precădere. Reținem în acest sens terminologia (*toponomastică, antroponomastică*) și, ca o curiozitate, includerea în obiectul de studiu al *antroponomasticii*, alături de numele de persoane, și a numelor de animale (p. 9).

Un spațiu mai mare se acordă categoriei de nume propriu în general, statutului său lingvistic, înțelesului acestuia, în paralel cu al numelui comun, trecerilor de la nume comune la nume proprii și invers, dar și dintr-o categorie de nume proprii în alta, de exemplu, de la antroponime la toponime și invers sau, în cadrul antroponimelor, de la nume de botez la nume de familie, de la poreclă la supranume, de la supranume la nume de familie etc.

În capitolul I. *Supranumele în sistemul românesc de denominație* (p. 15—38), sînt discutate categoriile de „nume proprii care pot fi date persoanelor”. precum și *formulele de denominație personală*. Un studiu comparativ arată că principalele nume de botez ale românilor din Ungaria, ca și cele ale românilor din România (Transilvania), au o proveniență hagiografică sau, în orice caz, sînt luate din calendarul creștin, atît la bărbați, cit și la femei. Dintre numele laice vechi, o circulație relativ mare au prenumele feminine *Floare* și *Viorică*. Ca și la noi, prenumele românilor din Ungaria cunosc, pe lîngă forma lor de bază, și forme derivate, diminutive și hipocoristice, forme care nu se deosebesc de cele din Transilvania (*Ionuț, Ionică, Nuțu, Petrică, Vasilică, Anuță, Florică, Mărioară* etc.). De remarcă forma nearticulată în care ele (cele feminine) circulă și, tot ca și la noi, multe masculin terminate în *-ă*: *Ionică, Petrică, Vasilică* și chiar mai noi: *Silnică, Flavică*. Dar, alături de acestea, foarte frecvente sînt hipocoristicele cu formă maghiară: *Kali, Tenzi, Vera* sau *Feri, Ioșka, Mișka*.

Numele de familie sînt și românești (*Ardelcan, Crișan, Morar, Purece*) și maghiare (*Borso, Fekete, Gombos, Kis*). În unele cazuri, numele maghiare reprezintă, în fapt, traducerea unor nume românești: *Juhász (Ciobanu), Orosz (Rusu)* etc. sau s-a procedat la o simplă transcriere în sistemul ortografic maghiar: *Kozma, Kretzoi* etc., toate acestea datorindu-se bilingvismului.

Înainte de a prezenta sistemul popular de denominație personală la românii din Ungaria, autoarea face câteva considerații teoretice pe marginea noțiunilor de *poreclă* și *supranume*, ajungînd la concluzia că porecla are sens motivat, caracter ocazional, efemer, funcție afectivă, denumire directă printr-o formă gramaticală de bază, iar supranumele are sens nemotivat, este transmisibil urmașilor, are funcție de identificare (+ valoare secundară afectivă) și denumire indirectă printr-o formă de genitiv.

Ajungînd la concluzia (ca atîția alții !) că pe teren practic nu putem separa net cele două categorii, autoarea folosește conciliant expresiile *supranume individual* pentru poreclă și *supranume de grup* pentru cealaltă categorie.

Formulele de denominație populară păstrează o structură binominală, fiind formate din *nume individual*, elementul de bază (prenume, hipocoristic sau diminutiv), și un *supranume de grup* sau un *supranume individual*.

Se știe că și în satele românești formulele de acest tip sînt foarte răspîndite, ele nediferențindu-se prea mult de la o zonă la alta. Și, tot ca în România, supranumele din sistemul popular la românii din Ungaria este, ca și numele de familie, ereditar. Însă, spre deosebire de numele de familie, care se schimbă (prin căsătorie), supranumele, care exprimă funcția genealogică, se păstrează și după căsătorie. Adevărata genealogie, legătura de singe, o exprimă supranumele. Sînt discutate *tipurile de supranume* (p. 31—38).

În capitolul II, *Procesul sociolingvistic de aplicare a supranumelor* (p. 39—54), se explică mecanismul sociolingvistic al apariției și acordării poreclelor, trecerea acestora în categoria supranumelor, reflexe ale unor stări sociale dintr-o epocă sau alta. Cunoașterea și explicarea poreclelor (mai verosimile atunci cînd informatorii sînt trecuți de 70 de ani) scot la iveală fragmente ale vieții social-politice și economice din perioade mai mult sau mai puțin trecute.

Interesante sînt considerațiile pe care autoarea le face în subcapitolul *Reflectarea lingvistică a societății*, în care, discutînd pe marginea poreclelor, aceste „sanecțiuni morale pe care colectivitatea le aplică individului”, autoarea remarcă transferurile de sens de la propriu la figurat și direcțiile spre *sinecdocă* sau metonimie, prin exprimarea părții prin întreg sau invers, mult mai bogat reprezentată decît direcția *metaforică* a evoluției sensului.

Îngustarea de sens de tip metonimic este însoțită și de trecerea calificativelor din clasa adjectivelor în clasa substantivelor, de aici și sensul figurat și valoarea de simbol a poreclei.

... Cu capitolul III. *Considerații lingvistice*, care de altfel au fost prezente pe tot parcursul lucrării, se încheie această interesantă lucrare de onomastică, o contribuție singulară prin specificul subiectului cercetat, valoroasă în ansamblul ei prin problemele pe care le ridică și prin modul cum le tratează.

Decembrie 1984

Ion Roșianu
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

GEORG RENATUS SOLTA, *Einführung in die Balkanlinguistik, mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateinischen*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980, 261 p.

Cartea pe care o prezentăm se înscrie în seria lucrărilor de sinteză și totodată de referință, în primul rând prin faptul că se împlinește un deziderat major, acela de a oferi specialiștilor o „introducere” în lingvistica balcanică, sprijinită pe ultimele cercetări în domeniu, în al doilea rând prin faptul că e scrisă într-o limbă de largă circulație, accesibilă unui însemnat număr de cercetători. De la lucrarea clasică a lui Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique* (1930), nu a mai apărut o prezentare atât de cuprinzătoare a problematicei până la această carte, care își propune, cum arată și titlul, să se ocupe în special de acele fapte ce sînt relevante pentru lingvistica balcanică, și anume de problema substratului și a latinei balcanice.

În ceea ce privește substratul, concepția autorului este că relațiile lingvistice interbalcanice primesc o dimensiune mai profundă prin lărgirea considerațiilor asupra acestuia, iar în ceea ce privește latina, ea este validată ca avînd o poziție dominantă în istoria limbilor balcanice. Cu această concepție și-a dus pînă la capăt lucrarea, deși între timp apăruseră alte trei cărți: H. W. Schaller, *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie*. Heidelberg, 1975; R. Katičić, *Ancient Language of the Balkans*, Den Haag — Paris, 1976; H. Haarmann, *Balkanlinguistik*, Tübingen, 1978. Problematika lingvisticii balcanice este însă atât de variată, încît abordarea ei poate fi făcută sub mai multe aspecte. Astfel, problemele specifice au fost cercetate în ultimii ani cu un interes mai mare decît oricînd și semnificativ este faptul că punctul de greutate al cercetărilor balcanologice se găsește azi în inșiși țările balcanice; chiar primul congres de studii balcanologice s-a ținut la Sofia (1966).

După concepția autorului, conform căreia substratul și limba latină au un rol preponderent, limbii române, singura urmașă în sud-estul Europei a latinei, i se acordă o poziție însemnată, dacă nu dominantă.

Cartea este structurată pe patru capitole. *Introducerea* cuprinde considerații teoretice și poziția autorului față de conceptul de lingvistică balcanică, precum și locul lingvisticii în teoria lingvistică. Capitolul II, *Substratul balcanic*, cuprinde două părți: a) vechile limbi balcanice (tracă, dacă, iliră, paionică și dardanică), b) cuvinte din substrat în română și relațiile acesteia cu albaneza. În capitolul III, *Limbile balcanice*, acestea sînt privite în lumina istoriei și a procesului de romanizare a Peninsulei Balcanice. Ca urmare, prima limbă care este tratată și căreia îi este acordat cel mai mare spațiu este româna. Se discută aici etnogeneza românei, caracteristicile latinizării românești (cum spune autorul), dialectele limbii române, relațiile de împrumut cu limbile vecine balcanice. Al doilea loc este acordat albanezei; se discută etnogeneza acestei limbi, precum și relațiile de împrumut cu alte limbi balcanice. Locul trei este acordat dalmatei, iar apoi sînt discutate elementele latino-romane din croată, bulgară, greacă și rolul limbii turce în Balcani. Capitolul IV, *Așa-numitele balcanisme*, tratează problematica acestora pe compartimente: fonetică, morfologie (postpunerea articolului, fuziunea G—D), sintaxă (reducerea infinitivului, formarea viitorului), diverse (vocalitul, compararea adjectivelor). Volumul se încheie cu o bibliografie selectivă, în care lucrările fundamentale și studiile importante românești sînt surse de primă valoare. Lucrarea dispune și de un indice de materii și de autori, ceea ce facilitează consultarea ei, iar ca anexă prezintă o singură hartă, *Răspîndirea populației tracodacice*, după H. Kiepert și I. I. Russu.

Pentru a ne da seama de concepția urmată și de poziția acestui învățat, profesor de indo-europenistică la Universitatea din Viena, vom prezenta în cele ce urmează cîteva probleme, așa cum sînt ele discutate de autor.

Referitor la conceptul de *lingvistică balcanică*, autorul este de părere că aceasta trebuie privită ca o ramură a unei discipline mai cuprinzătoare, *balcanologia*. El se pronunță pentru adoptarea termenului de *lingvistică balcanică*, nu *filologie balcanică* (cf. W. Schaller, chiar Kr. Sandfeld în originalul danez din 1926), dat fiind că are în vedere exclusiv fapte relevante lingvistic. Punctul de pornire al lingvisticii balcanice îl constituie o înrudire tipologică, care nu poate fi pusă în mod necesar pe seama vecinătății, dar care în cazul limbilor balcanice este un fapt care se impune. Acceptarea unei lingvistici balcanice presupune deci faptul că limbile de aici prezintă

anumite trăsături comune, care urmează a fi relevate din perspectiva comparării lor. De aceea, lingvistica balcanică este în esență o disciplină comparativă, spune autorul (p. 3). Rezultatele studierii fiecărei limbi (română, bulgară etc.) necesită o întregire făcută din unghiul de vedere balcanic, care scoate în evidență acele fapte care le unesc. Aceasta nu înseamnă că formează o uniune lingvistică, deoarece conceptul de *uniune* implică fapte ce depășesc disciplina comparativă, cum ar fi bilingvismul persoanelor din uniune, structura gramaticală în fuziune etc. Autorul crede că aceste fapte rămân încă problematice („Wieweit dieser Sachverhalt mit dem Begriff des »Sprachbundes« abgedeckt werden kann, bleibt eine Frage“, p. 5).

Relativ la mult controversata problemă a postpunerii articolului, deși se amintește faptul că și în limbile scandinave există acest fenomen, ba chiar și în unele limbi fino-ugrice sau hamito-semitice (ceea ce ar justifica neincluderea între faptele lingvistice a acestui fenomen morfologic), este de părere că prezența postpusă a articolului în limbile balcanice trebuie considerată ca o trăsătură datorată vecinătății geografice și socioculturale, iar nu ca una de structură, aceasta fiind cea imprimată de genealogia familiei de limbi căreia aparține una sau alta din limbile balcanice.

Cuvintele din substrat în română și relațiile acestora cu corespondentele lor din albaneză sunt discutate pe serii de noțiuni (creșterea animalelor, îmbrăcăminte, așezări, forme de relief, nume de animale, nume de plante); importanța acestei organizări a cuvintelor se întrevinde în concluziile la care ajunge sau la care aderă. Astfel, pe baza dezbaterei opiniilor celor mai reprezentativi specialiști în domeniu (I. I. Russu, A. Ciorănescu, Al. Rosetti, Al. Philippide, W. Tomaschek, N. Jokl, E. Çabej, D. Dečev, Treimer, G. Reichenkron etc.), el formulează anumite „puncte de vedere generale“ (p. 59–63), care în majoritate concordă cu cele ale științei românești. De exemplu, în ceea ce privește problema „împrumuturilor“ din albaneză, el spune că serii de noțiuni, cum sunt cele de mai sus, ale cuvintelor românești nu prezintă caracter de împrumut, deoarece lipsește suportul cultural, care de obicei constituie premisa împrumuturilor. Ocupațiile identice ale străromânilor și ale străalbanezilor, anume păstoritul și creșterea vitelor, au oferit posibilitatea ca expresiile corespunzătoare să evolueze după legi proprii în cele două limbi. Astfel se ajunge că în română cuvintele din substrat prezintă aceleași evoluții ca și cele moștenite din latină, ceea ce confirmă apartenența acestor cuvinte la fondul de bază romanic al limbii române și nu se datorază unui împrumut din albaneză. Pe de altă parte, unui sunet din albaneză îi corespund în română diferite sunete, cum este *th*, care are nu mai puțin de patru corespondente (*thark* : *farce*, *thumbull* : *simbure*, *thump* : *ciump*, *thărime* : *fărîmă*). „Totmai din această diferită reprezentare a unui sunet albanez, Rosetti a dedus că de un împrumut direct albano-român nu poate fi vorba“ (p. 60), ci că este vorba de elemente de substrat cu sursă comună (după I. I. Russu). Înteressant ni se pare și un alt punct de vedere redat aici, și anume acela al lui Reichenkron, care spune că în discutarea elementelor de substrat joacă un rol important și componenta psihologică; în consecință și româna ar trebui cercetată din perspectivă indoeuropeanistică, ca și albaneza, nu numai din perspectivă romanică.

Edificatoare asupra obiectivității istorice a autorului sunt considerațiile cu privire la etnogeneza română. El este de părere că poporul român s-a format atît în sudul cît și în nordul Dunării și că Dacia nu a fost evacuată total, ca apoi abia în secolul al XI-lea să fi imigrat românii, așa cum susțineau unii după Roesler. Autorul spune textual la p. 67 : „Însemnați învățați ai secolului al XIX-lea au urmat acest punct de vedere (roeslerian), ca W. Tomaschek, Fr. Miklosich, G. Paris, și pînă la un anumit punct însuși O. Denstusianu. Problema nu a fost din păcate separată de anumite tendințe politice, așa s-a ajuns la faptul că cercetătorii maghiari au fost susținători aprigi ai tezei lui Roesler și într-o măsură oarecare mai sînt și azi“. Autorul se sprijină pe cea mai reprezentativă bibliografie în acest sens, avînd ca punct de plecare opera istoricului J. Jung (1877), sprijinită de cele mai noi scrieri pe baze arheologice și numismatice, care dovedesc, spune autorul, că elementul dacoroman a continuat atît în orașe cît și în sate să-și ducă viața, marcată de permanente contacte între populațiile din sudul și nordul Dunării. „Nu este vorba de a nega o latinitate puternică în sudul Dunării, aceasta a fost desigur foarte puternică și a durat 600 de ani. Ea a întărit romanitatea nord-dunăreană. Dunărea nu a fost nicio dată o graniță de netrecut, nici în epoca dacică, nici în cea romană și cu atît mai mult în cea postromană (slavă) : mai mult, Dunărea a fost axa acestei regiuni“ (p. 69). Constatăm aici aderența autorului la adevărul istoric (cf. C. Daicoviciu, D. Protase, V. Arvinte).

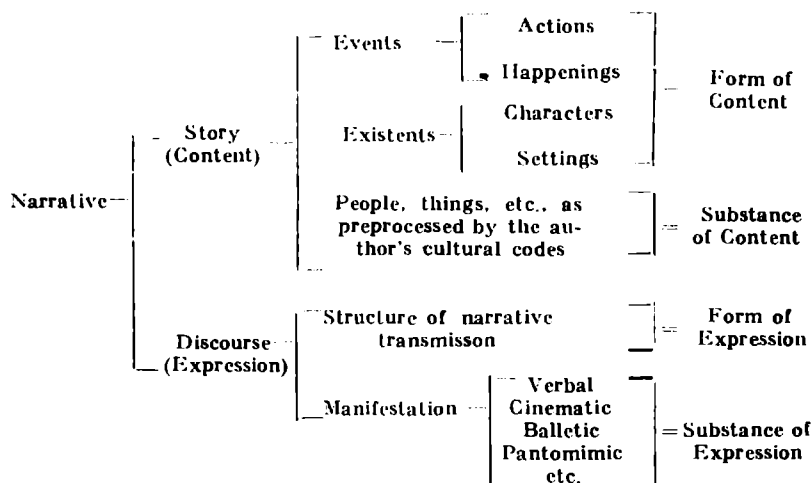
Ne oprim aici, lăsînd ca cititorul să se convingă de obiectivitatea și probitatea științifică cu care sînt tratate problemele, iar lingvistul, istoricul sau etnologul să găsească puncte de sprijin sau de confirmare a tezelor și strădaniilor sale. Cartea va rămîne, în consecință, o însemnată operă de referință și de informare.

Într-un peisaj de o neobișnuită modalitate teoretică și, uneori, de o fluiditate terminologică descurajantă, cuprinzind numeroase teritorii europene și transoceanice, cartea lui Seymour Chatman reprezintă un popas necesar atât prin caracterul larg, nedogmatic al perspectivei, cât și prin capacitatea de sinteză a materialului informativ foarte bogat, dar adesea fragmentar sau incongruent. Starea de confort intelectual provocată de lectura cărții credem că este generată cel puțin de trei dintre atributele lucrării : 1. organizarea clară, sistematică, a unei tematici vaste și divers soluționate anterior ; 2. accesibilitatea ideilor, grație simplității expunerii ; 3. absența orgoliului de a fi original cu orice preț, de a construi o teorie narativă nouă, personală.

În baza unei abordări dualiste și structuraliste — cum însuși autorul menționează în prefață (cf. p. 9) — două sint categoriile majore ale unei structuri narative : *povestirea* (story) și *discursul* (discourse), pe linia mai vechilor dihotomii : *fabulă* vs *intrigă* sau *subiect* (la formalistii ruși), *istorie* vs *discurs* (și alte variante, în naratologia franceză), reducând triada aristotelică : *praxis* vs *logos* vs *mythos* (cf. p. 19). Disocierea inițială și fundamentală între *povestire* („the *what* in a narrative that is depicted”) și *discurs* („the *how*”) nu este și nu se vrea originală, reprezentând, dimpotrivă, ecoul unei intuiții, cu o „istorie” consacrată, a specificului semnificației narative. Aceasta preexistă oricărei manifestări, fiind autonomă față de diversele mijloace de materializare și situându-se într-un plan al imanenței, denumit convențional *povestire*. Alături de acest plan, al *povestirii*, *discursul*, cea de-a doua coloană care susține edificiul cărții lui Chatman, este văzut ca o categorie cu două subcomponente : modul narării sau „structura transmisiei narative” și manifestările sale, corespunzând mediilor specifice de materializare printr-o substanță a expresiei precum cea verbală, filmică, coregrafică, pantonimică etc.

Adeziunea la structuralism, declarată cu fermitate de autor (cf. p. 9), ni se pare că rămîne, parțial, exterioră, întemeindu-se mai mult pe eticheta structuralistă a contribuțiilor comentate și a autorilor citați (F. de Saussure, L. Hjeltsev, formalisti ruși, Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Gérard Genette, Claude Bremond etc.) și mai puțin pe un fond doctrinar, rezultat al unei viziuni dominate de dialectica *relațiilor*, sau pe un examen de profunzime, concentrat asupra adevărilor la domeniul narativității a modului structural în interpretarea fenomenelor.

Preluind cunoscuta reprezentare a semnului lingvistic în varianta sa hjeltseviană, Chatman oferă o soluție schematică (cf. p. 26) de departajare și distribuie a elementelor componente ale obiectului semiotic de tip narativ, pe care o reproducem mai jos :

În virtutea tradiției instaurate în cercetarea structuralistă, *forma* este categoria investi-gată prioritar.

Aspecte ale *structurii evenimențiale* a povestirii precum cele legate de temporalitatea nara-tivă (succesiune, contingență, cauzalitate; ordine, durată, frecvență; moduri de concretizare a distincțiilor temporale), de verosimilitudine (ca o normă sau convenție stabilită pe baza textelor anterioare, ca un „effect of corpus” sau ca „intertextualitate” — cf. p. 48—53), sau de macro-structura narativă sint dezbătute în capitolul al doilea (p. 43—95), urmate de aspecte ale celei

de a doua subclase aparținând formei conținutului : personajele și cadrul acțiunii (capitolul al treilea, p. 96—145). În această secțiune sinteza este mai nuanțată, iar tonul devine polemic, făcând loc unor considerații critice și unor puncte de vedere personale, care, deși moderate ca îndrăzneală, exprimând mai curând atitudinea bunului simț comun (cf. p. 91—95), ar putea fi exploatate în studiul literar viitor.

Story and Discourse este lucrarea unui teoretician literar, bun cunoscător al literaturii și foarte informat cercetător al domeniului narativ literar (și filmic). Fără pretenția unor soluții originale, înaltacabile, urmînd calea sintezei, mai modestă ca spectaculozitate, dar valoroasă sub aspectul utilității sale ca instrument de lucru, cartea lui Seymour Chatman poate fi un ghid perfect atît pentru cei interesați de studiul literaturii narative, venind dinspre ea, cît și pentru semioticianul lingvist sau cel literar (în general).

Noiembrie 1984

Carmen Vlad

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie, str. Horea, 31

V. D. BONDALETOV, *Russkaja onomastika*, Moscova, Prosvesčeniije, 1983, 224 p.

În contextul studiilor de onomastică din ultimele decenii se evidențiază lucrările privitoare la anchetarea și analiza materialului concret de toponimie și antroponimie, de onomastică literară, precum și de inițiere a tinerilor cercetători în teoria numelor proprii. În acest sens se remarcă și lucrarea lui V. D. Bondaletov, considerată prima de acest gen în lingvistica sovietică, destinată introducerii în cercetarea metodelor eficiente și de perspectivă ale onomasticii.

Cartea cuprinde o *Prefață* (p. 3—6), urmată de *Introducere* (p. 7—10), șase capitole (vezi mai jos) și un indice bibliografic. Încă în *Introducere* autorul subliniază necesitatea precizării unor termeni utilizați inexact în unele lucrări de onomastică. Se insistă asupra unor probleme în discuție ca, de exemplu, concepția de nume propriu, prezența sau lipsa sensului lexical al numelor proprii; caracterul, volumul și conținutul sensului lexical onomastic; limitele dintre lexicul comun și cel onomastic etc.

Capitolul întâi, *Probleme de teoria onomasticii* (p. 11—35), pe lângă o scurtă incursiune în istoria studiului onomasticii, tratează unele probleme teoretice ca : numele proprii — categorie lingvistică, subliniind specificul numelor proprii în lingvistică, ca unități atît la nivelul limbii, cît și la cel al vorbirii. În cadrul acestor probleme autorul subliniază că partea cea mai dificilă este stabilirea diversității sensului numelui propriu, din care cauză onomastica, în secolul trecut, era studiată mai mult de către logicieni și filozofi și mai puțin de lingviști. În prezent marea majoritate a specialiștilor este de părere că numele proprii sînt unități ale limbii, unități nominative și nu comunicative.

Opunînd numele proprii celor comune, autorul conchide că toate numele se caracterizează prin trei tipuri de conexiuni : denotative, semnificative și structurale. În conexiunile menționate, atît în limbă, cît și în vorbire, numele proprii se comportă diferit de cele comune. În planul funcțional autorul stabilește funcțiuni *principale* : nominativă, identificativă, diferențială, și *secundare* : socială, emoțională, deictică, estetică, stilistică etc. Numele proprii se deosebesc de cele comune și prin particularitățile lor genetice, funcționale, precum și în planul de exprimare.

Meritul celui de al doilea capitol, *Metode ale cercetării onomastice* (p. 36—82), constă în faptul că autorul, pe lângă caracterizarea făcută fiecărei metode de cercetare în parte, propune și metode noi de analiză a materialului onomastic. Se consideră că științele onomastice contemporane îi sînt caracteristice metodele : descriptive, istorică, comparativ-contrastivă, areală, semiotică etc., care în cadrul aceleiași lucrări pot fi aplicate toate sau cîteva.

Un loc central, în carte, îl ocupă capitolele 3 și 4, intitulate *Antroponimia rusă* (p. 83—162) și *Toponimia rusă* (p. 163—197). În istoria antroponimiei ruse se stabilesc cîteva etape mai importante : perioada de dinaintea creștinării Rusiei, apoi perioada secolelor XI—XVII, secolul al XVIII-lea pînă la 1917 și de atunci pînă în prezent. Antroponimia ultimei perioade este urmărită pe subsisteme denominative, stabilindu-se, pe sexe, prenumele cu cea mai mare frecvență și cele utilizate mai rar. Unele prenume se utilizează într-o perioadă îndelungată, altele doar apar și dispar din sistemul denominativ respectiv. În epoca sovietică are loc un fenomen de laicizare a prenumelor.

Este complexă problema numelor necalendaristice, care la început ocupau un loc intermediar între nume de persoane și porecle. În secolele XV—XVII, în Rusia, porecele erau considerate un al doilea nume, neoficializat, îndeosebi nume necalendaristice. Noțiunea de poreclă din acea perioadă se deosebea radical de cea din prezent.

În ce privește toponimia, sînt urmărite principalele lucrări, începînd cu cele mai vechii în care sînt atestate nume topice rusești și terminînd cu cele mai semnificative din zilele noastre. Se tratează principalele aspecte ale toponimiei rusești, caracteristicile ei generale, apartenența lingvistică etc. Din punct de vedere genetic toponimia rusă este foarte variată.

În penultimul capitol, *Cosmonimica generală și rusă* (p. 198—210), sînt prezentați termenii cosmici, denumiri de stele, planete etc. Un paragraf este dedicat cosmonimicii populare rusești, deosebit de variată, interesantă și originală.

Ultimul capitol, *Onomastica în școală* (p. 211—219), analizează situația onomasticii începînd cu școala și terminînd cu institutele de învățămînt superior, menționîndu-se că în fiecare etapă studiul onomasticii capătă valențe noi. Autorul susține că în cadrul procesului de învățămînt ar trebui să i se acorde onomasticii aceeași atenție ca și limbii, istoriei, geografiei, astronomiei etc. O atenție deosebită trebuie să i se acorde onomasticii în pregătirea cadrelor didactice. Întrucît majoritatea disciplinelor școlare includ și lexiconul onomastic, îndeosebi literatura, limba, geografia, astronomia, istoria și științele sociale, se cere ca întregul material onomastic să fie perceput, însușit, memorat și utilizat (scris și oral) corect. Multe nume proprii au un rol educativ, iar interpretarea și explicarea lor necesită o pregătire serioasă din partea cadrelor didactice. Cum reiese, întreaga lucrare a lui V. D. Bondaletov este un ghid foarte util pentru toate categoriile de onomaști.

Noiembrie 1984

Onufrie Vințeler
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie, str. Horea, 31

AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ONOMASTICE

Cinstea de a organiza această importantă manifestare științifică internațională i-a revenit Leipzigului, prestigiosu centru lingvistic, cu vechea și renumita sa universitate, în care au și avut loc lucrările congresului, între 13 și 17 august 1984.

Buna desfășurare a lucrărilor a fost îndelung și judicios pregătită de Comitetul de organizare, prezidat de profesorul Ernst Eichler, cunoscut lingvist, autor a numeroase și apreciate lucrări de onomastică. În cursul anului 1982, Comitetul a anunțat tema generală a congresului: „Numele propriu în limbă și societate” și secțiile de lucru, a căror tematică a fost detaliată în luna aprilie 1983: 1. *teorie, metodologie și istoria onomasticii* (specificitatea numelui propriu ca semn lingvistic; problematica semnificației numelor proprii; structura numelor proprii; raporturi între onomastică și alte discipline lingvistice etc.); 2. *diferențierea sociolingvistică a numelor proprii și pragmatica numelor* (aspecte comunicative și pragmatice ale numelor proprii; numele și formele de existență ale limbii: dialect, limbă familiară, limbă literară etc.); 3. *numele proprii și istoria limbii* (probleme ale lexicografiei onomastice etc.); 4. *nume proprii și contact lingvistic* (treccrea numelor proprii dintr-o limbă în alta: numele proprii ca oglindă a problemelor frontierelor lingvistice etc.); 5. *numele proprii și științele sociale nonlingvistice* (arheologia, geografia, istoria, demografia etc.); 6. *numele proprii în operele literare*; 7. *numele proprii în cartografie și în comunicația internațională*. În cadrul acestui variat și generos program au fost prezentate cca 260 de comunicări de către onomaști din 27 de țări. Din țara noastră au participat cu comunicări: V. Frățilă, *Nume de familie și supranume, provenite din hipocoristice, ca toponime în valca inferioară a Tirnavei*; Viorica Goicu, *Sufixul -lul în toponimia românească*; I. Nuță, *Supranume și porecle provenite din prenume*; I. Pătruș. *Hipocoristicele slave: structură, funcțiune, origine*; Rodica Suflețel, *Structura numelor de sate din Banat*.

Am participat de asemenea la ședința Comitetului internațional de științe onomastice, la care au fost aleși noi membri, s-a prezentat raportul de activitate al Centrului internațional de onomastică (Louvain, Belgia), s-a analizat situația revistei „Onoma”, buletinul de informare și bibliografie al Comitetului, și s-a hotărât ca viitorul congres să aibă loc la Québec (Canada).

Comitetul de organizare s-a străduit a asigura condiții favorabile de lucru, care au contribuit la frumosul succes al congresului.

Ioan Pătruș

GIOVANNI ALESSIO

(1909 — 1984)

În 20 iunie, s-a stins din viață profesorul Giovanni Alessio, unul dintre cei mai de seamă lingviști italieni contemporani. Îndelungata-i carieră didactică și-o încheie la Universitatea din Napoli, ca titular al Catedrei de glotologie.

Bogata și variata sa activitate științifică, de-a lungul a peste patru decenii, i-a creat un renume, ce a depășit, de multă vreme, granițele țării sale, și un prestigiu de mare erudit. Foarte bun cunoscător al limbilor clasice: latina și greaca, profesorul Giovanni Alessio a avut o formație de indo-europenist. Pe această bază solidă și-a lărgit specialitatea în direcția romanisticii, în cadrul căreia, firește, limba italiană ocupă un loc privilegiat. Ca indo-europenist, a studiat, îndeosebi, relațiile limbilor indo-europene din bazinul mediteranean cu limbile de substrat. În mai multe studii (dintre care citez: *Riflessi lessicali italici*, Roma, 1971, extras) a adus contribuții valoroase la studiul elementelor osco-umbrice în limba latină. În domeniul romanisticii, pe lângă o gramatică istorică a limbii franceze, a elaborat o serie de cercetări privind „greacă e romanită” în Italia meridională, cercetări care constituie un remarcabil aport la cunoașterea influenței limbii grecești asupra latinei, așa cum ea se reflectă mai cu seamă în dialectele italiene de sud.

Giovanni Alessio este un reputat toponomast. Preocupările toponomastice sînt constante pe tot parcursul activității sale științifice. Una dintre primele lui lucrări este consacrată toponimiei calabreze (*Saggi di toponomastica calabrese*, Firenze, 1939). La lucrarea de sinteză, *Panorama di toponomastica italiana* (Napoli, 1958), se adaugă numeroase alte studii de toponimie, prin care, pe baza originii numelor de locuri, a încercat să dovedească stratificarea lingvistică în diverse regiuni ale Italiei, ca o consecință a stratificării diverselor populații. Studiul toponimiei grecești din Sicilia și din alte regiuni italiene l-a interesat îndeaproape.

Profesorul Giovanni Alessio este înainte de toate un cercetător al originii cuvintelor, pentru descifrarea căreia a pus la contribuție întreaga sa erudiție. Etimologia se găsește în centrul preocupărilor sale. A cultivat-o cu o rară pasiune, punind și rezolvind, cu ajutorul ei, probleme noi, relative la istoria limbilor și a popoarelor care le vorbesc. De aceea nu este surprinzător faptul că, după îndelungate cercetări etimologice, a teoretizat problema (în lucrarea *L'etimologia. Storia, problemi e metodi dell'indagine etimologica*, Napoli, 1960) și a publicat, în colaborare cu Carlo Battisti, cunoscutul *Dizionario etimologico italiano* (vol. I — IV, Florența, 1950 — 1957). Cea mai importantă lucrare a sa, în acest domeniu — o încoronare a întregii sale activități — este, fără îndoială, *Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimologici latini e romanzi* (Napoli, 1976). Sintetizînd în ea imense cercetări etimologice, în care se cuprind și ale sale, autorul, pe baza lexicului romanic, cu deosebire italian, atestă și reconstruiește noi cuvîne latine, mai ales împrumuturi din greacă. Lucrarea este un complementar al dicționarului etimologic al limbilor romanice de W. Meyer-Lübke. Cercetătorul interesat găsește în ea multe soluții etimologice noi și numeroase sugestii.

Limba română i-a stîrnit interesul atît prin romanitatea ei, cît și prin substrat. I-a acordat atenție în *Lexicon etymologicum* și i-a consacrat cîteva studii speciale. Problemele dezbătute în aceste studii se înscriu fie în categoria concordanțelor dintre română și dialectele italiene de sud (*Sul rotacismo romeno-siciliano*, extras, 1942, și *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*, extras, 1954), fie în rîndul contribuțiilor etimologice (*Problemi storico-etimologici rumeni*, extras, 1966), privind, mai ales, fondul latin și autohton.

În toate lucrările lui, se găsește o mare și impresionantă bogăție de informații, din documente și texte vechi, din dialecte și limbi diferite, din articole, studii și lucrări de sinteză, menită să-i argumenteze ideile, tezele și concluziile cercetărilor sale.

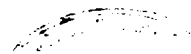
Prin moartea lui Giovanni Alessio, lingvistica italiană a pierdut pe unul dintre reprezentanții ei de seamă, iar noi, un cercetător al limbii române și, totodată, un prieten devotat.

Noiembrie 1984

Romulus Todoran

Universitatea din Cluj-Napoca

Facultatea de Filologie, str. Horea, 31

Reprezentativă în primul rând pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică” apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească : istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonetică-fonologie, lexicologie-lexicografie, stilistică, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale sumarelor revistei. De asemenea, „Cercetări de lingvistică” are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate numeroase apariții de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronicile ale principalelor manifestări științifice interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rânduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei : 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717, București, Calea Victoriei, 125

Valorificarea moștenirii lingvistice a reprezentat o preocupare constantă în paginile revistei „Cercetări de lingvistică”. Cum este și firesc, atenția s-a orientat în primul rînd asupra personalităților care au ilustrat mișcarea lingvistică desfășurată, în perioada interbelică, în cadrul și în jurul Muzeului Limbii Române (actualul Institut de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca) și cunoscută sub numele de „școala lingvistică clujeană”.

După numere în care s-au omagiat personalități ca Sextil Pușcariu (1/1974), Emil Petrovici (1958 — supliment, 1/1975), Nicolae Drăganu (2/1984) etc., numărul de față încearcă, în prima sa secțiune, reconsiderarea activității științifice a doi dintre lingviștii care au adus o contribuție remarcabilă la conturarea fizionomiei particulare a școlii clujene de lingvistică: GEORGE GIUGLEA și AL. PROCOPOVICI. Această reevaluare este prilejuită de centenarele nașterii celor doi lingviști și profesori clujeni.

Articolele pe care le semnează în acest număr Mircea Homodean (*George Giuglea*, p. 3—6) și Eugen Pavel (*Al. Procopovici și vechitul scris românesc*, p. 10—13) reușesc, fiecare în parte, reconsiderarea activității, din perspectiva actualelor progrese ale lingvisticii, a acestor doi merituosi profesori și oameni de știință, constituindu-se în gesturi de pioasă cinste a muncii înaintașilor.

Cercetarea activității celor doi „muzeiști” clujeni este complinită de binevenite liste bibliografice: completări la bibliografia lucrărilor lui George Giuglea și prima bibliografie (evasi)completă a lucrărilor lui Al. Procopovici.

CL, ANUL XXX, NR. 1, P. 1—96, CLUJ-NAPOCA, 1985

